

The image shows the front cover and spine of an old book. The cover is decorated with a dark, swirling marbled pattern in shades of brown, black, and cream. The spine is a solid dark color. A small white label is affixed to the spine.

PH
2143
M36
1858
C.1
ROBA

A

MAGYAR NYELV

EREDETE, ÉS ELŐNYEI;

s javalat arról:

mikép lehetne a magyar

írást könnyíteni

s egyszerűsíteni.

IRTA

írá: MÁNDY PÉTER

1858.

Nyomatott Kovács Mártonnál Szatmáron 1858.

A

MAGYAR NYELV

EREDETE, ÉS ELŐNYEI;

s javalat arról:

mikép' lehetne a magyar

írást könnyíteni

s egyszerűsíteni.

IRTA

id: M Á N D Y P É T E R

1858.

Nyomatott Kovács Mártonnál Szatmáron 1858.

Tudomány vagy tudós, e szóknak betűszerinti értelmében, még nem létezett s létezni nem is fog soha. A múlt századok tudományát tudatlanságnak nézi a mi korunk .. Ily előzmények után azok, kiket ma mint tudósokat tisztelünk, azt képzelhetik e magokról, hogy már eljutottak a tudás határaig, melyen túl már nincs haladás? Bizonyosak lehetnek é csak az iránt is, ha vajjon helyes, nem tévúton járnak e?.... Csak azt akartam ezzel kimondani, hogy a tudományok művelésében is a valódi cél nem a tudás hanem a tanulás.

Buda Pesti szemle VI Füzet. 1858 lap 338.

Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész
Róma ledől, s rabigába görbed

Bersenyi Dániel.

Hazámé javam, életem
Ha kívánja? lefizetem.
A terhet nem tolom másra,
Adok közös javításra

Czuczor Gergely.

Támaszd fel újra e hont,
Erkölcset adj belé,
Hogy közhatás buzogjon
Köz érdekek felé.

Erdélyi János.

E L Ő S Z Ő

A Bölts (*) Cicero a „kötelességekről“ írt hallhatlan könyvében az élő Istenek után elsőnek — igen helyesen a közhaza eránt tartozó kötelességet sorozta. — Im ezen téren háládatos fiúként úgy lépek ki a sikra, mint árnyas bokrok közt látatlanul feselő harmatos kelyhü kis kék ibolya, szűk légkörét beillatozva, — úgy mint azon vérmes újone, kit első tüzeheve jobbra balra ragad s a körből majd dítstellenül suhan ki.

Távol a tűztől igen korlátolt szűk falak közt, édes hazám dítsoítésének buzgó vonzalma, igénytelen parányiságot, üres óráimban eme 'senge vállalat kísérletére készítette, buzditotta, s biztatta.

Ha egy kintsszomjas az áfrikai hullámok kétes veszélyeire remegve botsátja el töredezett hajóját: bizonynyal szerzőnek izzadva-lankadtan lehet, s kell amaz ítéset bíráló székénél megjelenüie.

Azonban ő saját magzatát majom szeretettel agyon nyomásig nem ápolva, ama szigort (de magyar őszinteséggel párosúltat) nem tsak nem ellenzi, sőt méltányolja, az

(*) a **ts** és **cs**. iránt föllállított szabály alább látható, és a **val vel** iránti is, lásd alább a 30. 32. 106. 170 §§-kat.

levén saját óhajta, hogy: győzzön a közügyben az, a mi jobb, s mi majdan a legigazabb bíró — a közértelmiség által — helyben hagyatandik.

Ha — a mi lelkemnek egyedüli ingere, s áldozat készségemnek tolakodástól üres ösztöne — nekem hazáni páratlan kellemű nyelve emelésének nagy munkájában por-szemnyi előmenetelt mötszantani sikerülend (minél többre nem is vágyám) kész fáradságomnak bő jutalma — az egyet óhajtván még, miként e tsekély törekvésem ne maradjon püsztán az elmélet terén, hanem — a mi jó benne — menjen át a gyakorlati életbe is.

ELSŐ SZAKASZ

A NYELVEK; S KÜLÖNÖSEN A MAGYAR NYELV, S IRÁS EREDETE, FEJLŐDÉSE, S ELŐNYEI.

1. §.

A gondolkodás és a gondolatoknak érthető beszéd alakbani közlése különböztette meg s emeli fel az embert az ugy nevezett oktan állatok fölé; mert a midőn az egyszerű felfogású állat saját érdekeinek sejtelméhez sem emelkedhetett; (*) akkor amaz t. i. az ember, közvetlenül szólás, közvetve pedig irás által tseréli eszméit.

2. §.

Ezen magasztos tehetségeknek tulajdonságai — azoknak nyomosabb fejlesztése, s kiképzése fölött elmélkedni, s annak némi tökéletesítésére hatni törekedni: ez nem lehet oly közönbös föladat, mely figyelemre méltatást ne igényelhetne (**).

(*) I. Buda Pesti szemle II. Füzet 240 lap. — a Logicusok értelmében: habent aliquid rationi analogum.

(**) Qunitilianus Instit Libr 1. Cap 7.

Ideo minus messala nitidus?

Quia quosdam fotos libellos

Non de verbis modo singulis,

Sed etiam de literis dedit?

Non obstant hae disciplinae

Per illas euntibus,

Sed circa illas haerentibus.

3. §.

Minden nyelvnek ismerete annak külső és belső tulajdonságainak fontos megvizsgálását föltételezi. Külső valóságára az egyes szók, vagy tárgyaknak egyes szók által hallható és látható hangokban, s jegyekben való elnevezései, s öltöztetései tartoznak. — Belső valóságára pedig tartoznak a szókötés, a szólás formái, és az előadások különféle nemei.

4. §.

Ily nemű vizsgálódásban mindenki legközelebb áll anyanyelvéhez, melyen ő a legelső hangot kiejtve, édes emlővel tápláló anyjának nevét töredékesen kigagyogá, s legkedveltebb tárgyának közlésére hangos szótagot alakíta.

5. §.

A magyar nyelv különösen az a szép folyam, mely kristály tsermelyként tsörgedez, sima-édes, folyékony hangú, hol kell szabatos mértékű, különben andalító, most dörgő-tsattogó, majd hullámszó, mint a nyári lanya eső; ezt fejleszteni, öntözni, nyesni, irtogatni, s virágait felnyitni édes kötelessége szerzőnek.

6. §.

Mielőtt azonban magyar nyelvünk írásának tökéletesítéséhez — mint fő célzatunkhoz — közelebb járulnánk: — a nyelvekről, különösen anyanyelvünk kezdete — s folyamáról némely általánosabb eszméket megemlíteni szükségesnek véltem.

7. §.

Bámulatra ragadja az enibert ama végs. elmének megfoghatlan böltseség, mely valamint a mezők virágainak — a hány van — annyi különböző virulmányt tulajdonita, — a hány fa, annyi különböző levele, ága, és szövedéke, miszerint azok teljes részletekre fejlesztve, utolsó szálaikban tökéletes hasonlóság nem találtatik: ugy vannak a különböző népek s népfajok ezernyi ezer változatu nyelvekkel ellátva, melyeknek számát kimutatni képesek nem vagyunk.

8. §.

Tekintve Európát a világ kisebb részét, a hány tartományra oszlik, majd annyi féle nyelvet, vagy tájszót beszél — A Német, Osztrák, Dán, Holland, Svéd, Szász, és több, száma nélküli különbséget ismer; — a Francia — tiszta Francia mellett, Bretagnei, Gasconnade, Vallon s több szójárásokat különböztet; a régi deák szülte, az Olasz, Frantzia, Spanyol, Portugall, részint Angol, Román, és többeket; — Az Orosz birodalomban Galetti szerént 40. különböző nyelv uralkodik; Ásiában 7. főnyelv 180. különböző szójárást használ. — Weld Isák északamerikai utazásában említi, miként ott sok vidéken oly különbözők a nyelvek, hogy szomszéd szomszéd helységbeliek beszédét meg nem érti.

9. §.

A magyar nyelvben is léteznek tájszók, és változó szójárások: de azok anyjoknak oly édes magzatai, miszerint mint gyermekek anyjukat, s testvér testvért — úgy megértik egymást, jöjjön az túl a Dunáról Erdélybe, akár Székely földről Ormány vidékére, vagy Tsalókőzre;

10. §.

Az első emberek képzeeteinek szóval tett kimondásában megvolt már az írás ősmagva. Mert, valamint beszédben a szólás képzeleteinknek hangokba való öntése: úgy az írás sem más, mint azoknak látható jegyekbe iktatása. Ha tehát az emberek akaratjukat a távolvalókkal kívánták közleni, azt másként nem tehették, mint valamely látható jegyek által (a vakoknak tapogatható betűik vannak)

11. §.

Az első írásmód gyaníthatólag olyan lehetett, melyszereint az emberek képzeleteiknek rajzolatai által közlék a távollevőkkel eszméiket, melyek tele voltak hasonlóság szerinti kifejezésekkel. Milyeneknek nyoma még ma is majd minden nyelvekben fennmaradott. pl. nagy farkas, — nagy róka — azaz, telhetetlen, ravasz, kőszívű, vizesű stb. Ezekből lettek későbbben a hieroglyphék, melyek főképen az egyiptomiaknál valának szokásban, és ilyen képesírást arabiai kősziklákon vésve, és Mexicóban Amerika régi fővárosánál hasonló írásokat fedeztek fel az újabb vizsgálódók, melyet carthagói vagy fenicziai szállítványnak tartának. —

De ezen írás, melyben annyi féle képeket kelle metszeni terhes volt, nem is vala azoknak mindig egy forma határozott jelentése, mit leginkább a papok értettek. Ezért, látván, hogy ~~eképen nem minden~~ — főleg elvont-észmékhez — lehet megfelelő alkalmas jegyeket találni; ekkor származtak az egyes szók jegyei, melyekkel a Chinaiak ma is élnek, tiz ezer ilyen jegyet használván, kiknek a hány szavók, annyi jegyük van nyelvökben, s írásukban. — Ez ugyan határozottabb írásnem, és szaporább az íróra nézve: de a jegyek megtanulása annál nehezebb.

12. §.

Húzómosabb vizsgálódás után rátalála későbbben az emberi elme a betükkeli írásra; mert látván, hogy némely egyes hangok külön szavakban is egyeznek, melyeket egymástól különválasztva is lehet hangoztatni; de némely önhangzók magukban is szók, — mint ő, óh, ó!: ez okból fölosztotta a szókat egyes hangjaikra; s látván hogy ezen egyes hangok száma nem oly sok, mint a szóké, ez az észrevétel kézen fogva vezette őket az egyes hangjeleknek és szótagoknak megfelelő néhány betű feltalálására. — Az írás tehát látni való annál tökéletesebb, mennél inkább visszaadja az a beszédben lévő egyes, bár öszveolvadt, — s néha alig hallható-hangokat.

13. §.

Ebből világos, hogy a betűírás a képekkel, és szójegyek, s tagokkal írásnál tökéletesebb. — Mely ámbár emezeknél újabb; még is a föltalálás ideje- s helyére föl-

menni tisztán nem lehet. Községes vélekedés, hogy az keleti-Ásiából terjedt előbb nyugatra; Feniciából 's Egyiptomból hozván azt Cadmus Görög országba Krisztus születése előtt szinte másfél századdal.

14. §.

Az így föltalált betűk a mint külön tartományokra, s egyéniségekre átszállottak, a szerént változások alá estek. — Különbséget okozott azokban a különböző eszközökkel s anyagokra tett írásuk is. — Egyiptomban papyrus, másutt érc-kő-tsont-állatok bőre-fatáblák, viaszos vásznak, fák gyenge hártái, s levelei, — újabb időkben pedig rongy — pamut — szalma, — s egyéb efélékre nád-dal (calamus) tollal, vésővel, vagy vaspennával tétetvén az írások.

15. §.

Eleinte egész nemzetben is tsak egy két ember tudván írni, azok a betűknek tetszésük szerént adtak, különböző formákat, s innen erede az írásban a többes változatoság.

16. §.

A betűk száma is a nyelvek szerint különbözött, a mint ma is különbözik, mint hogy egyes hang is egyikben több, vagy kevesebb van. Függ pedig ezen szó kiejtési különbség az éghajlattól, a nyelv sajátágától, végre a műveltségtől, mint a melyeknek a nyelv-műszereire hathatós befolyásuk van. — És ez az oka, hogy némely nemze-

tek saját sarjadékainak beszédit — bárha egy tör'sökből elszármazott rokonok legyenek, alig, vagy nem is értik. — De ez a magyarnál nem így van, kiknek nyelvében tsekély tájszói eltérés lévén, egymás beszédét akadály nélkül megértik.

17. §.

A betűk helyheztesésében is különböztek; egyik azokat függőleg, másik vízirányban, némelyek ismét kerekdeden rajzolván. — Később napkeleten jobbról balra; ellenben a szeretsenek máig is, mint a nyugotiak balról jobbra írják a szokat, és azon nagy különbséggel, hogy amazok a magán hangzókat nem betűjegyekkel, de leginkább pontotskákkal ábrázolták. — Találtatnak Babylon Ninive, és Persiának régi fő városa — Persepolis omladékaiban ék formájú iratok, melyek egyszerűségöknél fogva nagy régiségre mutatnak. — Így Oppert Gyula *Etudes assyriennes* cím alatt a régi Borzipai siriratot fejtegeti, mely Nabugodonozor Babilui Király által megújított Bábel tornyának legrégibb emlékét tartja fenn, miszerint a babylóniai hagyomány — Mózeszt igazolólág — a bibliai özönvizről, és nyelv zavarodásról, egyszersmint a Bábel tornyáról, s annak építése be nem végeztéről tanuságot tesz (*)

(*) Lásd Buda Pesti szemle III. Füzet 425 és több lapjait Pest 1858. Szerkeszti és kiadja Csengery Antal.

18. §.

A régi történetírók, de egyéb körülmények is azt láttatnak bizonyítani, hogy eldődinknek még Ásiában laktukkor már voltak saját betűik: nagy birodalmuk lévén ott, mesze kiterjedő háborúkat folytattak, fegyver-nyugvásokat, szövetségeket kötöttek, egyességre léptek. Mindezek mulhatlanul szükségessé tévék az írás tudását, s használatát. De különben is régi harci vitézségeik fölött nemzeti dalaik s énekeik levén, ezek írásban, inkább fenmaradhattak, mint pusztá emlékezetökben. Azonban eleink idejövetelükkor az Oroszoknál pallérozatlanabbak nem valának, kiknek már akkor betű-jegyeik voltak, a mint ezek a scandinaviai emlék-köveken, sőt a Sibériai kősziklákon láthatók, Runa írás név alatt ismereteseek (*)

19. §.

Ipolyi Arnold magyar mythológiája 515 lapján (**) állítja „nálunk kétségtelen nyomok utálnak és pogánykorunkbani ily eredeti írásnak fönléte felvételére“ mit a tárgyat jelelő elnevezések pl. (in et acus) írás, rovás mutatnak; emez a német runa, és finn rúnó nevezettel atyafiasnak látszván.

20. §.

Hasonló vélekedést nyilvánít A. Gerando (***) mond-

(*) L. Strahlenberg der nord und östliche Theil von Europa und Asia.

(**) Magyar Mythológia írta Ipolyi Arnold. Pest 1854.

(***) Essai historique sur l'origine des Hongrois par A. de Gerando Paris 1854. lap 101.

ván „Nous ajouterons, que les Huns et les Hongrois avaient le même Alphabet. — L' Alphabet connu sous le nom de huno-scythe, qui est reproduit dans les ouvrages de Matthias Beel, de Gyarmathy et de Besse“

21. §.

Ugyanaz 54. lapon: L'empereur Leon appelle les magyars un peuple libre, noble, qui tâche de surpasser ses ennemis en bravour, dur au travail, et aux fatigues, qui supporte gâiment la privation des choses les plus necessaires. Le Derbend nameh, histoire de Derbend ecrite par Mahomed-Aiwabi-Achtachi parle clairement des magyars, qui avaient bati la ville de kizylar & Il ajoute, que parmi tous les peuples du Caucase les magyars s etaient se distingues par leur caractère paisible, leur habilete dans l' exercice des metieres necessaires á la Communaute, leur belle taille, leur courage“ en un mot l' historien arabe la place au dessus des tous les autres peuples leur voisins. Regino lui même, quoi que allemand ecrit, dans le portrait peu flatte, qui le trace des Hongrois. Pray montre, que les Hongrois avaient déjà des hommes lettres en Asie, quand ils etaient encore nomades, on voyait parmi eux des poètes qui pendent les fêtes chantaient les exploits des vezérs. Les Deputes de Dsagul porterent a Constantinople de la part des Hongrois des presents dignes d' un Empereur, et une lettres ecrite en langue Scythe. Evidemment encore les magyars n' etaient pas peuple sans culture (1)

(1) Pray Historia Hungarica pag 32. Literas etiam didicere quarum deinceps usum ad Mogolos itidem propagarunt, quos hodie etiam vetustis Jugurorum caracteribus uti compertum est.

22. §.

Procopius (*) ugyan, valamint Kéza Simon (**) krónikások állítják, hogy Hunok, kik eleink voltak, betűket nem ismertek; — de ellenben Thuróczy (3*) Oláh Miklós (4*) Tellegdi és Csécsi-ellenkezőről tesznek bizonyosságot; sőt Alcyonius (5*) előadja, miként Etele országából mestereket küldött a Hun-nyelvre tanítás végett Olaszthonba. — Priscus Rhetor pedig írja: két szittya férfi önköltötte versekben magasztalva éneklé Etelenek hadi erejét és ditsóságát „továbbá“ hat szűz leány szittya dalokkal üdvözlé a háborúból haza érkező Etele. Továbbá írja, hogy Attila egy Constantin nevű görögöt levél íróul tartott, kit neki Aétius küldött. Ennél fogva hinni kell, hogy ő maga s udvarabeli emberei is értettek az íráshoz, a mit ugyan Oláh Miklós görög nyelvű írásnak állít.

23. §.

Azonban a mint Béla Király nevetlen íródeákjának krónikája mutatja, hogy eleinknek írásuk hajdan volt, azokat botokra rovogatták, úgy Székely István Krakkóban 1558-ban kiadott világ krónikájában nyilvánban ír a székelyekről, kik pedig tsalhatlan bizonyságok szerint Etele Erdélyben telepedett népének unokái „Attila halála után

(*) Procopius de Bello Gothico Libr. 4.

(**) Simon Kéza Chronicon hungaricum Libr. 1 Cap. 4.

(3*) Thuróczy Chronic. Hungar. Libr. 1.

(4*) Nicol, Oláh in Attila Cap. 18.

(5*) Alcyonius de Exilio L. 11.

a magyarok Erdélyben a moldvaság felől szállának meg, holott mind e napiglan lakoznak, és nem magyaroknak, hanem székelyeknek hivattatnak, kik még most is különböznek a többi magyaroktól törvényükkal és írásukkal, kik huniabeli székely betűvel élnek mind e máj napiglan“ (*)

24. §.

Legrégibb magyar iratok és betük volnának tudunkra azok, melyeket Jerney keleti utazásában említ, és valamely párthus pénz fölírásából általa kibetűzöttnek állít, mely az ő egyik Arsaces (arszág) nevű királyuknak a római nemzeten, — hihetőleg Crassuson-nyert győzelmi diadalát láttatik hirdetni, mely így hangzik: (**)

„ Ur Keureus. - - - li fiu

„ Ki Romulik leölé,

„ Ki győző

„ Uruságol. — Ez méltó tárgya lehetne a tudósok szigorúbb vi'sgálódásának; megérdemelné ez, — hova Jerney el nem juthatott — az eredeti forrásnál a hajdani Párthiában való további fürkészt; meg — egy új Kőrösi Csoma féle hazánkfíának föllelkésedését.

25. §.

Ezen régi hazáját a magyaroknak Kőrösi Csoma a Himmalaya hegy északi oldalán vélte lenni, erről említett

(*) Lásd Jerney keleti utazása II köt. 106. 107 lap.

(**) Jerney keleti utazása II köt. 183 lap. Pest. 1851.

Gerando így ír lap 127: "Mr Campbell (angol Consul Dardjillingben) repondit, que selon lui la patrie des Huns etait la Contrée septentrionale de l' Himmalaya, et Csoma dit alors, que la aussi dans son opinion se trouvait le berceau des Huns, et des Hongrois."

26. §.

Ama Parthusok a régi írók szerint(*) eldődeink fajából Scytha eredetűek valának, kik midőn ezektől elszakadának, a Scythák által számkivettettek — kiköltözőknek, vagy mint ma is értjük pártosoknak nevezettek. Ezekről Bizánti így ír "Parthyaeci, gens olim Scythica, quae deinde fugit, vel emigravit, duce medo. Sic vero a Medis vocata fuit, ex natura terrae quae eos excepit, palustris nempe, et cava; vela fuga quoniam Scythae parthos vocant exules; dicuntur etiam Parthi, parthii, et parthyaeci "Steph. de Ur 628. Továbbá Scythico sermone parthi exules dicuntur Justin Libr XLI. C. 1.

27. §.

Q. Curtius a Scythákat említvén így ír "Ultra Tanaim annem colentes Scythas, quorum neminem adeo humilem esse, ut humeri eius non possent macedoni militis verticem aequare (Libr VII. Cap.4) továbbá „Bactrianos Tanais ab Scythia, quos europaeos vocant, dividit. Ceterum Scytharum gens haud procul Thracia sita ab oriente ad Septentrionem se vertit; Sarmatarumque, ut quidam credidere

(*) Lásd Arrianus apud Phot. Cod. 50. Strabo: Justinus II. 1. 3. Curtius IV. 11. VI. 2. 44.

non finitima sed pars est. Recta deinde regionem aliam ultra Istrum jacentem colit. Alexander ancipiti praelio implicitus, deos quoque incusans, querebatur (ibid Cap 7.)

28. §.

A Scythák Nagy Sándorhoz mondott beszédökben így szólnak, „Dona nobis data sunt ne Scytharum gentem ignores, jugum boum, aratrum et sagitta et patera; his utimur et cum amicis, et adversus inimicos Transi modo Tanaim, scies quam late pateant, nunquam tamen consequeris Scythas. Paupertas nostra velocior erit, quam exercitus tuus, qui praedam tot nationum vehit. Rursus cum procul abesse nos credes, videbis in tuis castris; eadem enim velocitate et sequimur, et fugimus. Ceterum nos et Asiae et Europae custodes habebis. Bactra, nisi dividat Tanais contingimus. Ultra Tanaim usque ad Thraciam colimus. Thraciae Macedoniam conjunctam esse, fama est. Utrique imperio tuo finitimos, hostes, an amicos velis esse, considera (ibid Cap. 8.)

29. §.

Ha már ezen régi írók mondatai az újabb történeti vizsgálatok eredményeivel összevetetnek; a mint ott a Scythák egy része európaiaknak mondatnak, kiknek lakása szinte Rácorszáig (Thracia) és az Isterig terjedt; úgy az 1-ső Darius Naksi-Rusztánban fölfedezett Sir-iratában említett három Scythia fajnak egyike a tengeren túli; tehát európai Scytháknak említettnek, kiket Herodotus Sa-

káknak nevez a persák után.

30. §.

A római betűk magyar írásra először akkor vétettek föl, midőn a papoktól keresztyén vallásra térítettvén, ezektől egyúttal azokat eltanulták eleink. De mennyiben a magyarban sok olyan hang ejtések vannak, melyek a latin betűkben hiányoznak, azért annak fölvételében sok akadályokkal kelle vala küszködniök mert nevezetesen

1., Vannak nyelvünkben nem kevés számmal olyan szók, melyek egyszer mintegy hangzat nélkül szenderegnek, némán veszteglenek és majd fölébrednek, s mintegy hangra kapnak, ilyenek a **h. j. v.** pl. méh (apis) méhes, méhész, — juh, juhós, juhász — fő, fejes, fejdelem, — tó, tavak — só, savak; — ló, lovas, lovag — kő, köves, kövez — lö, lövés — bő, bővölködni, — kis, kevés — bú, buvában stb. Ezekre tehát olyan betűk kívántattak vala napkeletiesen, melyek akkor is ott állhatnának a szóban, mikor veszteglenek s akkor is, mikor hangra indulnak vagy mint a harang megszólalnak,

2., Az is nagy akadályúl gördüle elő, hogy sok olyan hangjaink vannak mint ts. tz. zs. dz. gy. ly. ny, ty, melyek a deák betűkben föl nem találtnak, és ebből származott osztán

3., Azon állandó habozás, tétovázás a magyar írásban, miszerént ugyanazon hangok többféleképen próbáltattak íratni, így a ts hangot koronként ts, cs, cz. ch, ci. cy.; az ő hangot pedig így eo. eo. o. o, eu, oe, ö. u. írták, mely fogyatkozás részint még ma is fen-áll, nem levén a helyes írás

módja végképen megállapodva, és az írók majd megannyi féle írást — a hányan vannak — gyakorolnak. Ahoz képest miután saját eredeti betűink már tudva nintsenek; de a régen bevett egyszerűbb deák betűkről se mondhatunk le, és Beregszászy (*) azon tanácsát se követhetjük, ki a napkeleti, jelesen arab, persa, török betűket a mi írásunkra alkalmasabbaknak javalná: azon kell lennünk hogy egyes hangjaink kiejtését állandóan deák betűkkel jegyeztvén meg, azokat lehető sajátosságunkban törekedjünk fölhasználni. — A betűk állandó megállapításának halasztása a „Régi magyar nyelv emlékek“ I. kötete 19. lapján is károsnak mondatván ki.

31. §.

Íróink a különböző nyelvek betűinek számát a mieinktől különbözőnek adják elő. A Zend alphabet 48. jegyet tart, melyekből 18 magán — 36 mással-hangzó. A pehlvi és parsi nyelvben 35 betű — 12 magán — 23 mással-hangzó. Az aethiopi, arab, persa, és török nyelvben van 26-tól — 33 betű. — Sajnovits Leem után a Lapponoknak 5 magánhangzó, 39. kettős (dyphthongus) 17. mással-hangzó; — Sveciai Lapponoknak 9. magánhangzó, 15. kettős, — a finneknek 8. magánhangzó, és 16. kettős betűt emliti. (**)

(*) Beregszászy Uiber die Aehnlichkeit der magyarischen Sprache mit den morgenlaendischen Erlangen 1796 lap. 4. 5. 83.*

(**) Sajnovits Demonstratio idioma Hung et Lapponum idem esse Tyrnaviae 1730. lap. 26

32. §.

A „Régi m. nyelv. emlékek“ I. kötetében a Bétsi Codex három írója közül első 40 — másik 38. harmadik 34. magyar betűt használ. — hasonlóul Petz (3*) 40. betűt — Beregszászy (4*) 30. mással — és 14. magánhangzót hoznak. — ellenben a magyar Tudós Társaság (5*) öszvesen 38. s ezek közt 24. mással — és 14. magánhangzó betűt állapít helyesen meg; azon figyelmeztetéssel azonban, mint alább előadatik, hogy a **cz** helyett egyes **c.** betű foglalhat helyet; valamint a **ts** helyett **cs** használata fölösleges; kivéven a régi neveket, melyeknek régi módú írása az őskor iránti kegyeletből megtartható.

33. §.

A helyes kimondás szabván törvényt a helyes írásnak, annak tsinos tiszta kiejtésűnek kelletik lenni, — figyelmezvén a gyöker szókra, — azok származtatására; — tekintetbe vevén a szónyomozást (etymologia) és kellemes hangzatot is (euphonia.) Ez okon a helyes kimondásnak némely szabályait elő sorolni fölvett czélunkhoz tartozik.

34. §.

A helyes kimondásban távoztatni kell a hibás vidéki kiejtést pl. óma, szíva, szóma, lú, turó; a paraszti szót pl. gyűjjon, kő, manó, adja szí; a pongyola kimondást pl.

(***) Magyar nyelvtan Petz Gyula Pest 1849. I. 162.

(4*) Beregszászy Versuch einer magyar Sprachlehre 1797. lap. 21.

(5*) Magyar helyes írás m. Tud. Társaság Pest 1840. lap. 1.

e beszéte, hun vót, — a mesterkélt erötetett kimondást, mikor t. i. valaki a kellemesen öszveolvadt hangzatot nyersen akarja hallatni pl. kéz-kenő, izzad-ság képezett-ség. Arra is szükséges vigyázni, hogy a határozók-és részesülőkben két **nn** érthetően és fölöslegesen ne billegtetessék a beszélő által pl. szépen-n, látván-n; noha az egy tagú és helybenmaradást jelentő szókban a kettős **nn** kimondandó pl. fenn, lenn, szekeren, lábann áll. — Ezen figyelmeztetést javálja a szók értelmének világosabb megkülönböztetése ilyenekben pl. fenn Supra, fen acuit — lenn infra, len linum — szépen pulchre, szépenn supra pulchrum, — böltsen sapienter; böltsenn super sapientem. (*) Ellenben

a., követni való a műveltebb, de nem különböző emberek beszédbeli szokása pl. templomból, nem templombul, Ispány, nem Espány, mezőről — nem mezörül.

— b., a szókat mennyire a jó hangzat engedi betű szerint kell kimondani pl. könyvtár, reményl, felejtkezni.

c., a nyelvünkben sűrűen előforduló **e** betűket ritkítani, s **övé** változtatni, mellyel sok két értelműség is kikerültetik pl. fönn, sötét, pör, szög, ő kezök, személyök. — e szerént kerülendő rut: tekéletes, kévánom, ahétatos, héjába

d., a **d** öszveolvadván **j**-vel **gy**-nek mondatik. Így **t—ts** öszvejövén, és **l. n.** — **j**-vel, kettős hangoztatással mondatik ki pl. látja így láttya-rétje, módja, szánja, találja, barátság, de ha mássalhangzó előzi meg, azon kettőztetés elenyészik pl. bántja, rontja, szántja.

(*) M. Tudós Társaság helyes írás lap. 387

35. §.

A kimondással a helyes írás egy nyomon jár. Az írás annál tökéletesebb, minél hivebben adja az vissza a nyelvnek természetes hangoztatását. Az írást mai időben minden pallérozattabb nemzet betű-jegyekben teljesíti, kivévén mint fenebb is említettett a szójeggyel élő China-iaikat. Azonban többnyire az Európai nyelvek írásában az Orthographia az Orthaepiával szoros következetességben nem áll, például az Angol, Francia, Német és Olasz nyelvekben is nagy eltávozás esik attól. Ugyan is az Angol magánhangzóival majd minden különböző hangot kijelel, az **a** nála egyszer hoszu **á**, másszor többnyire **e**; de több magánhangzókkal együtt **o**, **i**, **u**-nak olvastatik. — A Francia az **öt** kétképen **eu**, **eux**; az **o**-t pedig öt féleképen írja, így **o**, **au**, **aux**, **eau**, **eaux**. — A Német a lágy **b**-t, a kemény **p**-tól — a **d**-t a **t**-tól, **k**-t **ch**-tól **f**-t **p**-tól — az **öt** az **e**-tól — az **ai**-t **ei**-t, az **ay**, és **ey**-tól alig tudja meg különböztetni. — Az Olasz a **c** betűt, **k**-nak, a **ech**-at ket-tős **kk**-nak hol **ts**-nek mondja. Az **s**-et többnyire **sz** néha **z** gyanánt használja, mint vecchio, con, chioma, cortese.

36. §.

A filozófiai elvhez legközelebb jár a mi magyar nyelvünk, mert ez úgy ír, a mint helyesen beszél. A mi kevés eltávozás létezik is abban, az nem egyébért, mint a beszéd műszerei természetén alapult kellemesb hangzat, és kényelmesebb kimondás végett esik pl. fáradság, térde, kardja; a ki ezt a kevés — tsak a betű hangok finomabb

árnýéklataiban, vegyületeiben, s az igen atyafias hangoknak egymáshoz való közeledésében határozódó különbséget nyelvünkben tökéletlenségnek tekintvén, ebből azt ki akarván irtani, főtörvényül kívánván szabni az írásban, hogy mindent úgy írjunk le, a mint a hangot fülünk hallatja: az nyelvünkét egy legválságosabb tulajdonságától t. i. a származtatás rendességétől akarná megfosztani; melyszerént a-kármely változásokon áthajlitott szavainkban a gyökér rendesen megtetszik; melynek épségét hiven megörzi és fenntartja, de a mely pontosságot beszélő műszereink mindig nem követhetik. Al szó ezen gyökerének megörzésére a régi iratokban is több nyomot találunk, így a bétsi magyar codexben megozia: meg ossza, vadásia-vadássza, kailtia-kajáltja van.

37. §.

A helyes írásnak minden nyelvben, úgy a magyarban is legelső és főbb törvénye a világosság. Úgy kell írunk, hogy azt a szem a mint fölveszi, az ész minden kétkedés, és akadály nélkül megértse. Mert ha valaki homályosan, és két értelműleg ír: soha annak valóságos értelmét a távollévőtől, vagy talán elhalt írótól meg nem tudhatjuk, és ez okból az olyan bár belbetsű munka is, jó hatását, s kedvességét elveszti.

38. §.

Azonban ezen főtörvény alkalmazásában mai időben a nyelvtudósok eltértek egymástól, egy része Adelung után Versegghyvel a nyelvszokást még akkor is vakon kö

vétvén, hol ez félrevezetett. Ezek azzal tartottak: Úgy írjunk, al mint beszélünk.

39. §.

Mások ellenben látván, hogy ha a puszta szó kiejtés, és közönséges kimondás után hallgatva, innak, azzal, szép rendszerrel bíró nyelvünkben zürzavart okoznak, mert egy részről lehetetlen a sebesen kiejtett szókát az írónak mindenkben hiven követni; mert így, mint a kótákban, apró töredékes, fél, negyed s nyolczad-részes hangot jelező betűknek is kellene lenni, azonban kétes sok esetben az is: melyik táj nyelv szokása lenne inkább követendő: sokkal tanatosabbnak tartották a grammatikai pontosságot, s kivált a szónyomozást (etymologia) venni föl fáklyául, hogy homályosabb rejtekeiben a nyelvnek, annak világánál járjanak.

40. §.

Szorosabb vizsgálát alá vévén e két véleményyt, úgy látszik, hogy bizonyos tekintetben mindenkinek volt igazsága. Mert tagadhatlan levén, hogy a nyelv szokás a nyelvnek szülő anyja, ennek jussa van, hogy a nyelvben időről időre valamint a művelődés fonalán változtasson, s módosítson, az írásnak, mely látható képe és mása az élő beszédnek, magát szorosan ehhez kell alkalmaztatnia.

41. §.

De más részről az is igaz, hogy ha a nyelv magát annyira kiformálta, miszerint az a beszédben bizonyos gram-

matikai pontosságra érett meg: a nyelvtudósok ezen szabályokat fölkarolva, azokból egy oly alkotmányt állítanak össze, melynek követését törvényül szabták úgy a palérozottabb beszédben, mint az írásban, mely az addig könnyen kedvén kitsapongó nyelv szokást regulákba szedve korlátolja. — Ezt a grammatikai pontosságot írásunkban annál inkább követni és megtartani köteleztetünk; mint hogy az írás mindig nyomosabb ösméretét teszi föl a nyelvnek, mint a sikamló szóbeszéd, szemünk jobban fölveheti írásban a szabatoságot, mint fülünk a sebes beszédben. —

42. §.

Azonban kiviláglik, hogy mind a két fél túlment a határon, egyik a másikat ellentétbe hozván, holott a nyelv szokás a grammatikai pontossággal való egyeztetendő, és a kettőnek kellett volna a hatalomban osztozkodni. — Nem kell tehát íratunkba sem több, sem kevesebb betűt tennünk, mint a mi a szónak halkal és tiszta kimondásában hallatik, sem valami idegen hangot oda kévernünk. Nem fáradság, irtak hanem: fáradság, irtak irandó.

43. §.

A mi nyelvünk eredeti nyelv lévén, gyökér szavai igen tisztán kivehetők, valamint annak származtatása is szinte megkötelezett regulákon megyen. Annál fogva a helyes írónak tudnia kell a gyökérszók elágazásának törvényét, hova tartoznak a származtatás, összerakás, hajlítás, ragasztékok és pótolgatás.

Ezen grammatikai szó származtatásnak nyelv tudósaink eddig elé több rendszeres törvényeit fedezték föl. Mert honfiaink ditséretére tőlök megtagadni nem lehet, miként: számosan találtatnak azok között, kik nyelvünknek természeti, és válságos előnyei földerítése fölött virasztva még már a hajdankortól fogva jeles munkákat hagytak hátra, melyeknek eredeti forrásából sokaságukhoz képest bár parányit lehete alkalmam meríteni, mindazáltal azok neveit- a mennyire tudomásomra jutottak- a késő kornak átadni, s ide iktatni azért is jónak láttam, hogy a kiknek idejük és módjuk leend, azoknak kintseit nálamnál mind mélyebben, mind terjedelmesebben kiaknázhassák.

Következők azok: —

Erdőssy vagy Sylvester János magyar nyelvtan Uj Sziget 1539.

Cesinge vagy Janus Pannonius Pétsi püspök. magyar nyelvtan 1463.

Lippi Sigmond wi grammatica Budán 1491.

Krakkai magyar a. b. c. 1586.

Orthographia Ungarica Krakkó 1549.

Mólnár Albert magyar grammatica Hannovera 1610.

Pereszlényi Pál.

Krésznierics.

Csétsi János Páriz pápai szókönyvében.

Meliboei (vagy Matthias Beel) Ungarischer Sprachmeister Preszburg und Pest 9-te Auflage 1805.

Versuch einer magyarischen Sprachlehre v. Paul Beregszászy Erlangen 1797.

Über die Aehnlichkeit der magyarischen Sprache mit dem morgenländischen Erlangen 1796. dt.

Dissertatio de natura lingvae magyaricae Pest 1828. dto.
Révay Nicolai Elaboratio Gramm-hungar.

Pápay Sam. magyar literatura esmérete Veszprém 1808.

Bitnicz Lajos magyar nyelvtudomány Pest 2 k. 1837.

Széchy Ágoston elemi magyar nyelvtan Pest. 1840.

Stantsits Mihály magyar nyelvtan Posony 1842.

Fogarassy több jeles nyelvészeti értekezései.

^{ales} Kézy Mózes magyar literatura Debreczen 1833 (hasznos
kéziratban)

Szalay Imre m. nyelvtudomány rövid oktatása Pest. 1831.

Kassay József magyar nyelvtanító könyv S. Patak 1817.

Vajda Péter m. nyelvtan Buda 1840.

Szász Károly m. nyelvtudomány N. Enyed 1839—1842.

Varga János magyar nyelvtan Pest. 1842.

Magyar helyes írás és szórágasztás m. Tud. Társaság Pest
1840.

Pecz Gyula magyar nyelvtan Pest 1849.

Deák nyelven Guberman Antal.

Benyák.

Bernát József.

Nagy János.

Machich József.

Olaszúl Deák Sigmond.

Császár Ferencz.

Németül Horváth András.
 Einleitung in die Ungarisch philosophische Sprachlehre
 Wien 1793. Georg Nagy.

Márton József.
 Tar. Mihály.

Gr. Majláth János

Vörös Marthy Mihály.

Kis Pál.

Császár Ferencz.

Toepler Eduárd.

Turtsányi Lajos.

Prágai János.

Krónperger Antal.

Rémelly János.

Ramóczi Valerián.

Bloch Móricz.

Matich Imre.

Galgóczi Gábor magyar nyelvtan Pest. 1848.

Pr. Ungarische Sprachlehre v. SamKovács Klausenburg 1857

Okoskodva tan. m. nyelvtan Gyarmathy Sám Kolosv. 1794

Magyar Grammatica Debreczen 1795.

Révay N. Antiqu. literatura hungarica Pest 1803.

Verseghy Ferencz tiszta magyarság Pest 1805.

Magyar prosodia Virág Benedek Buda 1820.

Felső m. Országai Minerva Kassa 1825.

Nádaskai Lajos m. helyes írás és szórag Pest 1856.

Fogarassy Czuczor Gergely, Toldy Ferencz, és Hunfalvy
 Pál újabb nyelvészeti értekezéseik ditsérettel említendők.

Ugy a Régi m. nyelv emlékekben letett fáradhatlan vizsgálódásaik Döbrentey Gábornak és fájdalom hamar elhalt Jászay Pálnak.

45. §.

Előadhatnám itt a régi iratok csoportjából kiszedett azon eltérő fogások neveit, melyekkel a magyar írás eleitől fogva vesződni kénytelenített a többször említett de-ák betűbeli hiányok foltoztatásával: de a nyájas olvasó türelmével visszaélni nem kívánva elhallgatom azt, főleg azon oknál fogva, mivel a nyelv művelődésénél fogva már több homályok eloszlatva lévén némi szabályok egyetértőleg történt fölállításánál fogva tartani attól többé nem lehet, hogy azon rendszeres és okszerű megállapodástól a közönség elálljon, és ez amaz ingatag, változékony, és felesleges írásmóddal (pl. hosszú á helyett aa-val) tserélje föl.

46. §.

A kinek azonban ezekben bővebben buvárkodni kedve telnék, utasítom a Régi m. nyelv-émlékek I köt. I-től LXXII-k XIII-tól XVI-ig. XLIX-től LXIII-ig 279. 280. — II köt. 1. 4. 10. 347—354. — III köt. I—LVII-k lapjaira. — Révay Miklós főlebb említett munkáit, Beregszászy Pál munkáit Beel Pecz m. nyelvtanait, végre a m. Tud. Társaság helyes írásról, és szóragsasztásról kiadott fölb szabályait lapozza át, és a fent megditsérteket.

47. §.

Azokból meg fogja látni e következőket: —

1., Hogy az egyszerű ragok mint **ság, ség, at, et, stb** hajdan értelemmel bíró gyököszók töredékei lehettek, miről Révay hosszasan és mély combinatióval tudományosan értekezik. — Hasonlók nyelvünkben a **szer, szor, tól, ból,** képragok is, melyeknek értelme maig is divatozik, s ezt lehet homályosan észrevenni az igékben létező **ked, kod, kőd, koz, köz, ad, ed, aszt, eszt** ragok irányában, ezt Vörös Marthy mindjárt alább még bővebben igazolja.

2., A származékok a ragokat — melyek által a szók nálunk hajlittatnak — szinte fölveszik, és ha eredetére megyünk, nyelvünkben minden hajlítás csak ragos összetétellel (*); s innen lehet magyarázni, mikép' itt ama ragok oly kevésbé változtatják el a gyökereket, a mi más nyelvekben szembetűnőleg másképen van.

3., A származékok új ragokat is szoktak fölvenni, melyekből ismét majd új szók kerekednek. E tekintetben nyelvünk fölötté termékeny származtatásu, úgy hogy egyenesen egy gyökérből ezernél több szót is lehet alkotni, melyeknek olyan különállásu értelmök van, melyeket más nyelvek két három s több szókkal is alig tudnak kifejezni, vagy csak körülírni.

4., Sőt sokszor egy hangjel, egy betű elégséges a szóknak különböző jelentést adni pl. fű, fűt, — tü, tűz — fa, fal, — kar, kár — szor, szór.

5., Márton Jó'sef szószármaztatási tábláján a négy gyökerű (milyen nyelvünkben mintegy 30 található) igékről előadja, miként azok egyenként egyes szót 255-öt, és

(*) Beregszászy Versuch stb. 98. 112 lap.

összetett szót 7106. szülhetnek; és a **for** ige gyökértől 1527 szók származnak, holott görögben — mint állítja — a legtermékenyebb gyökértől is alig származtathatik 300 szó

6., Ezen származékok minő ragok által szülemlelnek a fent felsorolt grammatikákban, részletesebben elmondattak, s minő termékenyek, azt Beregszászy is előadja (*)

7., Összetett szók (Kresznërítsnel ok- szók) nyelvünkben eddig tagadhatlanul kevesb számmal találatnak, mint a görög, német, és angol nyelvekben, minek okát főképpen annak származtatásbeli példa nélküli termékenységibe találjuk föl; ámbár mai időban újabb jelesebb íróink e tekintetben is szembetűnő előhaladást tettek, s hogy nyelvünk erre nézve is eléggé képes legyen, eddig elé jelesen földerítették.

8., Haszinte a magyar nyelvben sok hosszú szavak léteznek; ennek természetes oka a származtatás könnyü-
sége mely egy részről a kimondásnak méltóságot tulajdonít.
Azonban oly hosszú szavaink még sinsenek, mint ama-
nagy hírű görög nyelvben lépten nyomon találunk pl. Ono-
matopepoiemata, Heautontimorumenos, Philanthropismos,
Dodecandria, protopeiria, Sophologiotaton, Aidesimeotaton,
Kresimeotaton, Epilegömenon, Endecasyllaba, Anthro-
pormorphismos.

(*) Beregszászy über die Aehnlichkeit stb. munkájában **tan** gyökértől tsak ígét 40. származtat; pedig főnevek részestülők, határozók még egyenként ugyanannyi, s több is származtathatik abból.

A magyar nyelv szabályosság és egyszerűség tekintetében, mint Gerando és Beregszászy állítják nem tsak az európai, de némely á'siai nyelveket is felyülmúl. És a mint Gili (*) állítása szerint a Chili tortományban lakó délamériкаи araukanók, — úgy Ásiában a Sanscrit nyelveik oly szabályosok egyszerűk, és szép hangzatuak, melyek nem a véletlen hatalma által származtattak, és hozattak elő, hanem gyanithatólag tudományos egyletek feszített, s húzamos vi'sgálódásaik szüleményeinek tekintendők, s melyeknek hajlításaik mind a főnevek, úgy az ígék irányában egyesek. Szintén azon tökélyekkel bir a magyar nyelv is, mért azon kívül hogy tsak egy ejtegetést vagy ragozást, és az ígékben is egy hajtogatást ismér (mennyiben a mély hanguaknak ugyanazon egy szabályu hajlításuk van a magas hanguakkal), úgy szószármaztatása a bámulatig bő, valamint kedves hangzatu, melynek a dallásra alkalmas volta már a magánhangzókbani bősége — és gazdagságából kitetsző.

El nem mellőzhetem itt Vörösmarthynak a magyar nyelv eredeti tulajdona, és származtatási képessége fölötti érett nyomozódásait beiktatni. Ugyan is —

Vörösmarthy Mihály koszorus költőnk böltsészeti szempontból mély belátással fejtegeti a magyar nyelvnek eredeti állását, s fejlődését a társasági élet kezdet-

(*) Gili Storia Americana Tom. 3.

beli hajdankorból, mondván (*) „még akkor nem volt meg nyelvében az ígének (verbum) és névnek (nomen) különbsége, s a mint lelkében a beszélni törekedés által világosabb lett az egész gondolat-gyűlevéséből elvont képzeteket kezdé szakasztani, s úgy lőnek külön válva a név, és ige; amaz a létnek jegyeivel; emez a személy, szám, és idő határai közé szorítva későbbi összetétel által. Midőn a mennyet nap tüzéről derülni látta, az ég neki igen bő jelentésű szava volt tsodás örömeiben, ardet és coelum. Ha menőt látott, látta nyomát; de a nyom — premit, vestigium, nem tsak a mozduló nehézség hátrahagyott jele, hanem egyszersmind ige jelentésű is volt, mint a két szó mai napig is mind a két értelemmel bir. Szabad legyen az ily teljes értelmű szavakat nyelv-ígének mondanom, mint hogy mind a kettőnek tulajdonával birnak. — Ily névige sok fenmaradt nyelvünkben: fűz, tűz ér, tér, rak (falat rak, és rak-szóló); a több taguakból: zavar, sodor (sodrába jönni) irat, falat, szelet, szeget stb. s hogy ennek sokáig így kellett lennie, bizonyítja: —

1., Mind az ígének, mind a névnek egymáshoz leg-hasonlóbb változtatása

Vestigium.

nyom — om — meum

nyom — od — tuum

nyom — a — illius

premit.

nyom — om — ego

nyom — od — tu

nyom (i-a) ja — ille

(*) Nemzeti könyvtár, Vörösmarty m. minden munkáit Pest 1847.

2., Bizonyítja az is, hogy az ily névige nálunk általában gyökül szolgál, s tsak hozzáadással vagy is ragaszul (suffixum) változik ég-ek, ég (-) sz. stb.

Ugyanott előadatik, miként az ily összetételek **sir-ok**, **megy-ek** tsak később kaptatsoltattak össze a személy kifejezésére, mert kis gyermekektől ma is hallhatni, hogy magókról mondják: Pali (én) sir, Péter (én) megy és itt az **ok** és **ek** a személyt kifejezi ugyan, de nem oly világosan, mint **Pali** sir.

E szóban éj-fél-kor tsak alapképek vannak meg, az éj (nox) fél (medius) kor (tempus) képei, de a beszélő esze ezeket különös módosítással öszvekaptatsolta; s azon jelentésre határozta, melyel most bir.

50. §.

Az ilyen szavak ragait Verseghy holt betűknek mondván, Vig László így tette nevetségessé: — „ha ezen szóban forog, **for** semmi, **og** is semmi, ugy (minthogy semmiből semmi sem lesz) az egész forog is semmi, azaz üres hang.

51. §.

„Azt állítom tehát (mond tovább) hogy nyelvünkben minden szótag jelentő (bár azoknak soka idővel feledésbe ment), tsak hogy saját jelentését nem mindeniknek könnyű kitalálni, hanem ahhoz néha több rokonnnyelvek tudása. s mindenkor alapos fejtegetés kívántatik. S ezt tartom az egyetlen útnak, melyen nyelvünknek mélyebb értésére juthatunk, s ennél fogva valódi műveltségét eszközölhetjük.

52. §.

Azonban nem minden rag egy jelentésű az összetételben; pl. kád-ár pretium (a ki eladja a kádat), foly-ár, mots-ár, itt unda, fluxus. Vannak változatok, melyek nyelvhibából keletkeztek pl. zúz-a, máj-a, méh-e, moh-a, tor's-a ezeket eredetiekre vissza szükség állítani pl. zúz, máj, méh, moh, tor's. Némely ragok meglágyulnak pl. aszály, akadály, apály; midőn mások eredetiségöket megtartják pl. fon-al, köt-él, hal-ál.

53. §.

Későbbi időnek kelle megállapítani a mély és magas hangu magánhangzóknek egyesítését. Némely vidéken ma is fenmaradt vellá-vel, annyi-vel, ki-nál, testvérem-nál, holott az előtt inkább a keleti nyelvek módorában így hangoztathattak a ragok, hat-el-münk-ről (hatalmunk-ról) seg-ad-el-münk-ről (segedelmünkről.) Mint a Latitucban is vagy-münk homályosan még ide látszik mutatni; mi pedig néha a nyelvnek némi éktelenségére, s egyhanguságára szolgál: holott hajdan gyortya, hörvad, a székelyeknél ma is dőszka uralkodik; s mint üdnap ünneppé változott, úgy más szavainkban is gyakoroltathatott ezen magánhangzók különbözősége, a mi ma az irodalomból egészen ki van küszöbölve.

54. §.

Mond továbbá „megemlitenem kell, hogy eredetikepen minden szavunk egyrendű, tsak a hely különbsége

szerént lesz vagy ígévé, vagy névvé, s ugyan fő vagy mellék-névvé, vagy más beszédrésszé, a mint ezek az idegen grammatikák szerént meg vannak nevezve s különböztetve... Igy **ég az ég, és az és**, s ez nem oly nevetség, mint sokan gondolják.

55. §.

Az idegen grammatikák igen is több beszédrészeket állitanak fel. Különösen a deák nyoltzat állapít meg, mit annak leány sarjadéki, de a többi európai nyelvek is bevettek, s elfogadtak, — a deák nyelvben a praepositóknak mulhatlanul meg kell vala a szóhatározó adverbiumoktól különböztetniök; annyira pedig, hogy egyik egyiket külön beszédrésznek méltán kellett a nagy különbségek tekintetiből állítani. Ugyan is ott a praepositóok külön ejtésekét változtatósan igényelnek magok mellett fölvetetni, ad regem, apud regem, ante focum, intra limitem, ob paupertatem, penes arborem, a domino, absque cura, palam populo, prae multis, capulo tenus, in schola sum, in scholam eo, sub montis radicibus. Igy van ez a mai európai nyelvekben is, egyedül a magyar különbözteti magát e tekintetben is, mert itt az úgy nevezett előlutóljárók semmi ejtési változatot a fő nevektől nem kívánnak pl. király-hoz, király-nál, tüzelő-előtt, határ közt, szegénység miatt, famellett, ur-tól, gond-nélkül, nép-előtt, sokak-felett, markolatnál-fogva, az oskolában vagyok, oskolá-ba megyek, hegy-alyján.

56. §.

És mivel nyelvnek, úgy grammatikának is az a főelőnye, ha az mennél egyszerűbb: valóban én czélerányosnak vélném a nyelvtudósoknak azt a fáradságot, venni magokra, miszerént a magyar nyelvtant, a szükségtelen és felesleges tkeoriáktól (*) czéltalan bonyolításoktól tisztítanák meg.

57. §.

Ide vezethetne az a vezér fonal is, miszerint ha szinte a nyelv- mint Révay és Vörösmarthy tanítják — hajdankori egyrendűségére vissza nem vitethetik is, mert mivelvetést az sem zár ki: de a beszédrészek fogalma tsakugyan egyszerűbbé tétethetne. Ámbár ez merésznek tetsző állítás, még is tsak kimondom e fölötti eltérő nézetemet.

Azt véleményezem tehát, hogy a magyar nyelvben — mint a deákban említém — nyolcz különböző beszédrészek nintsenek, és e különböztetés ma sem szükséges, nem is kívánatos.

Kielégítőnek vélném öt beszédrészt határozni a magyar nyelvtanban u. m. 1., Fő- 2., mellék-és szám-név 3., névmás. 4, íge. 5., Viszonyzó.

(*) A mai grammatikusok e részben úgy látszik előnyösnek vélik a nyelvtanban minél több szabályokat teremteni, melyel a nyelv inkább bonyolul, mint világosságot, s könnyűséget nyerne. Kovács IX beszédrészt, Petz többet említ. Galgóczy pedig 12-öt vagy 3. fő osztályzatot.

58. §.

Visszatetsző talán, hogy én a Viszonyszók alá összehúszom, a név- és íge-határozókat, név-elő s utókat, köt- és indulat-szókat. Igen is, mert ezek között lényeges különbséget nem látok. mivel

a., Ezek ejtetegetést föl nem vesznek, hatsak személyes ragasztékkal nem kaptsoltnak össze; mert különben is hasonló ragok akárminő szóhoz legyenek tsatolva, mozgást öltenek magokra; — legyen az fő- mellék- név, íge, vagy bármely viszonzszó.

b., Magán állva sem egyik, sem másik határozott értelmet ki nem fejez; hanem ha vagy kérdésre felel, vagy név' és ígéhez köttetik, vagy elébbi mondatra vitetik, vagy végre az előrebotsátott tárgy által fölszított indulat — sóhajtoág ejtett szótagotskával nyilvánittatik. — Ily hasonlóságban álló részszoútskák tehát a tudományos viszonyítás műtételiben méltán egy kalap alá húzhatók lehetnek, s ok nintsen ama külön választatásukra. — De ezzel ki nem záratik azon apróbb különbözések árnyéklatainak néhány szabályokbani kijejeleése, melyben egyik a másiktól némiképen vagy különbözik, vagy megegyezik.

59. §.

Itt ismét el nem mellőzhetem Vörösmarthly által a szófejtegetésről felhozatt néhány nyomos észzeleteknek kivonatbani folytatatólagos megemlítését.

„Átalmegyek már a szófejtegetésre. Tsak néhányat akarok felhozni, mert a hely sem engedi, de nem is egy

ember munkája az egész rendszert előállítani. — A mit előállítok is, nem mint új találmányt akarom tekintetni; mert ebben előttem már tudósabb férfiak dolgoztak; de terjeszteni kívánom a jó gondolatot, mely a beszéd kútfejéhez viszen. Attól sem irtózom, hogy fejtegetéseim nagy részecsak gyanítás képen fogadtassék. (*) Az idő, ha munkások leszünk kiemel éjünkből, s bámulni fogjuk, nemcsak történeteinkben, hanem minden szavainkban a nagy ősök világos szép lelkét, kikről ez az egyetlen, s bizony oly méltatlanul rejtett s elhagyott kints — a nyelv-reánk örökül szállott.

Ár

Ezen szónak magában három különös jelentése van: pretium, unda, subula, összetételben még több fele ágazik

1., Jelent minden féle árost, a ki valamely művet vagy foglalatosságot árért fizetésért teszen, s így általvive némelyekben hivatalt is jelent — Evvel talán egy az **ér** valet, s ebből az **érték** valor. Innen származnak 'sib-ár-os, mész-ár-os (Hus a régi nyelvben misz lehetett) vas-ár-os, kád-ár — Tsisz-ár (tsisz-polit, politur, innen tsiszolom) húsz-ár — Tsapl-ár (Tsap-el-ár) bodn-ár (bödon vagy bodon-ár) — Tím-ár (tim-só). Rov-ár, (igy szóllitá Rákótzý a Ketskeméti jegyzőt) külts-ár-gérents-ár (most görönts-ér; de görönts vagy göröngy még szokásban van, s megkeményedett sarat jelent — ár-os, ár-u (portéka) ár-ul-árva-ar-u-a

2., **Ár** unda fluxus. Innen lettek búv-ár (ár-búvó)

(*) Természetesen senki sem nézheti saját gondolatait — hiúság nélkül — egyébnek gyanításnál.

foly-ár, bú-ja, mots-ár (mots, mots-ok) szív-ár-og, szív-ár-vány (a mi az árt szívja)-szik-ár (szik deákul siccus, innen szik(k)-ad, azaz szárad, szik-ár tehát annyi, mint vékony, sovány (a kibén keves ár, nedv vagy on) ár-ad, ár-ok, ár-bot (árboc) ár-víz stb.

Ad (dat)

Ár-ad (unda dat, exundat) szár-ad (crus dat a szár vékony, s így szárad, a mi fogy s vékonyodik) szak-ad (szak- szak-asz sectio, scissio) borz-ad (borz, borzas) dag-ad (dag napkeleten collis, tumor)- rag-ad (rag-cohaesio.) A rag alatt rag-alyja most is szokásban [van] ep-ad (most hangrend után ep-ed; ep. epe-bilis) er-ad (most er-ed; ér vena, rivulus) tap-ad (tap-esz tap-aszt, tap-o-gat) híg-ad vagy heged-tám-ad (tám-asz, tám-o-lyog)- nyug-ad-ik (vagy nyugszik) nyug-ad-alom. — láb-ad-oz (lábra kel) hál-ad-at-os. stb. Az **ad** tehát, és **ed** egy, tsak hangrend szerént különböző minden szavainkban.

Ész (mens)

Bám-ész (bám-ul)-rév-ész, ij-ész (ij-ász)-hal-ész (hal-ász) rák-ész (rák-ász)- vad-ész (vad-ász.) Ezeket így lehet magyaráznunk: a kinek a révbeli dolgokhoz, halfogáshoz esze ügyessége van; mert a mint felebb mondva volt, tsak a fő képzeteknek kell meg lenni, s azok az ész által kaptsoltatnak össze. Nem szükség tehát arra vetemednünk, hogy az ügyészt, műv-észt kárhoztassuk azon félszeg okból, mintha őseink ezt az ész képzőszót tsak testek után függesztették volna; a mit különben tettek ugyan, mivel testi gyakorlásaik, s munkáik voltak; de merész, bámész, s talán vit-ész

is (vitéz) példák az ellenkezőre is. (*)

Esz (instrumentum)

Esz-köz (instrumentum, medium; instrumentum, quo medio, mediante aliquid producitur) rak-ed (rek-ad, rek-eszt) dug-esz (dugasz, dugó) ret-esz (ret vagy rejt-zár) c-resz (cr-esz-et, er-eszt) -tám-esz (tám-aszt)-vál-esz (vál-aszt)-Tsupasz (tsupa) kop-asz (kó-pik, kop-ár), hihető nem esz hanem asz (asz-ik-asz-u, asz-ály) szóképzővel birnak; ilyen a horpasz, s talán a száraz is szár-asz volt, s innen szár-asz-at, száraszt, siccát, mint kopaszból, koppaszt, stb.

Any (materia)

Só-any-u. salinae materiae, most savanyu, por-any-u terrae pulvereae materiae, most porhanyó. A **h** talán úgy tsúszott be, mint bünhödik-be, mely származása szerint bün-ad-ik; az **ó** pedig és **u** igen rokonok; fúró, fúrú, s így lett a por-any-u-ból porhanyó. — Anya mater any tehát tágosabb értelmű; de nyelvünk különössége az, hogy gyökszavai igen bő értelműek, s minél inkább szaporodnak összetétel által, jelen-tések anniyval szorultabb, s határozottabb vagy elvontabb lesz. — Így nem nem-zet nemzet-ség genus natio familia. — Sav (só) any-ad (od)-ik tehát ezen képzetektől áll össze sal-materia-dat-ur. Mert az **ik** talán a szenvedésnek, vagy nyugvásnak állapotját jelenti-ik-status ik-ta-tom-facio stare, statuo.

El- incipit, initium

Elő incipiens elem-initium, elementum. Innen rend-el, gond-

(*) A Debreczeni grammatika a szó származtatást 241—304. lapokon bővebben fejtegeti; mi megérdemli a további nyomozódást.

el (ol) ha^uas el-ü-e, ha^uas-el^{ve}. Ilyen participiumok lehetnek vel-ő, es-ő, teken-ő, vesz (sz) ő,—bod-ó, a mi talán bodnárt jelenthetett, tsik-ó, tin-ó, ün-ő, kop-ó vagy kap-ó, noha nem mindenkinek értjük már gyökerét.

Ked (animus)

Ked, ked-ü, kedv, úgy lett, mint fal, fal-u, falv, keser, keser-ü, keserv. Régenten ezen bizonyító szó pedig így iratott: kedig ufque ad animam. Ezen **ked** igen sok igéinkben meg van: rep-ked-ik, szerelmes-ked-ik, intéz-ked-ik, ember-ked-ik, vi-as-ked-ik (viaskodik) gond-el-ked-ik (gondolkodik) a mi ezen képekből áll Cura-incipit-animus-status, elme-el-ked-ik (elmélkedik)

Ned (humor)

Ned, ned-ü, nedv. Talán a meder flumen vis, fluminis filum ebből lett; mert az **m**. könnyen föltseréltetik az **n**.nel, s némelyek a nedvest medves-nek mondják (Ilyen különben helyett, különben, azomban)

Red (ruga, cortex)

Götsej szélén a fa ránczos kérgit **red**nek mondják. Innen red-ü, redv, redves, a minek már átalvitt értelme van. Red ige is, innen a participium red-ő

Mez (tegit, tegumen vestis)

Innen mez-ő és mez-telen, a kinek meze ruhája nints.

Ets vagy **Öts**-kis ifju.

Etse vagy Ötse frater junior; ötse-em ötsém. stb. Innen kö (v)ets-kiskő;-teker-ets tekerts, pipets, kül-ets, ur-ets, gubets; hangrend szerént pipats, kulats, urats, gubats. Ez az **ets** maga is elég volna kisebbítő szónak; de mint igen

sokban itt is kéntelenek vagyunk szót szaporítani; így ir-
ván szár-ats-ka, nyul-ats-ka, kut-ats-ka stb.

Áts (faber)

Innen vannak tak-áts, szak-áts, ko-áts, vagy koh-áts, kováts;
a gyökerek tehát szak, tak koh; innen tak-ar szak-ad,
ko-hol. — Tanáts, forgáts, kalapáts nem **áts**, hanem az
ets szóképzőt birják, ily változás szerint tana-ets, tana-áts,
tanáts stb.

Nem vagy **lem** (non)

Kalmár György prodromussából olvastam, hogy **len** ará-
bul annyi, mint nálunk **nem**. Sokan hanem helyett most
is ha-lem, hal-omot mondanak, s úgy hiszem ez a lem
vagy len áll tagadóul mellékneveinkben. Vét-len tehát-
vét-nem, a ki nemvét, a kiben vétség nints. [Al-hat-lan
stat-potest-non; a ki áll-hat-nem vagy nem állhat. Most
az áll-hat-ot megszaporitottuk az **at** képzővel, s lett belő-
le állhat-at. Innen állhatatlan, többnyire ily tóldással szár-
maztak egyéb tagadó neveink is, kegy-et-len, hiv-at-lan stb

Le, me, te, ve.

Ezen gyökökből származtak leh-et me-het, te-het, ve-het.
Innen van le-esz, te-esz, ve-esz, lesz, tesz, vesz (aceipit)
me-eg, vagy megy frequentativum, le-et, vagy lett-et, ve-
tet factitium ígék. A **me** szót most így hajlitjuk me-ek,
me-esz, mész-me-ön (ön ipse) me-en, mén, innen vannak
mentem, menye.

Van, vagy, vagyon.

Van ebből húzatott össze: van-ön-est ipse. — Vagy hibá-
san vétetik. 2-k személynek, mert tulajdonképen 3-k s hajli-

tása ez: vagy-ok, vagy-sz, vagy. Innen a vagy-on (ön) is 3-k személy, s annyi mint est ipse.

Felhagyok fejtegetésimmel, mert szokatlanok, s talán fárasztók is: de bizonyos, hogy ez az egyetlen út, mellyel írásunkat egyszerűbbé s nyelvünket világosabbá tehetjük. Senki ne borzadjon, mert nem fogjuk írni vagy mondani apaműknek eszö állhatlem (apánknek esze állhatlan) de renyheséggel vádolhatnának utódink, ha némely avulni kezdő szavainkat föl nem élesztenők.

60. §.

Nemzeti könyvtár 2022 lapján Vörösmarthy Horváth Istvánnak, ki fejtsóválva veszi észre, hogy tudós uraim (érti a magyar Tudós társaságot) a közép e-t kihagyták a nyelvszabályokban a betűk sorából, azzal felel: „a közép e-nek nem levén különös jegye, szükség volt e arról szólani? a mi úgy szolván typographice még nem is létezik, s tévedésre nem adhatott okot.... s még kérdés, ha a közép e-nek jegye volna is, kellene e avval egyebüttl mint nyelv tanító, és szókönyvekben élni?

61. §.

Kováts Sámuel (*) állítása szerint a magyar nyelvben a nevek- s ígéknek sajátlagi ejtegetései s hajlításai

(*) pr. Ungarische Sprachlehre v. Sam. Kovács Klausenburg 1857.

A fő nevek azonba 3 féle módosító változatok alá jönnek 1., a számokkal, miszerint egyes, és többes számot vesznek föl 2., a ragoztatással, és 3., a személyes ragoztatással.

sai nintsenek. — Ide hajol a magyar Tudós Társaság is, fent említett irata 13. lapján, mondván: a név értelme ragasztás által módosúl, s határoztatik meg. A ragok minden szónál ugyanazok, s tsak a nyelvben uralkodó hangrend szerint változnak mélylé, vagy magassá: a milyen t. i. a szó, melyhez ragasztatnak“.

62. §.

E szerint a ragok mélyek, és magasak: — **mélyek** ért, ig, é pl. az író jó a tollért. A nő az útig hoz, — a nőé és íróé, — továbbá **nek, et, öt, üt, be, ben, hez, nél, ből, vel, re, en, ön, től, ről** pl. ír a nőnek. A fa a kertben van. a rétért adom. A nő tűt hoz. Almát hoz a nőhez. a rétet a kertet el adom. — kertben ül. a nőnek ír. a lidhoz jó. — a kertből neki a nőnek adom. a kertbe lép. a rétre megyen. a széken van. székről leesett. a nőtől jön. Tovább **elé, előtt, elöl, fölé, fölött, fölöl, nélkül, köré, körött, felé, körül, közé, között, közül,** pl. a falu előtt jár. a város fölött jár. a templom elé jó. az út elöl elment. a város fölöl a rét felé ment. penna nélkül ír, az út a város köré megy. a vár körött kert van. — az utsza között jár. a kert közt van. a város körül szép a kert. a fiú és leány közé áll. végre mellé, mellett, mellől, megé, megett, megöl, felé, felöl, ellen pl. a fiú megé állt, s a fiú megett ír — a város felöl jó s felé megy. a ház megöl. a folyó mellől. a part, mellett, a szolga ellen ír.

Magas hangu ragok ezek: **nak, at, ot, t, ban, en, ba, hoz, nál, ből, val, ra on, n, tól, ról, alá, alatt, alól, által, után, iránt, miatt, kor, óta,**

múlva, **tájban**, pl. Az **írónak** tollat hoz. a **faluba** jő. a **várba** ir. a **várat**, eladom. — az **utnál**, áll. — a **faluból** a **várba** megy. a **fánál** áll. — az **utnak** adom. az **uthoz** megy, a **tollal** ir. a **váron** van. a **fánn** alma van. a **várról** beszél. asztalra áll. az **uton** sétál, az **íróval** van. a fa **alá** ment. a vár **alatt** van. — Az asztal **alól** vettem föl. — Ma **délután** a nő **után** megy. — hat óra **óta**. — három óra **mulva** jön. — a leány **íránt** beszél — dél **tájban**, vagy o'ssonakor ott lesz. az öröm **miatt** táncol — az **által**, ki ismerte őt.

63. §.

A névmásokra ragokhoz következő módon viszonyíttatnak u. m. a személyes névmások, bár rendetlenek, de az állandó szabály, hogy azoknak mindig eleibe tétetnek a ragok, nem pedig hátul pl. **velem** (én-vel) **fölém** (én-fölé) **hozzám** (én-hoz) **reám** (én-re) **rajtam** (én-rajt) **bennem** (én-ben) **belém** (én-be) **mellettem** (én-mellett) **mellém** (én-mellé) **mellőlem** (én-mellől) **fölöttem** (én-fölött) **fölém** (én-fölé) **fölőlem** (én-fölől) **értem** (én-ért) **tőlem** (én-től) **rólam** (én-ról) **nálam** (én-nál) **ellenem** (én-ellen) **nélkülem** (én-nélkül) **miattam** (én-miatt) **alattam** (én-alatt) **alám** (én-alá) **alólam** (én-alól) **előttem** (én-előtt) **előmbe** (én-előm) **előlem** (én-elől) **általam** (én-által) **belőlem** (én-ből) **helyettem** (én-helyett) **utánam** (én-után) **irántam** (én-íránt) **köröttem** (én-körött) **körén** (én-köré) **körőlem** (én-köröl) **közöttem** (én-között) **közém** (én-közé) **közőlem** (én-közöl) **megettem** (én-megett) **megém** (én-megé) **megőlem** (én-megöl.)

64. §.

Mi ragul **nk**, **ánk**, **énk**, **unk**, és **ünk** szótagot veszen föl pl. velünk [mi-vel] hozzánk [mi-hoz] reánk [mi-re] rajtunk [mi-rajt] bennünk [mi-benn] belénk [mi-be] mellettünk [mi-mellett] mellénk [mi-mellé] mellőlünk [mi-mellől] fölöttünk [mi-fölött] fölenk [mi-fölé] fölőlünk [mi-fölől.]

65. §.

A **te** névmásban a **t** föltserélődik lágyabb **d** betűvel, mely a közszabály szerint **ad. ed. ad. ed.** raggal egészítődik ki pl. veled [te-vel] hozzád [te-hoz] reád [te-re] rajtad [te-rajt] benned [te-ben] beléd [te-be] melletted [te-mellett] melléd [te-mellé] mellőled [te-mellől] fölötted [te-fölött] föled [te-fölé] fölöled [te-fölől] — érted [te-ért] tőled [te-től] rólad [te-ról] nálad [te-nál] ellened [te-ellen] nélküled [te-nélkül] miattad [te-miatt] alattad [te-alatt] alád [te-alá] alólad [te-alól] előtted [te-előtt] eléd [te-elé] előled [te-elől] általad [te-által] belőled [te-ből] helyetted [te-helyett] utánad [te-után] irántad [te-iránt] körötted [te-körött] köréd [te-köré] körüléd [te-körül] köztéd [te-közt] közéd [te-közé] közöled [te-közöl] megetted [te-megett] megéd [te-megé] megöled [te-megöl.]

66. §.

Ti a ragozásban átváltozik így: **tok**, **atok**, **átok**, **tek**, **etek**, **étek**, pl. vel-etek [ti-vel] hozátok [ti-

hoz] reátok [ti-reá] rajtatok [ti-rajt] bennetek [ti-ben] belétek [ti-be] mellettetek [ti-mellett] mellétek [ti-mellé] mellőletek [ti-mellől] fölöttetek [ti-fölött] fölétek [ti-fölé] fölőletek [ti-fölől] értetek [ti-ért] tőletek [ti-től] rólatok [ti-ról] nálatok [ti-nál] ellenetek [ti-ellen] nélkületek [ti-nélkül] miattatok [ti-miatt] alattatok [ti-alatt] alátok [ti-alá] alólatok [ti-alól] előttetek [ti-előtt] elétek [ti-elé] előletek [ti-elől] általatok [ti-által] belőletek [ti-ből] helyettetek [ti-helyett] utánatok [ti-után] irántatok [ti-iránt] köröttetek [ti-körött] körétek [ti-köré] körületek [ti-körül] köztetek [ti-közt] közzétek [ti-közzé] közöletek [ti-közöl] megettetek [ti-megett] megétek [ti-megé] megőletek (ti-megől).

67. §.

Ő a ragozásban **a. á. é. e. i.** betűkre változik által pl. vel-e (ő-vel) hozzá (ő-hoz) reá (ja) (ő-re) rajta (ő-rajt) benne (ő-ben) - belé (je) (ő-be) mellette (ő-mellett) mellé (je) (ő-mellé) mellőle (ő-mellől) fölötté (ő-fölött) fölé (je) (ő-fölé) fölőle (ő-fölől) érte (ő-ért) tőle (ő-től) róla (ő-ról) nála (ő-nál) nélküle (ő-nélkül) ellene (ő-ellen) miatta (ő-miatt) alatta (ő-alatt) alá (ja) - (ő-alá) alóla (ő-alól) előtte (ő-előtt) elé (je) (ő-elé) előle (ő-elől) általa (őáltal) helyette (ő-helyett) belőle (ő-ből) utána (ő-után) eránta (ő-eránt) körötte (ő-körött) köré (ő-köré) körüle (ő-körül) közte (ő-közt) közé (je) (ő-közé) közőle (ő-közöl) megette (ő-megett) megé (je) (ő-megé) megőle (ő-megől).

68. §.

Ők-ből a ragozásban az **ő** kimarad, és **k** kap-

tsoltatik a raghoz pl. vel-ek vagy vel-ök (ök-vel) hozzá
(jok) (k) (ök-höz) reá(jok) k. (ök-re) rajtok (ök-rajt) ben-
nek (ök-ben) bele (jek) k. (ök-be) mellették (ök-mellett)
mellé(jek) k. (ök-mellé) mellőlek (ök-mellől) fölöttek [ök-
fölött] fölé(jek) k. (ök-fölé) fölölek (ök-fölöl) értek vagy
értök (ök-ért) tölök (ökt-öl) rólok (ök-ről) nálok (ök-nál)
ellenek (ök-ellen) nélkülek (ök-nélkül) miattok (ök-miatt)
alattok (ök-alatt) alá(jok) k. (ök-alá) alólak (ök-alól) elöt-
tek (ök-elött) eléjek (k) (ök-elé) előlek (ök-elöl) általok
(ök-által) helyettök (ök-helyett) belőlek (ök-ből) utánok
(ök-után) irántok (ök-iránt) köröttek (ök-körött) köré(jek)
k. (ök-köré) körülek (ök-körül) közötték (ök-között) kö-
zé(jek) k. (ök-kö-zé) közölök (ök-közöl) megettek (ök-me-
gett) megé(jek) k. (ök-megé) megölök (ök-megöl.)

69 §.

Száma nélküli egyes előnyei vannak e nyelvnek, me-
lyek főbbjeit következőkben röviden érintem, remélvén,
hogy azzal a mint kegyes olvasóimat untatni nem fogom:
ugy az idegeneknek is a magyar nyelv elvitázhatlan el-
sőségei irányában betses figyelmöket fölébresztvén, azo-
kat részrehajló érdek nélküli elismrésre, mint ama Fran-
tzia Gerando tett, reábirandom; mindeniknek azonban
méltányosan meghagyván a maga műveltségben kivivott,
vagy sajátlagos érdemét

1., Egyik fő-előny e nyelvben, hogy ez sajátlagos
névelőtt (articulus) nem ismer, mint ez a deák nyelvben

sem létezett. — Igaz, grammatikusaink ez előtt általánosan azt hitték, hogy **az, ez, a, e, egy**, mindezek nyelvünkben (név) előképeni, tűnnek-föl; sőt az újabbak közül Petz is ezt tanítja, hozzá még névutót is jegyezvén. — De ez nem áll.

— Mert a, mint a, m. Tudós Társaság fölidézett munkáján 21. 22-k. lapjain ezen szótagokat mutató névmásoknak, (az, egy-et pedig számnévnek helyesebben bérnálja; igénytelen véleményemmel én is oda hajlóm, miként azok nyelvünkben valóságos névelő gyanánt nem nézethetnek, nyelvünknek fő jellemé az egyszerűség lévén, ebben is az egyszerű természetét utánozván (*)

70. §.

És ha a hajdankorra is figyelemmel visszatekintünk, valóban úgy találjuk, hogy a legrégibb magyar iratokban az, ez, egész lapokon át alig egy-kétszer fordul elő, s ott is rendszerént mutató- vagy inkább határozó névmásokul használtatnak. Így a „Latiatuk“ halotti beszédben az az tsupán 3. helyen található föl; a bétsi codexben ritkán, a Tatrosi másolatban és így a XV. század közepeig még ritkábban látható.

71. §.

Azonban mint emlitem inkább határozó névmásnak, mint egyébnek méltán kereszteltethetnék az; azért is, mert

[*] A Debreczeni gram. is. lap 14. 18. 50. 190. 191. Ezen véleményt tartja, a határozót, megkülönböztető névmásának nevezvén — Egyről állítván, hogy ez néha nem szám, hanem valamelyt jelent határozatlanul.

valamint a többi névmásoknál, úgy ezeknél sem esik a fő- és mellék-nevek mellett semmi változás pl. **a gonosz embert** — **a** kutyának **a** lábát eltöré, — **ama** gonosz embert, — **eme** kutyának — **azon** lábát, vagy **a** lábát ütötte meg. Mikor a főnévtől távolabb esik, akkor inkább mutató névmás pl. a mélán búsongott ifju, a maga teremtetten kertben.

72. §.

2. Még kitünőbb előnyös egyszerűség nyelvünkben a szók nemekre osztásának (genus) nem léte. — Valóban csupán néhány állat nemének megkülönböztetése egy nyelvet oly roppant sárnoklatra nem kényszeríthet, minnél fogva száz két száz állat nevének különböztetéseért egy nyelvben létező sok ezer számú főnevek különböző nemekre osztattassanak, és kereszteltessenek; mert így a kenderben is a himszálnak különböző nemet vagy névet kellene adni a nőstény szál megkülönböztetéséül, miután Linné ezen nemi különbségét némely növényeknek fölfedezte. De legalább tudomásom szerint úgy látszik, hogy egyik grammatikusnak sem jutha eszébe ily hálátlan vállalatot időt vesztegetni. —

73. §.

Valóban ezen zavaros nemi különböztetés a nyelv szabályok rendezőiben előrelátó bölts eszmének el nem ismértethetik; mert ha még csak a nemi különbséggel természet rendin elkülönített állatokra ruháztattak volna azon külön nemi nevek? — hagyján, okszerűbbnek nézethet-

nék: de midőn azzal túl hajtva e nemek minden közönbös fő nevekre ráruháztattak, ez már böltséleti tekintetből helybe hagyható nézetem szerint alig lehet.

74. §.

A persa és török nyelvekben, mint a magyarban nemi különböztetések nincsenek, és azoknak fölvételére nem is alkalmasak (*): azonban ha frantzia, német, vagy olasz származéknak kellene vala születéseknél fogva lennem, talán ezen állítást szokatlan, — és túlzottnak fognám állítani — most pedig mint magyar, és az egyszerűségnek e részben is hű barátja oly meggyőződést s hitet táplálok, miszerént én akármely nyelvben is a nemi különböztetést nem előnynek, sőt oly fölösleges nyüignek tekintem, melyben magok még a benszülttek is gyakran beszéd bözben, de olykor még irataikban is botlanak. És ha e fölött érdektelenül, és kevéssé fölemelkedettebb nézetből tesszüik a szemlét, úgy találhatjuk, mikép eme nemi különböztetés inkább egy burjány, és philosophusi tekintetben akár mely nyelvből bátran kiirtandó kinövény. —

75. §.

Mert ugyan kérdem gyakorlatilag, minő okszerűség kívánja azt? hogy le mot, das holtz, nem la mot- vagy die holtz-nak mondassék?

Kérdem? mi lógikai okból vétettek-föl a szóknak következő nemei melyek más más nyelvben különböző ne-

(*) Beregszászy über die Aehnlichkeit lap 12.

műek; pl. Frantziában lesujet masculini, diákban **hoc** ob-
jectum neutrum, **le** pays, **haec** patria, **le** mot, **hoc** ver-
bum, la nation, la contrée, un etat, la physionomie, la
langue, le but, cette origine. — Olaszban **il** palazzo, **hoc**
palatium, La chiesa, **hoc** templum, la citta, la sorte,
un colle, la terra, la mano, **lo** specchio, **hoc** specu-
lum, **la** campagna **hic** campus. — Németben lé **die** sup-
pe, **hoc** jusculum, **das** mehl **haec** farina — **die** leber **hoc**
hepar — **das** Bier, **haec** cerevisia, **der** meeth **hoc** mul-
sum, **der** wein **hoc** vinum **der** schade, **hoc** damnum,
— **das** mädchen **haec** puella.

76. §.

A férfi nemnek a nő nemtől megkülönböztetése
ily nagy áldozat nélkül is megeshetik, azért annyi ezer
szóknak különböztetésit beszédben és írásban szigorú fi-
gyelemmel kísérni szükségtelen, s túlfeszített erőködés. És
a mit e részben Beregszászy nyelv pallérozságának és
fejlettségének hisz; az bizonyára hiú piperénél főlebb alig
magasztaltathatik. — Lám ama néhány állat neme-külön-
böztetése néhány szóval elégitőleg kipótolva van. Imigy:
tsödör, kantza, — hím orozslán, nöstény, — kandur szuka,
— kan, kotza, — kakas, jértze — gátsér, gúnár — eme —
bika, ökor, tehén, — férfi, asszony; fiú, leány; — azonban
a beszédben rámutató nyilvánításokkal; az, ez, ama, emez,
imez, jobbika, szebbike, s több hasonló pótló szavakkal. —
És valamint a gyermekek nemi különbséget nem ismernek,
úgy a népek sem vesződtek azzal az ő világban; még a 'si-

valami alapos logikai okban feküdni; a honnét azt kell hinni, hogy ezen különböztetések egy szerentsétlen véletlennek nem követendő kinövésai.

79. §.

Nem valóságos következtelenség ez az? miként a deák a tétleg közös (communie) nemű szavaknak tsupán férfi nemet tulajdonít; ilyenek pl. hic homo, hic piscis, hic anguis, hic vermis, hic glis, hic cancrius, hic mugil, hic elephas, hic vultur, hic turtur; hic attagén, hic fidiceén, tubiceén, lyricén; hoc haleyon, hoc aedón, hic delphin. Sal egyesben neutrum és masculinum; többesben pedig tsak férfi nemű; — haec panthera, hic incola, hic advena. — Ezen többnyire mind két nemet jelentő szók, méltatlanul és következtelenül mondatnak vagy tsak férfi; vagy néhol neutrum neműeknek. — Ezen ingatagság követendő mintául helyesen nem vétethetett föl a magyaroktól.

3., A főnevek ejtegetése, vagy inkább ragozása négy ejtést tart. 1-ső a tőszó 2-k a mással álló vagy segédítő **nak, nek**; 3-k a tulajdonító **nak, nek**, végre 4-k, a szenvedő **at, ot, t**. — Ez előtt az **e be** kimenő rag 2-k vagy genitívusnak tartatott, de az nem egyéb **övé** ragnál, — a **ból, ből, ban, ben, től, től**, és **ért**, tsak határozó ragok!

80. §.

Itt kiemelendő előny az, hogy a főnevek hármas személyes ragokat, ezek ismét személy és birtok számához képest négy különböző ragokat főlvéve, szintén úgy ejtegettetnek vagy ragoztatnak, mint a tő szavak pl.

a., Egy személy egy birtok házam, házad, háza, képem, képed, képe.

b., Több személy egy birtok, házunk, házatok, házuk, képünk, képetök, képiük.

c., Egy személy több birtok, házaim, házaid, házai, — képeim, képeid, képei.

d., Több személy több birtok, házaink, házaitok, házaik, — képeink, képeitek, képeik.

Jegyzet 1-ső Mind ezen ragok más Európai nyelvekben ismételtenek, mert azokban eme ragok külön névmásokkal fejeztetnek ki pl.

a., Házam. Németben mein Haus. Frantziában mon maison. Olaszban la mia casa. Oláhul a mjio casa. Deákul mea domus.

b., Unsere Häuser, les notres maisons le mie case, — a mjie case⁽¹²⁾ mea domus.

c., Meine Häuser, les notres maisons, le mie case — mjie case⁽¹²⁾ mea domus.

d., Unsere Häuser — les notres maisons — case le nostre⁸ nostrae domus, egyik nyelv se tudja magyar erőben, s rövidséggel kitenni.

Jegyzet 2. Mint a fentebbi példák kitüntetik a birtokos névmások ragul a főneveknek nem elébe, hanem mindenkor hátul ragasztatnak utánok, melyek egyszersmint ismét új ragokat is elfogadnak pl.

Enyim birtokos névmás raga **m**, **em**, **am**, **öm**, szokott lenni pl. tollamért, nőm, leányom, örömem, szé-
kemtől, szobámnak, erdőmnek.

Mr. 1 ma. 2 mea 3. my maime 4. háza háza
5. Notre maime 6. la nostra casa 7. nos
maime 8. le notre case 11 B.
(1) Casa mea (12) case le miele (13) háza nostra.

Tiéd a ragozásba **d, ad, od, ed, öd** szótagot vesz föl pl. **órád, várad, leányod, kezed, barátaidat, gyöngyöd,**

Miénk változik **nk, unk, ésünk** ragra pl. ismerős**ünk, orvosunkkal, nővérünket szobánkban.**

Tiétek ragozásba **tok, atok, otok, tek, etek, tók, ötök,** átváltozik pl. almátok, uratok, barátotok, tütek, fivéretek, erdő**tök, ismerősötök, írótok, pálezatok**

Övék ragozásban lesz **jok, ok, uk, jök, ök, ük,** pl. a szobá**jokban, asztaluk** tsinos. — a kert**jökbe, — tükjökért, ismerősükhöz** irnak — fivérök orvosukért, küldött, barát**jokkal.**

Miénk veszén **ink, aink, eink,** ragot pl. embere**ink asztalainkon, vendégeink, szolgálaink** réteinkről fűvet hoznak.

Tiétek ragozásban **itok, aítok, itek, eitek,** szótagot vesznek föl pl. falu**itok, váraitok, erdőitek, kerteitek.**

Övéik változik **ik, aik, eik,** ragra pl. órá**ik, asztalaik, erdőik, székeik.**

A határozatlan névmások is birtok ragot vesznek föl pl. semmije **sints, valakid** hozzád jő:

81. §.

A mutató névmások ellenben azon tulajdonnal bírnak, hogy ezek **la** ragozott szók előtt magok is ragot vesznek föl, ilyenek **az, azon, ez, ezen, ez, e, emez, eme, az, a, amaz, ama, ugyanaz, azaz-az, a-a ki,** pl. **eméz** ember ir. ezért a lóért — **ama** kutya szalad — **az** a nő — **ez az** ut — **ez** ellen a falu **ellen — ugyanaz** a ku-

tyád a kertben van — **a** mi az asztal alatt van, **az** a toll. —
ez **előtt** a ház **előtt** — **ezen** az úton megy.

4., Magyarban a tulajdon nevek és számok is a szokott ragok fölvételével ejtegettetnek pl. Lónyait, Széchényinek, Apponyinak, Ürményinek, Károlyit, tizet, százát, ezernek. — Ellenben a melléknevek az ejtegetésben a főnevek mellett mozdulatlanok pl. jó embert, rossz ruhának, veres pántlikát. — Azonban hol ezek főnév gyanánt állanak, akkor mint a főnevek úgy ejtegettetnek pl. a **jót** meg kell betsülni, okos**nak**, nem kell rossz társaság, a tiszteseket megtiszteld.

5., A mellék nevek rendszeren fokoztatnak; tsupán — sok, szép, kicsiny térvén abban el a rendtől. Sajnovits szerint (88 lap) a Lappoknál is **b**-ben végződik a 2-k fok, mint boanda (gazdag), boandáb (gazdagabb) de már a 3-k fok, mint a deákoknál **mus** ba megy ki, így boandamus, (ditissimus.)

82. §.

A magyar a 3-k fokozatot **leg** elibe tétellel, de igen, nagyon, felette, szörnyen elibe ragasztásával is ki tudja fejezni, így: legjobb, vagy igen (valde) nagyon, felette jó, szörnyen rút; így is jobbnál jobb, szépnél szebb. Sőt van még egy 4-k fokozata is, mely így hangzik legesleg, vagy igen igen pl. legesleg jobb, — és igen igen jó. Summá, maxime bonum, aller beste-ezek amaszt teljesen ki nem fejezik.

83. §.

És ezen fokozás a szóhatározókban is meg van pl.

rutul, rutabbul, legrutabbul, — szépen, szebben, legszebben, — be, beljebb, legbeljebb, fel, feljebb, legfeljebb. Ez a deákban is életben van pl. turpiter, turpius, turpissime, pulchre, pulchrius, pulcherrime, — intus, interius, supra, superius. Ez a németben hiányzik.

6., A szám után a név egyesbe tétetik pl. hat lovat, száz forintot, tíz garasnak. És ebben Sylvester, nem Révay követendő. — Ugyan így van ez a török, és persánál is Beregszászyként.

7., Íge a magyarban tulajdonképen egy hajtogatású, mert mint a főneveknél a mély hangok a magas hanguktól külön válnak, de azonban különbség az ejtegetősökben nintsen: úgy az ígék is e szerint két félek, a mint ez a törökben is van. De már az arabnak 13. hajtogatását említi Beregszászy (*).

Jeles tulajdona a magyar nyelvnek, miszerént az ígéknek több nemei vannak u. m.

1-ör Tselekvők ezek a., áthatók (a tanító tanítja tanítványát) b., benhatók (a gyermek eszik) c., mivellettők (fát töret, láttat, tanittat).

2., Szenvedők ezek külszenvedők (veretik) és belszenvedők (gyötrődik, bajlódik, verődik).

3., Közép ígék a., foly, lép, b., ikések, virágzik, szemzik, hullámzik.

4., Gyakoritók (irogat, irkál, maradoz, futkos, tsipked, kapkod.)

(*) Uiber die Ähnlichkeit stb. lap 24.

5., Kitsinyzök. tsipdez, hajlong, búsong, legyint, taszint.

6., Kitsinyezve gyakoritók (vardogál, szürtsölget, legyinget, taszigál; ez a gyakoritást kitsinyezve együtt fejezi ki.

7., Tehetők hat, het rag által írhat, törhet, járhat, írathatik, törődhetik, számíthat, nyerhet. — Sőt: —

8., Második fokból átvett ígénk is van pl. homályosbúl, setétebbül.

84. §.

És minden rendes ígék határozatlanok **k**, és határozottak **m** végzettel pl. szeretek, szeretem, látok, látom.

85. §.

Van még a többek közt tsonka raggal **lak**, **lek**, pl. várlak, így hajtogattatva — várálak, vártalak, várándalak, várni foglak. Kérlek, kérelek, kértelek, kérendelek, kérni foglak. De ezeknek csak 1-ső személyök van.

86. §.

A határozatlan mód is szokott hajtogattatni e szerint: innom, innod, innia - kell. — Innunk, innotok, inniok-kell.

Jegyzet Ezen tsonka ígék jeles származtatásáról Gerando lap. 43. ily észleletet tesz „Les verbes peuvent se transformer en hongrois, au point d'exprimer des changements ou tournures, que nous rendons dans nos langues par plusieurs mots. pl. látok je vois — látlak je te vois, —

láthatok je puis voir, — láttatok je fais voir — láttathatok je puis faire voir, — látdogáltathatok je puis souvent faire voir“ — Certes voila des particularites bien remarquables dans une langue. Je les indique á peine lap 44. La syntaxe hongroise est d' une etonnante originalité, et repousse toute Comparaison.

2. Jegyzet Bámulatra méltó mint említettett az ígék, és nevek származtatásának bősége, melyre elegendő egybetű, egyszótag hozzátétel.

8., Vannak sok magánhangzóink, melyeket a nyelv-
szokás tájékonként hol hosszú, hol rövid hanggal ejt ki pl.
mái, mai, — hírét, hirét — ifjú, ifju — nevű, nevü — vé-
lem, velem — nékem, nekem. Mivel azonban kelletinél több
hosszu hangzatu szavaink vannak, ezeket a hol tsak fű-
lünk szenvedheti, inkább röviden ejtsük ki. — Mit a Tudós
Társaság is sok szavakban inkább követni látszik.

9., Megjegyzésre méltók nyelvünkben ilyen szólás
módok: Isten adta föld, — a féreg marta rósa, lelkem ad-
ta. Ezek többnyire olyan részesülők, melyek eredeti saját-
ságok, s nyelvünk kellemetességéül tekintendők.

10., Szokása nyelvünknek a keletiek modorában
szavait megkettőztetni, hol annak az író nagyobb hatásá-
got kíván szerezni. Ez szép előnye annak. Ilyen: irul pirul
— tsörög tsattog — zörög morog — dül fül — jár kél —
mindjár mindjárt — sürög forog — üz füz — billeg ballag
— tör ront — tseté paté — szette vette — ireg forog — lots
pots — tsip tsup — kuk bak — ejnye ejnye — lám lám —
retseg ropog — zür zavar — el el — el ki — el be — fel

salá — sebbel lobbál — lépten nyomon — ront bont —
zördül mordul — piheg páhog — csere berél, ütött kopott,
közben közben, már már, meg meg, ide oda, szinte szinte,
igen igen, lesfel, jött ment, nyifog nyafog, kip kap (*) ké-
nyén kedvén.

11., Az ígék- egytagu gyökei többször főnevek és
egyéb beszédrészek gyanánt is használatnak — pl. fog
capit, dens — tsap percutit, embolus — él vivit, cultri acies
— ég ardet, coelum — öl mactat, orgia — ír scribit, un-
gventum — sir plorat, tumba — nyir tondet, sabulum — fél
timet, pars media — áll stat, maxilla — bán dolet, banus
— vár exspectat, arx.

12., Az ígék hármas ideje — mint Fogarassy nyo-
mósan felfejtje a Tudós Társaság előtt — nyelvünknek szin-
te hasonlíthatlan előnye; pl múlt jövő ez: a patsirta ének-
lendett, mielőtt a mezőre érendenék — az atya elutazandott,
mihelyt a nap fölkelénd, fölkel (jelen jövőbe) vagy föl fo-
gott kelni (múlt jövőbe).

13., A személyes névmások ragokkali öszve köté-
se rendi fentebb előadatván, itt megjegyzendő, hogy ezen
előnnnyel a deák nyelv birt így: velem mecum, vel-ed tecum
velünk nobiscum, veletek vobiscum; de már a Frantzia,
Olasz, Német, és Oláh ezt két szóval ejti pl. avec moi, avec
lui — con me, con Dio — mit mir, mit dir, mit uns — Cu-
minye, cu gura satuluj.

(*) Lásd Debreczeni grammat. lap 178. 179. és Galgóczy m. nyelv-
tan 182 — 185. lapokon, kinek tájszavai bővebb vi'sgálat tár-
gyai lehetnek.

14., A számokban ezen kérdésre mennyien? wie viel auf einmal a német így felel fünfe, a magyar öten, tizen zehn, húszan zwanzig: A mi kérdésünk, úgy a feleletünk is határozottabb amannál.

15., A magyar nyelv két féle határozót ösmer; egyike név-; másika ige-határozó és ezek tulajdonképen a fent elsorolt ragok. — A közös név- s ige-határozók a nevek- és ige-eknek hol előtte, és öszveolvadva állanak, hol hátültétetnek, de öszve nem olvadnak ilyenek: előszó, általtérek, utógondolat, külfény, külváros, kötszó, belterj, fölirat, elmenetel, kilátás, bevétel, ráhágás, kiadás lehangelés, megver, ledob, fölfog, betesz, ráhúz, eltesz, hozzátsap, szétzúz, átüt, véghezvisz, végrehajt, künnjár, kiesik, benlakik, rajtavan, alámegy, beletesz, visszajön, közzévág, félretesz, alantjár, fenhéjáz, hátuláll, előlmegy, közeljár, távul áll, összekottzan, túllép, utóláll, fölüljár, alólmegy, alúljön. Mindezek mint elől, úgy utól téve is használtatnak pl. verd meg, dobd le, fogd fel, tedd le, essék ki, járj künn, tedd félre, héjjazzál fenn, feküdt volt, verni fog, látott vala, v. volna vagy legyen.

87. §.

A tulajdonképi ige határozók soha sem a névvel, sem az igevel öszve nem olvadnak. Ilyenek: itt, ott, innen, onnan, soha, akkor, gyakran, ritkán, mindenha.

88. §.

Ide sórozhatók a köt- és indulat-szók is, (*) melyek

(*) L. Teleky L. esedezései 1806. ki ezeket páratlanoknak állítja lap 35. 38. és Galgóczy m. nyelvtan. Pest 1848—102 lap. 291—303 l.

külön való szavak pl. és, jóllehet, miként, akkint, ám lám, bezzeg, hogy hogy, meg meg, les fel, utszu, báh, dehsz, dehszen (hiszenből) pissz, tsitt, paff, ne, nesze, node, seba, lelkemadta, üm, hüm, rajta, hagyján, nem oda Bu-da, nono, nini, haddelhadd, ejnye, szj.

89. §.

Vannak pedig, melyek tsak utól ragadnak a nevekhez, s részesülőkhöz, s azokkal egybeolvadnak pl. ből, ből, től, től, ra, re, ban, ben, ba, be, hiez, hoz, nál, nél pl. ház-ból, kőből, hámtól, könyvtől, fában, lyukban, ólba, színbe, lábra, kézre, szénhez, újhoz, amannál, emennél, látott-ból, kopott-ra, mivel-t-nél.

90. §.

Azonban midőn ezek a személyes névmással elől kaptasolvák, akkor a név- vagy ígéhez hozzá nem olvadnak pl. tőle jön, hozzám kapott, velem született egy napon.

91. §.

Van a magyarnak **talán**, **telen** fosztó szótagja, milyen a görögnél **a** privativum, deáknál **in**, és a németnél **los** szótagotska. Ez a főnévhez ragasztatván az **a** vagy **e** betűt kirugtatja, így szerentsétlen, engedetlen, hibátlan, e helyett szerentsételen, hibátalan. Ezen szótagról fentebb Vörösmarthy azt állítja, hogy nyelvünkben **lan**, és **len** ama fosztó végzet, mely egy vólna **lem** vagy **nem**-mel. — Akármelyik vélemény álljon meg, midőn az ily szóban, halhatatlan mondhatatlan a beszélő vagy költő azt a szabad-

ságot vesz magának, hogy a kellemetlen hangzat távoz-
tatása miatt, az **at** ragot közbül kihagyva, mondhatlant,
vagy halhatlant mond, ekkor tudva lévén olvasó előtt ama
kihagyás (ellyphis), kettős **tt**-nek írása fölösleges; vala-
mint az íge régmúltjában is kihagyandó az **pl.** mondtam,
ebből mondottam, rágtam, vágtam, kapartam, fogtam (*)

16. Minő rövidséggel fejezi ki nyelvünkben az íge
magát, midőn más szomszéd nyelvek azt csak körülírva ad-
hatják; erre példákat mutat meliboei (Beel mathias) un-
grischer Sprachmeister (lap 67—84): olvasam, ich möge
es lesen. — Olvasnánk, wir möchten es lesen. — Olvasan-
dom, ich werde es lesen. — Olvastatom, ich lasse es lesen. —
Olvastattam, ich habe es lesen lassen. — Olvastassátok,
lasset ihr es lesen, — Olvastassam, ich soll es lesen lassen.
Olvastatnám, ich möchte es lesen lassen. — Olvashatom,
ich kann es lesen. — Olvashattam, ich habe es lesen kön-
nen. — Olvashassam, ich möge es lesen können. — Olvas-
hatnám, ich möchte es lesen können. — Olvastatando, der,
die, das, gelesen werden wird. — Olvastatván, és olvastat-
ra, während dem, da es gelesen werden ist.

92. §.

Az ígékre tovább megjegyzendő

a., Hogy az **s. sz. z.** végzetű ígék a jelentő mód
egyes 2-k személyében nem **sz-szet**, de a kimondás kön-
nyebbségeért **ol, el, öl** ragot vesznek föl **pl.** olvas, olva-

(*) L. Tudós Társaság helyes írás lap 26. 27.

sol — mász, mászol, — húz, húzol. — De a **t** végzetűek mind a két ragot föl veszik pl. lát, látol, vagy látsz — vét, vétesz vagy vétel — épít, építesz vagy építel. (*)

b., Az **i. o. u. ö** végzetűek a magánhangzó közé **v-t** szúrnak pl. hi hívok, — lö lövök, — ró rovok, bú búvok.

c., A **t** végzetűek a rag közé magánhangzót tsúsztatnak könnyebb kimondásért pl. tanít, tanítasz, tanítottam, — mond, mondasz, mondottam.

d., A **t** végzetű a parantsoló és foglaló mód Jelenében **j** helyett **s**-et vesz föl pl. fut, fut (j) s-fuss, fut (j) sak-fussak. De ha a **t** előtt mássalhangzó áll, vagy pedig **e. i.** van; ekkor a **t** megmarad, a **j** pedig **s**-sé változik pl. tanít (j) sön - tanítson, köszönt (j) sön - köszöntsön. — Így van ez, az **s. sz. z** végzetűekkel is pl. ás, ás (j) s-áss — ás (j) sunk-ássunk.

e., Az **l** közé tétellel új ige alakul; de mint említett tsak 1-ső személyben pl. várlak, várálak, vártalak, várjalak.

f., Az **at, et, hat, het, tat, tet** hajlittatik pl. adhatok, adhatsz, adhat, adhat (j) sak-adhassak.

Például itt föl lehetne hozni az igeek fent elsorolt több nemeit, melyek bámulásra méltó rövidséget hatályt, és könnyüséget tüntetnének föl, melyek igénytelen szemlélőt e nyelvméltósága eránt tiszteletre gerjesztenének, rövidség okaért azonban mellőztetnek.

(*) Ez a szabály Révay óta megszűnt; az **el, al, ol, öl**, csak az **ik-** és igeekben jöhetvén elő, mint 2-ik személy. (A javító jegyzete :)

MÁSODIK SZAKASZ

A MAGYAR HELYES ÍRÁS, S ANNAK

NEMI KÖNNYITVE JAVÍTÓ MÓDJA.

93. §.

Az első szakaszban kimutatva lévén, hogy a most divatozó magyar írás nem eredeti, de költsönözött legyen, és az eredeti hunno Scythá betűk, — melyeknek létele szavahihető történészek s hagyományok nyomán tsalhatatlan — nyomnélküli elvesztők után a betűk a római nyelvből vétettek által; hátra van itten annak megvitatása, ha valljon kielégíti e? azon latin írat modora nyelvünknek szükségét, és mennyiben? és ha minden részben az — mint a huszaszázad évek során tett tapasztalat bizonyítja, — a magyar írás kellékének megfelelő nem volna, miképen? kelljen azon segíteni.

94. §.

Elsőben is azon elvet látom szükségesnek fölláltani, hogy a latin betűknek nagyobb része olyan, mely nyelvünk rokon hangzatát jól visszaadja s kifejezi. Ezen rendű latin betűk tehát — mint különben is tiszta és egyszerű szabásuk ajánlatossá teszi — íratunkban meghagyandók lesznek, tsupán az idegen hangzatúak hagyatván, s küszöböltetvén ki abból, mint fölöslegese.

95. §.

Érezte ennek szükségét a magyar irodalomban a deák betűk fölvétele u. m. szent István király uralkodásának hajdan korától fogva. Nem is mulasztották el sok tudós férfiak azon írásnak nyelvünk geniusáhozi alkalmaztatását megkísérteni; azonban oly nehézségekkel találkozának azok idő szakonként, melyek írásunkat hol egy, hol más részben eltartíták, minek következtése lőn a magyar irodalomnak változatossága, és mai napiglan is magállapodatlan állásbani tepsedése (*)

96. §.

Ezen hátrány legyőzése — s kiséglésére igen tsekély — s idő korom által is korlátolt tehetségemet ama tudományos s mély belátású szak tudósok belátása, s több oldalu nyomozásai után gyengének, s a kísérletet elég merésznek találom: de bizván igyekezetem tisztaságában, s érezvén törekvésem őszinteségét, elhatároztam némely gyanításaimat közre botosítani, és az írás könnyítése, s a szerintem elmaradható pontozatok és ékezesek kevesbitése felőli igénytelen nézeteimet közvi'sgálat tárgyvá tenni (**)

97. §.

A mi már elsőben is a betűkrőli eszméimet illeti, azokat illetőleg következők megjegyzéseim:

1., A latin betűkből minden változtatás nélkül a magyar irodalomban meghagyandók, s teljesen alkalmazatosak ezek: —

(*) Kézy magyar Literatura Debreczen 1833 (: kézirat:)

(**) 74 éves író hibázhat, sokat felejlhet.

- a- (rövid ékezetlen)
- b.
- c. (ez a magyar írásban **tz** vagy **cz** gyanánt használandó)
- d.
- e. (rövid ékezetlen)
- f.
- g.
- h.
- i. (az alábbi jegyzet szerint)
- j. (dt. dt.)
- k. (ez görögből költsönzött, nálunk igen szükséges)
- l.
- m.
- n.
- o. (rövid ékezetlen)
- p.
- r.
- s. (ez nálunk oly hangzatu, mint deákban **inspicio**, **fascis**, **splendor**, **sqvama**. Frantziában **ch-chemin** Olaszba **sá-ambasciadöre**, **sciogliere**, és Németben **sch-schicken** — Oláhban **pestye**, **mustyi**.
- t.
- u.
- v.
- z.

2., A deákban nem létező, a magyarban pedig u-

ralgó betűk e következők, hosszú **A. é. í. ó. ú — o. ö. ű**, és össze tettek: **gy. ly. ny. sz. ts. ty. 's.**

Jegyzetek a, **ds** az olvasásban kettős **ts**-nek hangzik mint fáradtság, izzadság, vesződés.

b., **dz.** ez lágy hangzatot ad pl. **edzi, pedzi.**

c., **d's** ilyen hangzatu öt szavunk van pl. **d'si-** da, find'sa, lánd'sa, hand'sár, band'salgó. Ezek is idegen szók.

d., **dj. lj. nj. és tj** amaz összetetett betűk hangjaira olvadnak át a kimondásban; mint: adjon, alja, fonja, látja, de ezért ezen jegyzetbeliek külön betűknek nem ismertetnek, tsak külön hangoknak, melyek így, (és nem amaz összetett betűkkel) azért nem iratnak, hogy a szók ragjai — s származtatásában lévő gyökerök kitessék, s el ne vesszen.

98. §.

Az **e** betű Beregszászy (*) Kováts, és Petz által három különböző formában iratik, magas, közép és mély hangoknak nevezetve, amaz így **e, é, é** Kováts így **ē, Petz ismét így **e, é, é** jelelvén azokat. — A bétsi codex is 3 féle **e** betűt, ír így **ē** (rövid) **ē** (közép) és **ē** hosszú hanggal. — Ama középnek mondott **ē** betű a kimondásban fülnek alig észrevehető különbséget adván, mit a szójárás vidékenkint változtatván a magyar is alig bir egy formán megkülönböztetni. Ámde valamint az **a** betűt illetőleg is a kiejtés-**

(*) Beregszászy gramm. I. 25. a Tseh d' betűre. Ueber die Aehnlichkeit I. 154. Kováts ung. Sprachlehre I. 7. — Petz Gyula magyar nyelvtan lap. 192.

ben némi különbség lévén észrevehető, ezt még is ugyanazon grammatikusok hasonló jeggyel különböztetni nem igénylik: azon szerént az **e** betűnek is amaz írást terhelő pulyás különböztetése elfogadható alig lehet, melynek a szólasban és vers írásban is valami különös haszna nem tapasztaltatik.

99. §.

Gy. gy Összetett betű az, mi a Frantziánál **di** ebben adieu. — Olaszban **egli, gli**, Tsehben **d'**, kik a betűket így d. n. e. t. z. g-t felibe rakott pontokkal lágyítják pl. oleg-olej, rog-roj, — andél, dabel, ezt a magyarnál régen sokképen írták pl. g. gy. dy. dgy. dgi. dj. gh. gi. -keges, hogh, hódgi, gyengésegu: mint minden összetett betűinknek egyszerű új egyes betű jegyek volnának helyökbe állítandók, úgy ezen **g** és **gy** betűk is írásban, nyomtatásban közetkező jeggyel irathatnák pl. folyó (cursiv) **G** (**g**) **G** (**gy**) **g** (**g**) **g** (**gy**). Könyvben **G** (**g**) **G** (**gy**) **g** (**g**) **g** (**gy**)

h a név végén **ki** nem mondatik tereh-tere, (méh-mé).

i mikor rövid pontozást nem kíván, valamint a legrégibb halotti beszédben is, tsupán négy vonás látszik így: menhi, neki, zentii, Ysaak. — Ellenben mikor hosszú az **i** különböztetésül szükség felibe vonást húzni így: szív, ív, bírom. Ez a hang-nyomást jelenti.

J fölibe a pontozat szinte szükségtelen, ezt a régiek sem tették. Egyébiránt mint már mondatott d. l. n. t. betűkkel találkozáva, azokat meglágyítja.

k ez a görögöktől költsönzött betű, mely a deák görög s más nyelvekben előforduló **k** és **x** hangzat kitételére szükséges, így: Katilina, Kodrus, Kszerkszes. A „Régi m. nyelvmélekek“ (*) három féle **k** betű volt lételét állítják, mely azonban nyelvünkben eltűnt. De ez csak olyan sejtetem, mely bizonyítatlan; elveszése — ha volt is? — veszteségnek alig nézethetik. —

100. §

Ly. Ezen összetett betűnek is egyes jel fölvételével ki kelletik írásunkból kuszöböltetni, és a nálunk idegen **y** betűt itt is elhagyni. Ily hangú Frantziában az huile-olaj. Angolban to allude Régenten ily jegye volt-l. de ez elhagyatván, most a folyó és könyvbéli írásra alkalmasb jeget vélnek találhatni, így: folyóban *L (l) L (ly). l (l) l (ly)*. Könyvben *L (l) L (ly) l (l) l (ly)*.

101. §

Ny Összetett betű is mással föltserélendő; mint ennek szükségét a bétsi Codex írói látták, s η -nel pótolták, most így állhatna.

folyó *N (n) Ny (ny) n (n) η (ny)*. Könyvben *N (n) N (ny) n (n) η (ny)*

(*) Régi m. nyelvmélekek I köt. 22. 23. lap.

Tsehnél n ponttal írva ny-et tesz pl. syn-előszóba —
Frantziánál, és Olasznál **gn**-el pl. temoignage, signore. —
A régiek pontal is — mint a Tsehek irták az **ny**-et.

Ő mikor rövid könnyebben így Ő írható.

Ő ha hosszú így: ő. ő.

102. §.

Sz. Összetett betű egyszerűen így írható nék
folyóba **ſ** (sz) **ß** (sz). nyomtatásban **S** (sz) **ß** (sz) mint
hajdan — ez más európai nyelvekben változatosan íratik pl.
a Tsehn **s.** betűvel — a Frantzia **c. s. t**-vel pl. Francois;
sans souci nation. Angol **c.** vagy **sc**-vel így Citi, scène.

103. §.

T Ts. Ty. különböző jegyekkel lenne írandó így:
folyó **T**. — **T**. (**t**). **t**. (**t**). Könyvben mint eddig.
dt. **Ts**. — **ſ** (**ts**) **tj** (**ts**). dt. **T** (**ts**) **tj** (**ts**).
dt. **Ty** — **ſ** (**ty**) **tj** (**ty**). dt. **T** (**ty**) **tj** (**ty**). A Tsehn
ezt pontozott **i** vel írja így: poust-kietlen, tut-kényeső

Ü röviden -Ü

Ű hosszan -ü

104. §.

Zs így írható nék
folyóban **ſ**-(**z**) **ſ**-(**z**) könyvben **Z** (**zs**) **z** (**zs**). Ez úgy hang-
zik, mint Frantziában **ge, gi** pl. melange, genie, analogie,
Olaszban doge.

Jegyzet midőn magyarban a **ds. gs. zs. — ts s**

vagy **ss**-nek hangzik, különböztetés, és ezen válságra való serkentés végett **s**-et hosszú **s**-sel írni javálható pl. fárad-ság, izzadság, igazság, vesződség, bolondság, rútság, ellenben mit eddig **zs**, és **'s**-sel irnak, jobb egyszerűsítve tsak így: **s** írni pl. gusaly, muzaly, sámol, Zigmond.

Beel (melibaei) ugyan **zs** helyett **'s** írását nem helyesbéli (*) azért mert az **és** is szokott rövidítve úgy iratni. Úgy a m. Tudós Társaság is, Mózsés, József, Zsófia betűkkel ír (**), mint Petz is (3*) ezt tartja, meg: de mind e mellett az elébbi javalatott előnyösnek tartom Mert **s**, mikor apostrophus nélkül írva **ést** jelent, tudva van, hogy ha olykor **zs**-nek nem vehető, egyebet az **és**-nél rajta érteni nem lehet, ennyit észlelni könnyű, ellenben **zs**-el írva, nyilván összezavartathatik az **ss**-et vagy **ts**-t jelentő **zsel**; és igazság nem igasság, de igaz**zs**szágnak, gázság - gázs**zs**ágnak mondathatnék. Egyébiránt a **zs**-nek találthatatnék más egyes jel is, mint főlebb javaltatik. Ezt óhajtja Galgóczi Gábor is magyar nyelvtan Pest 1848 lap 50.

105. §.

Az összetett szókban mint az alkotó betűk u. m. **ts**. **dj**. **lj**. **nj**. és **tj** a Tudós társaság értelmében megtartandók (4*): azonképen ide számlálhatók a **ds**. **zs**. **szs**. is pl. izzadság, vesződség, gonoszság, igazság.

(*) Melibaei lap 7.

(**) Tud. Társaság helyes írás lap 7. 8.

(3*) Petz m. nyelvtan lap 162. 163.

(4*) Tudós Társaság helyes írás lap. 8.

106. §.

A **ts** megtartása mellett, elhagyván a mai szokotabb **cs** írását szinte amaz ok erőssen harcol, honnan még a tör'sök szók sem vétethetnek ki eme szabály alól, milyen: gyólt's, áts, forgáts, kaláts, kuláts, Béts, bölts. Ennek oka az, mert ellen-esetben az ígék hajtogatásában a gyökerek jobbjára elmosódnának s utóbb ismeretlenekké válnának, mint ma már sok értelmes ragoknak értelmét ki nem tudjuk találni. Már pl. ezt forditson, javitson bűn lenne így írni, javicsen, fordicsen. — Merő hiba volt a Hallottas beszédben zoboducha, gimilce, gimilstul — nyelv. botrány a Münchener Tatrosi Codexben 117 lapon mi teccih, 118 lapon tagac meg. 123 l. zólhac 134 lapon eecaka, és meg tiz teithac, R. Nyelv emlékek II-k kötete 1-ső lapján tanaczok, 3 l. czelekezik-et írni. A „Bétsi Codexben“ **ts** helyett használt **Ł** jegy méltán enyészett el, mennyiben azzal is a származtatásokban a gyökök ismeretlenekké tétettek volna.

Helyesen az sem javaltatik, hogy tartsa meg az írás mint a **ts**, úgy a **cs** használatát; mert a **ts** egy hangnak kimondása, — s írására elégséges levén, emez pedig a szók gyökereinek betűit elhagyván, s kiírván, ezért is felesleges, mert entia sine necessitate multiplicanda non sunt. Itt azonban az újabb gyakorlat ellent mondván, főképp az ildomosság és egyszerűsítés (mely irat modorunknak ditsó elve) határozand; de a százados ingatagság valahára eldöntésre vár.

Jegyzet kivételt tsupán — mint már említettett — a régi tulajdon-nevekben hajdankorban bevett; és históriai

életet öltött irat modora szenved, és ott a **ch. y** s más idegen betűknek írása elnézetik: mint Péchy, Somsiseli, Ewri.

107. §.

C. betű irodalmunkban még már a hajdankortól fogva nagyobb szerepet játszott. Ugyan azért azt írásunkból kiküszöbölni annál inkább nem lehet, mert a **cz** vagy **tz**nél egyszerűbb, és azon hangot kinyomni eléggé alkalmas.

108. §.

Ezen **c.** betű a XII-k századbeli Halottas beszédben tíz féle képen szerepel pl: Latiatuc, zumtuchel. gimilcietul, turchueat, ezekben **k** gyanánt, — gimilce, gimilcietul itt **ts** gyanánt, — zoboducha-ts gyanánt, — turchueat; itt **k** gyanánt és **ch** és **c** egyiránt, — mint **choltat** is, mint **achschin**, itt **chs**, és **sch-sz** gyanánt, továbbá **scent-sc-sz** gyanánt; végre tumtucebeleol **tz** gyanánt használtatott.

109. §.

Szent László 1092—1095 törvényében **sarchas**, **Jakergech** vagy **Joccerdech** iratik; s ezek is a „Régi nyelv emlékei“ gyanítás szerint alkalmasint **k**-nak olvasandók.

110. §.

Majd a Bétsi Codexben (1437—1441) a **c.** részint **k**-t tesz, részint ékeztve **c** írva **tz**-ét teszen, mi azonban ott is legtöbbszörre javaslatunk szerint egyes **c** vel íratott.

111. §. Régi m. nyelv emlék I kötet Judit 11-k lapján harmic, — 13 l. orcaiat — már a 14-k lapon egyszerűen orcaiatol és tancokat iratik.

a II kötetben a mai **ts** vagy **cs** iratik **cz**, **ch**, és **cs** vel 1403—1-ső lapon tanac**z**ók, 3 l. **cz**elekezik. — 1490—5 l. dic**h**ereto dt. **ch**azarokat — 1510-ben **c**sak, ellenben **cz** iratik így is: 2 l. **I**czeyet dt. Velence.

III kötet Münchener vagy Tatrosi Codéxben (1466) **c** használtatik **k** gyanánt 17. Jacob Marianac születec nemzetec, hivat**c** lelectől.

ts vagy **cs** így: 82 l. kerez**ts**éget dt. tar**z**atok 92 l. ér**z**etek — 95 l. lehetségesec 106 l. vál**ts**ág. 108 l. imád**s**ágnac. 113 l. di**z**séggel.

tz vagy **cz** így: 109 l. vincelléréknek dt. vincelléréktől 117 l. mi teccik tuncétec dt. or**c**acat. dt. areol **z**apasockal 118 l. tagac meg. — 119 l. cimérlete. 123 l. zolha**c** 134 l. eccaka dt. meg tiz'teitha**c**. — e szerint **c** és **k** gyanánt is.

112. §.

A XV században is a **c** hol **k** hol **ch** **ts** vagy **k**, hol **tz** gyanánt ugyan egy iratban tsereberélve használtatott. Így pl. a R. m. nyelvemlékek II köt. 5 lapján 1490. Mátyás király halálára írt emlékdalban látható dic**h**eretw, B**é**chnek, che (tseh), terekechtol — chazarokath.

113. §.

Ismét a XVI. században 1510-ben II. köt. 8-k lap-

ján csak 18 l. bochassad — 21 l. pechetem. — 1529-től echer (itt tz). 28 l. cynaltatol, kewlcegemwel — jécheteth (jegy zettet). 47 l. 1542. fačyard — 1549. 65 l. athlacz 66 l. ninchien. 1551. — 85 és 87 l. cyazar- tanachba — 1461. 1558. Selmeehyés myneh. — 209 l. 1569. chak, és Ichakára. — 291 l. 1578. paráncsol. 333 l. 1595. paráncsola és tarchiwk. — Nem helyesen állítja tehát Beel (melibaeus 2. lapon) mintha a **c** általjába **k**. hangot jelelt volna. A régi íróknál ennyi példa ellenkezőt mutat.

114. §.

A magán **c** betű valóban — mint említettett — az inkább szokásos cz, és tz. kettős betűk helyett eme hangnak kifejezésére fontos és nyomós okoknál fogva föl vehető igénytelen véleményem szerint (*) az írást ez egy **z** betű kihagyásával, egyszerűsíti, a mi minden foglalkozásban kívánatos, és valamint azon **c** betű a deákban Cicero, Cecilius, Cincinnatus; s a tseh nyelvben is pl. cesta ut, opice majom, a cz. hangját adja, s amazt a magyar is a deákban cz. gyanánt így Tzitzeró olvassa: úgy bizonyára a magyar írástban sem tesz annak hasonló olvasása legkisebb zavart is. — És ha a Frantzia a **c** betűt **e**. és **i**. előtt pl. cette, confiance, force **sz**-nek; az olasz pedig **ts**-nek pl. certo, cinque — olvashatja; a magyar sem hibázik, ha a **c** kettős cz. helyett használja. — Kívánatos is már valahára tüzetesebben bele tekin-

(*) Ezt illetőleg előbbi ellenkező véleményemet a fölhozott okoknál fogva több új írókkal megváltoztatni jónak találtam.

teni, miként kelljen az idegen latin betűk használata a magyar írásra egyszerűbben, különösen a kettős betűk kiküszöbölésével alkalmazni. Ezen óhajtát pedig annál méltányolhatóbb, minthogy a deáknak ts, tz, d's, gy, ly, ny, ty, hangu szavai nem lévén, mik pedig a magyarban igen gyakoriak; annál fogva nagy ok van arra, hogy a régieknél véletlenül felvett, s logikai rend nélkül sántikáló, tsereberélt írás módja, — annak első alapján a betűkön kezdve — egyszervalahára, mintegy törvényszerűleg [határozottassék el, fentartva a szükséges javítás lehetőségét.

Különösen az egyes **c.** betű fölvételét Döbrenth Gábor a Régi nyelvmélekek III köt. 15-k lapján említésbe hozta; — hasonló indítványokat Révay, Márton, és Sztantsits sikertelenül tettek; — és ennek gyakorlata némely újabb írók, s hirlapok által megkezdett.

115. §.

Q. és **q.** betűi eddig a magyarban nem használtatván, az előforduló idegen, különösen deák szavakat, mint Quintus, Quirites, Quintilianus, nem mint a Tudós Társaság említettem iratának 8. 9. lapjain — **q.** val irandónak vélném, hanem **k.** hangzata szerint így: **k**vin-tus, **k**virites, **k**vintilianus irathatnék: mert nem minden iromány, hol ily nevek előfordúlnak — egyedül nyelv-tudósok számára van írva, és a nőktől sem lehet az oly könyvek olvasását mintegy megtagadni, kikről minden

tudományos, s idegen nyelvek tudását föltételezni nem lehet. — Ezen **q**. betű melibaei által **kv** hangzatúnak hibásan állittatik, mert a deákban csak **k** hangot képesít az, és mivel mindig **u** vagy **v** betűvel párosulva jön elő, — mint quando, quis, querela, Quintus — úgy a kettő állít elő **kv** hangzatot (*)

116. §.

Hasonló tekintetet igényel az idegen **x** betű is. Erre a magyar írásnak szüksége nints, és a magyar olvasótól kívánni nem lehet, hogy ő az **x** helyes olvasása kedvéért görög, latin, s más nyelveket sajátjává tegyen, és bár hasonló legyen a görög **ph** betű ennek nyelvünkbeni fentartása az idéztem helyen nem igényeltetik, hanem így: József, **Fizika** íratik. Azon kép hol magyar írásban **x** fordul elő, azt úgy vélem irandónak, mint a fülbe hangzik **ksz** vagy **gz**-vel pl. kszerkszes, ksenofon, egzámen, egzékúzió, e tekintetben az elsorolt okoknál fogva Beregszászy (**) véleményéhez hajlom. Egyébiránt az idegen nevek — mint Voltaire, Schakespeare — eredeti alakban ugyan irathatnának a Tud. Társaság és Petz javaslata szerint, de azon esetben a korlátozottabb olvasók méltányolhatják azok szokott olvasása módjának zárrekeszbe mellé tételét, mit sok írónk így gyakorolnak.

(*) 1. melibaei (Beel) Ungrischer Sprachmeister 9-te Aufl. Preszburg und Pest 1805. lap 2.

(**) Versuch einer magyar Sprachlehre Beregszászy 1797 lap 10.

117. §.

Y betű magyar rendszeres betűnek nem vétethetik, bár némely időkben szinte a rendetlenségig tul használták vala azt. Nem azért, mert ha a fentebbi javaslat elfogadásával a kettős betűk, melyek utolsója rendszerént **y** vala, — kiküszöbölése, s egyszerűsítése behozatik, akkor az **y** betű szüksége nyelvünkben éppen kiesik. És ekkor legfeljebb némely nemzeti névnek utolsó betűje irathatnék **y**-nal, inkább az ősi hagyomány tiszteleténél fogva, mint szükségből (*).

118. §.

W kettős betűje szinte a magyar irodalomnak; ez is azonban némely nevek régi modorú írásában — mint Dessewffy, Tewrewk — kiméletből elnézethetik.

119. §.

h. v. j. betűk a magyarban mozgók és nyugvók, majd föltseréltetnek, olykor ki is hagyatnak. Ezek parányi mozgással képesek sokat kifejezni Vörösmarthyként, mint kő — köves — kövez — kövül. — tereh — terhes — terhel. — juh, juhos — apa, apja — kés, kési.

120. §.

A rövid hét magánhangzók a betűk sorjában főleg elmondattak, most következnek a hosszú magánhangzók ezek: á, é, í, ó, ú, ő, ü.

(*) Beregszász dt. dt. lap 23.

121. §.

Valamint a keleti nyelvek írása az európaiak írás modorától a betűk sűrű pontozásával különbözik (*) úgy különösen a pehlvi nyelvben több betűk tsupán pontozat által kapnak átváltozást, és olvashatóságot: a szerint a magyar sem elégedvén meg a latin egyszerű irással, hol pontozatok alig léteznek, a hangok emelkedését pontok és ékezetekkel jelelte ki. — Ezen pontozás és ékezés a mint egy részről szükséges és szabályos; úgy meg kell vallani, hogy ez az írást terheli, nehezíti, és a mint azokból az idő sokat leghagyatott, azon elvet követve, igénytelen nézetem szerint ezen pontozat s ékezetbeli takorékosság és gazdálkodás még tovább volna vihető. Én úgy vélem, hogy ha a nyelv tudósok efféle némi újítások behozatalába egyesülének, az által mind az írást, mind az olvasást (néhány apró szabályoknak előre botosításával) könnyebbé s egyszerűbbé és tökéletesebbé is tehetnék.

122. §.

Mem mondathatik ez tiszta újításnak, sőt inkább a régibb szokás közelítésének: mert a mint az itt felmutatott példák elöztüntetik, ama pontozatok időszak szerint nagyon változatos gyakorlattal bírtak, a legrégebbi iratunkban alig találtatván néhány ékezeteknek nyoma. Nevezetesen

Az 1170. év táji ismeretes hosszas latiatuk halottas beszéd-soraiban igen kevés ékezet láttatik; mert abban ta-

(*) Beregsz.: Uiber die Aehnlichkeit lap 86—120, 124.

láltató 226. szóban létező magánhangzók fölött nem több—
tsupán 14 ékezet találhatók.

Ellenben az 1437—1441-ki Bétsi Codex 226 szavában
(*) már sokszorozva 300. pontozat létezik.

1542 évről (2*) 222 szóban 103 — és így már keve-
sebb pontozat számlálható, csak egy helyen lássa iratván
vonással, egy helyütt pedig az *i* felett pont látszik téve: e-
gyebütt ama vonások s pontok mindenütt és egyedül csak
y fölibe vannak rakva.

1599. évről a szepesi kamra hivatalos irata 224. sza-
va fölött 105 pontozat van (3*)

1600 évről Révay László naplójában 224 szón 171
pont van (4*).

1790-től Detsy Pannóniai Fénixében (2. 3. lap) 226
szó fölött 220 ékezet számlálható. Végre

Budapesti szemle I Füzetében 226 szóban 186 ponto-
zat találhatók.

123. §.

Ezen ügyvel kiszedett adatok összehasonlításából
immár kiviláglik:

1., Miként régebben 1170 körül alighasználtak ele-
ink a magyar iratban pontozást. — 1437-k táján már leg-
számosabb mutatkozik, — kevesebb a XVI. században.

(*) Régi m. nyelv emlékek I köt. 3. 4. lapján.

(2*) dt. dt. II köt. 52 l.

(3*) dt. dt. II köt. 270 l.

(4*) Történelmi Tár III köt. 245 l. Pest 1856

Ellenben a XVII. XVIII. és XIX. századokban is megsza-
porodott azok fölrakása.

2., Föltünik az is, hogy mai napig köz megállá-
podás, s az írásban bevett általános törvény vagy szabály
nem létező, a magyar írás módja még mai nap is az írók
egyénségéhez képest különböző; a m. Tudós Társaság he-
lyes írási röpirata ön elősmerése szeréntis e részben kielégi-
tő nem lévén.

3., Azt is bizonyítja ezen összehasonlítás, miszerént
a magyar írásban némely ékezőseknek fogyasztása s bizo-
nyos szabályok melletti apasztása ártalmára nyelvünknek
nem válnék, sem abban zavart nem okozna.

4., Azonban eme pontozatok kivételes elhagyása
irányában nem sok, tsak kevés szabály szükségeltetnék; és
azon kihagyás nem is más esetekben javalandó, mint ott,
hol sok kivételek elő nem fordulnak; mert a kelleténél több
regulák az írást megzavarhatnák.

5., A **c** betű szükségtelenül kettőztetik **cz**-re, mint
ezt a deákban is olvassuk.

6., Az **i** és **j** betűk a régibb iratokban pont nélkül
találtnak. Szintén a német írásban nagy I. és J. fő-
libe pont nem rakatik, ellenkezőn abban, hogy a kis **i** és **j**
fölött pontozat találtnak. — A hosszú **i** fölött a vonás kü-
lönböztetésül állhat.

7., Gy, Ly, Ny, Sz, Zs, Ts, Ty, összetett betűk a
fentebb előadott minta szerént, vagy más közakarattal be-
hozandó egyes jegyekkel szükséges hogy fölváltassanak,
minthogy ezen **y**-nos ragasztékot tsak a véletlen kötötte
ama mással hangzók lágyíthatása végett össze.

124. §.

Egyébiránt a ki a régibb kora magyar iratok, betűk, szókötések, és számok, viszonyai, s változatosságairól még bővebb fölvilágosítást óhajtana szerezni, olvassa meg a Régi m. nyelv emlékek I-ső köt. LII—LVIII 9—23. 279 280.— II köt. 347—354.— III köt. III—LVII lapjait.

125. §.

Hogy pedig nem csak a fentebbi fölmutatásokból kitünő régibb iratheli ingatagságok léteznek; de sőt az újabb magyar iratok is szembetűnő eltéréseket hordoznak, a sok közül elég legyen arra némely classicus magyar újabb íróink munkáiból következő példákat bemutatni: —

Hunyadiak kora I kötet 3 és 7 lapokon **olly** — **illy** — ellenben Budapesti szemle 347 és 348-k l. **oly** — **ily**, ugy a Történelmi Tár 119 l. **oly** — különbözőleg íratik.

Hunyadiak kora II lapon fel **dolgozott**, fel **dolgozni dolgozat**, — VI lapon **kidolgozását**, **dolgozzon**, így Ipolyi is a mythológiában sok **oldal**uság az első **o** betűt ékezet nélkül írják; továbbá ama VII lapon **poleczra**, **volt**, — a Budapesti szemlében 1-ső lapon **zöld**, **tölgy**, — 2-k lapon **föld** — 3-k lapon fél**hold**at, meg**o**talmazni, **oldani**, **volt**, röviden írva áll (*) továbbá Hunyadiban II lapon kevésbbé Budapesti szemle 352 lapján legkevesbbé, de Ipolyinál kevesbé van.

Hunyadi V lapon **czelúl**, XI l. rosszabbúl; — igeké-

(*) Ezek a rendes kimondásban hosszú hangzatúak.

pen pedig helyesen alapul; ellenben Budapesti szemle 3 l. válasz-vonalul röviden írja, és végeztéljaul. Ugyan

Hunyadi 345 lap ügyetlenül, mint a Történelmi Tár 119 lapján is celul röviden írva szemléllhetők.

126. §.

Ezen hajdankortól a mai korig elsorolt számos példák nyilvánossá teszik a magyar írás ingatagságát, következlenségét, sőt olykor egy írónak magávali ütközését is. De azt sem lehet tagadni, miként ezen visszásságnak ma is sok jelei fen vannak; mely irodalmi különbözőségnek kiküszöbölése, és egy általános egészséges írási rendszernek megállapítása, s behozatala szükségessé teszi, hogy a magyar Tudós Társaság mint az irodalom és tudományosság központja e tekintetben álljon ki a sikra, és kijelentett szerény intézményével találja ki a módot, miszerént a nemzet közértelme összpontosittatván, a többször óhajtvá érintett állandó rendszer — kényszer mellőztével — létesüljön, melynek mindenki önkényt alásimuljon.

128. §.

A könnyítve kijavító helyes írás kiinduló elvét azon főtételből vélem merithetni, miszerént általános előismerésül vétethetik az, hogy a magyar nyelvben vannak olyatén szóragasztékok, s származtatások, melyek majd minden esetben hosszú hangnak; de továbbá vannak a félék is, hol tsak kevés kivétellel szinte hosszú hanggal birnak szavaink: az ilyeneknek pontokat vagy ékezeteket rakni föl — írásban, vagy nyomta-

tásban felesleges, és mivel ezek egy két rövid szabállyal kimutathatók, a nyelv tanulók előmenetelében sem gördithetnek elő nehézséget.

128. §.

A most említett szabályok rendre következőkben megkísértetnek, oly reménnyel, miként azok azon ragasztékokat, hajlítás és íge viszonyításokat kijelelik, hol az utolsó szótag — ragozás mellett is — mindenkor hosszú levén, ékezet- vagy pontozattal elláttatnia szükségtelen. —

129. §.

Mind azon főnevek, melyek **ság**, és **ség** végzetűek, vonás nélkül is hosszúak levén, magok felibe ékezetet rakni nem kívánnak pl. igaz**ság**, okoss**ság**, józans**ság**, munkáss**ság**, tsalárd**ság**, ravasz**ság**, embers**ség**, fősvénys**ég**, szerénys**ég**, mivelts**ég**, undoks**ság**, szelids**ég**, részeg**ség**, gyarlós**ság**, vitézs**ég**, tudós**ság**.

130. §.

Ezen **ság**, és **ség** hosszú hangzatát még akkor is mindenkor megtartja, mikor abból melléknév, vagy határozó alakul, vagy akárminő ragasztékot kap pl. igaz**ságos**, igaz**ságos**an, igaz**ságos**nak, igaz**ságos**t. Embers**séges**, fárads**ságos**, ravasz**ság**gal, gonosz**ság**ért, gondatlans**ság**ba, boldogs**ságos**, embers**séges**en.

131. §.

A részesülők jelen ideje mindenkor hosszú **ó** vagy

ő, és pontozást nem kíván pl. vár**ó**, lát**ó**, hajl**ó**, szór**ó**, foly**ó**, nyer**ő**, ken**ő**.

132. §.

A részesülő Félmúlt idejének **ván vén** végzete mindenkor hosszú levén, éket nem kíván pl. tanit**ván**, lát**ván**, hall**ván**, hajol**ván**, imád**ván**, rug**ván**, rág**ván**, éncel**vén**, ébred**vén**, metsz**vén**, szel**vén**, ered**vén**.

133. §.

Hasonló a részesülő jövőjének **ó** vagy **ő** végzete pl. vár**andó**, szán**andó**, teend**ő**, forg**andó**, ad**andó**, hoz**andó**.

134. §.

A határozatlan alaku ígék jelen módbeli
 a., Félmúlt idejének 1-ső 2-k személye vár**ék** várál,
 és többes 1-ső személye pl. vár**ánk**, látánk
 b., Az óhajtó mód egyes 1-ő 2-k személye vár**nék**, vár**nál**.

és többes 1-ő személye vár**nánk**.

c., Jelentő módban múlt időben egyes 2-ik személye vár**tál**.

d., Óhajtó módban egyes 2-k személy vár**tál** volna.

e., Régmúlt idő egyes 2-k személye vár**tál** volt, minden utolsó tagok hosszak levén, ékezet nélkül írandók.

f., Egyszerű jövő idő egyes 1-ő és 2-k személye vár**andanék**, vár**andanál**

és többes 1-ő személye vár**andanánk**.

g., Múlt jövő egyes 2-k személye vár**andottál**.

h., Óhajtó mód egyes 2-k személye vár**andottál** volna

135. §.

A határozott alaku ígékben.

a., Jelentő mód jelen idő többes 3-k személye várják

b., Óhajtó mód egyes három, és többes 1-ő s 3-k személyei várnám, várnád, várná, várnók, várnák.

c., Jelentő mód Félmult idő; ismét óhajtó mód egyes három, s többes 1-ő s 3-k személyei várám, várád, várá, várók, várak. Várnám-, várnád- várná- várnók- várnák-

d., Jelentő, és óhajtó mult idők többes 3-k személyei várták, várták- volt.

e., Jelentő mód régmult idő többes 3-k személye várták- vala.

f., Jelentő mód egyszerű jövő többes 3-k személye várandják.

g., Óhajtó mód egyes három, és többes 1-ő 3-k személyei várandanám, várandanád, várandaná, várandanánk, várandanák.

136. §.

A szenvedő alaku ígékben

a., Parantsoló mód egyes 1-ő 2-k személye várassál, várassék.

b., Óhajtó mód Jelen idő egyes három személyei váratnám, váratnál, váratnék.

c., Félmult idő egyes három személyei váratám, váratál, váraték- és többes 1-ő személye váratánk-

d., Parantsoló mód egyes 2-3-k személye várassál, várassék.

e., Óhajtó mód egyes három személyei vártnám- vártnál- vártnék.

f., Mult idő mind a három módban egyes 2-k személye várattál, ismét várattál-légyen, — és volna.

g., Jelentő mód régmult idő egyes 2-k személy várattál-volt.

h., Foglalo mód egyszerű jövő egyes 2-k személye váratandjál.

i., Óhajtó mód egyes három személyei váratandanám, váratandanál, váratandanék, és többes 1-ő személy váratandanánk.

k., Részesülő jelen idő várató.

l., dt. jövő — váratandó.

m., dt. félmult — váratván.

139. §.

A fel- és közép-hangu Ígék hasonló hajlítás, és meghúzásbeli szabályok alá esvén, az ékezés azokban is főlősleges, s elhagyandó a fent elsorolt módok és idők kijelölt személyeiben. Ilyenek les, szeret, int, ver, jön, megy.

138. §.

Az **ály** és **ély** szótaggal végződő nevek-keves kivétellel hosszszak levén, ékezetet nem igényelnek pl. asz**ály**, személy**ély**, vesz**ély**, kir**ály**, sir**ály**, mil**ály**, kast**ély**, szent**ély**, muskot**ály**, ap**ály**, körtv**ély**, sereg**ély**, hark**ály**, má**j**, ny**áj**, halh**éj**, nad**ály**, eszterg**ály**, par**ély**, esp**ély**, vagy

sátorszeg (zelt pfloch) lapály, homály, tökély, viszály.

130. §.

Hasonlók a mély hangu gyökér igeik Jelen módú Jelen idő egyes 2-k 3-k személye pl. állj, áll, válj, vál, szállj, számlál, vi'sgálj; vi'sgál.

Jegyzet kivétetnek innen e közetkezők —

a., Gergely, meszszely, tengely, mejj, kehely, korhely, tégely, p hely, hely, mely és ezekkel összekötött szók.

b., Az el be végződő ige-gyök szónak egyes parantsoló módú 2-k személye pl. lövelj, színelj, lépdelj, reszelj, viselj, tisztelj, szentelj, nyelj. — Ettől eltér beszélj, segélj; kimélj, melyek a gyökükben lévő vonást pl. beszél tovább is megtartják.

140. §.

Mány, ménj, vány, vénj és kény szótaggal végződő nevek is hosszak pl. ármány, adomány, szerzemény, törvény, fővény, sövény. önkény, kökény, televény, alkotmány, vagy alkotvány, hozomány, nyeremény, teremtmény, irtvány, szökevény, tudomány állitmány, vetemény, kéremény, tanitvány, szolgálmány, hiány, állomány, szállitvány, telepítvény, sárkány, szakmány, szerződvény, kordovány.

141. §.

Ász, ész leginkább főnevekhez ragadt és ésszel foglalkodást jelentő (Vörösmartyként) szavak utótagja hosz-

szű pl. juhász, méhész, kanász, lovász, kondász, festész, építész, vadász, agarász, lelkész, költész, művész, történész, és e mellék nevek, merész, gyülevész.

Jegyzet Kivétetnek Vörösmarthyként az **asz** **esz**-szel származott, s esz-közből ragasztott nevek, melyek rövidek pl. szakasz, támasz, rekesz, válasz, tapasz, kopasz, ravasz, tsupasz, kuvasz, eresz. Ezek nem **ász**, és **ész**-szel hanem esz-közzel ragasztatnak mint ő elebb állítá.

142. §.

Más, **més** végzetű főnevek is hosszúak pl. hallo^más, hagyom^as, hülem^es, Tam^as, nyom^as, más, látom^as.

143. §.

Ugy az **a** és **e** végzetű nevekből származtatott mellék- nevek szinte hosszúak pl. elm^es, barn^as, tark^as, feket^es, szürk^es, szók^es, gyeng^es, tréf^as, drág^as, tiszt^as, durv^as, ritk^as, tsip^as.

Jegyzet de a **mas** **mes**-be végződő mellék nevek rövidek pl. ártalm^as, unalm^as, engedel^emes, szerelm^es, kegyelm^es, kényelm^es, irgal^as, élelm^es, félelm^es, kérel^emes, türel^emes, figyel^emes.

144. §.

A részesülők **ó** **ő**-be végződő Jelenje (mint fentebb érintve van) úgy a tselekvő, mint szenvedő alakban, valamint az ezekből származott főnevek is általában mind hosszúak pl. látó, látandó, láttató, látogató, szerető, szeretendő,

álló, állandó, váró, várandó, váratandó, várato- arató,
 kaszáló, szabó, kereskedő, szántó, kerekgyártó, tisztartó,
 számtartó, helytartó, jóltevő, előljáró, író, fogó, kapó,
 verő, kenő, kuru'soló, gondolkodó, adó, verő, lopó, tsufo-
 ló, számoló, vergődő, logató, gúnyoló, hintáló, pénzverő.

145. §.

As, és végzetű olyan főnevek; melyek az ígék
 gyökeréhez ragasztva állanak elő, és mint fentebb monda-
 tott nem magánhangzón végződő főnevekből származott
 mellék-nevek, mindenkor hosszú hangúak pl. tsapás, úzás,
 temetés, verés, ütés, lopás, hagyás, kapás, kötés, hasadás,
 repedés, fájás, szeretés, irás, rakás, adás, vevés, fonás, tű-
 rés, alkalmazás, látás, hallás, sirás, vonás, fenés, köszörü-
 lés, gondolás, viszketés, tetszés, simulás, simítás, repedés,
 repesztés.

1., Jegyzet ellenben az **as es**-be végződő mellék
 nevek általában röviden hangzók pl. kenyeres, lépes, mé-
 zes, fényes, könyves, kékes, veres, verhenyes, setétes,
 díszes, édes, fertelmes, szennyes, szenes, hegyes, hasas,
 üdves, kényes, mérges, nyelvés, vizes, reves, neves,
 nemzetes, nevezetes, népes, nyüves, pénzes, pihes, szé-
 les, szeles, rühes, szives, sebes, szögletes, szentes, szük-
 séges, szükes, teljes, terhes, testes, tetves, tsendes, üres,
 vemhes, inséges, nádas, sásas, rudas, szomjas.

2., Ilyenek többnyire a tulajdon nevek, szepes, ke-
 menes, vértés, szentes, földes.

146. §.

Vá vé rag fő vagy mellék-névhez, akár határozóhoz

legyen ragasztva, mindenkor hosszú hangzatu így: fává, kővé, láppá, zabba, hussá, tüzzé, szénné, vizzé, ürüvé, kanná, inná, vénné, péppé, szöszszé, kopottá, mélyé, vizes-sé, számárrá, sodrottá, kinzottá, únottá, bolonddá, ruttá, tsuffá, díszessé, édessé, mérgessé, nemessé, örökké, soká ketté, százzá, ezerre, tizzé, hussá.

Jegyzet. Itt látni lehet, hogy a **b. d. f. k. l. n. p. r. s. t. és z.** betűk, a mozgó **v** betűt magokhoz átolvasztották.

147. §.

A rövid magánhangzón végződő főnevek utolsó szótagjai a következő személy-ragok után mindenkor megnyújtatnak, mint az alábbi példány tükrözi.

a., Egy birtoku mély hang- guak	magas hangnak
am. om. hangzó után . m.	em. öm hangzó után . m.
ad. od. dt. . . . d.	ed. öd dt. . . . d.
a. . . dt. . . . ja	e. . . dt. . . . je.
unk . . dt. . . . nk	ünk . . dt. . . . nk
tok, tatok	tek, tök
otok dt. . . . tok	(e-tek, ö-tök) dt. . tek, tök
ok . . dt. . . . jok	ök . . . dt. . . . jök

b., több birtokú mély hangúak

magas hangúak

aim hangzó után . . . im	eim hangzó után . . . im
aíd . . . dt. . . . id	eid . . . dt. . . . id
ai . . . dt. . . . i.	ei . . . dt. . . . i.
aink . . . dt. . . . ink	eink . . . dt. . . . ink
aitok . . . dt. . . . itok	eitek . . . dt. . . . itek
aik . . . dt. . . . ik	eik . . . dt. . . . ik

Példák fa, fám, fád, fája, fánk, fátok, fájok — fáim, fáid, fái, fáink, fáitok, fáik, — gége gégém, géged, gégeje, gégenk, gégetek, gégejek, — gégeim, gégeid, gégei, gégeink, gégeitek, gégeik.

Beretva, hályha, karika, mustra, tsiga, pofa, szikra, kalitka, korpa, varga, tsizma, konyha, szalma, dinnye, medve, ketske, serte, teve, pihe, czinege, kenderike, szilva.

c., Ugyan ezek többesének 1-ő ejtése is, mindig hosszú pl. beretv**ák**, kályh**ák**, karik**ák**, pof**ák**, szikr**ák**, korp**ák**, dinny**ék**, medv**ék**, ketsk**ék**, sert**ék**, tzineg**ék**, szilv**ák**.

Jegyzet Kivétetnek az **i. u. ü.** végzetű szók, ezek rövidek pl. földim, seprűim, kapuja, falum, szarum, és atya, apa, bátya, néne, ötse. (*)

Tudós-Társaság helyes írás lap 14.

Következő főnevek, ha rövid magánhangzóval végződnek a helyragok előtt megnyújtatnak.

mély hangúak	magas hangúak
1., beható ba	1., be
2., marasztaló ban	2., ben
3., kiható ból	3.,ból
4., közelítő hoz	4., hez
	az ü és ö hangzón végtag után höz pl. eskü höz
5., határvető ig	5., ig
6., állapító on	6., en
hangzó után n	ü és ö hangzón végtag után ön pl. kezünk ön
7., felható ra	7., re
8., leható ról	8.,ről
9., távolító től	9.,től
10., veszteglő nál	10.,nél

pl. fába, fában, fából, fához, fáig, fán, fára, fáról, fától, fánál, — magas hangú: gégebe, gégeben, gégeből, gégehez, gégén, gégénkön, gégeig, gégere, gégeről, gégetől, gégenél.

Jegyzet Egyedül az **ig** határvető helyrag előtt hagyhatni rövidnek a szót pl. **maig**; még ha a **lan len** hozzájárul is **maiglan**, hervadá**saiglan**, füle**iglen**, továb-

bá az **i. u. ű** végzetű szavak is kivételnek pl. **faluba**, **faluból**, **falunál**, **seprűben**, **seprűn**, **seprűtől**.

149. §.

Ezen helyragok **ból**, **ből**, **ról**, **ről**, **tól**, **től**, **nál**, **nél**, **kép**, **ént**, **ként**, mindig hosszú hangzatúak pl. **árokból**, **kenderből**, **számárról**, **vederről**, **bátyjától**, **ötsétől**, **házánál**, **fészkénél**, **játékszinnél**, **majornál**, **mikép**, **miként**, **azonkép**, **százanként**, **akép**, **szálanként**, **szerént**.

150. §.

A következő külön ragok előtt is megnyújtatik a rövid magánhangzón végződő fő és mellek név.

mély hangúak	magas hangúak
1., á é
2., nak nek
3., at. öt. t et. öt. t
4., ért ért
5., val vel
6., vá vé
7., ül. ul ül. ük
8., többes szám . ak ok ek ök
hangzó után . k.	hangzó után . k

pl. **fáé**, **fának**, **fát**, **fáért**, **fával**, **fává**, (mint fel-

jebb) **fául, fák, gégeé, gégenek, géget, gégeért, gégevel, gégevé, gégeül, gégek**, — **gyengének, renyhével, tarkának. görbét.**

1., Jegyzet A főnevek mellett álló **é** ragok, úgy egyes mint többes számban mindig hosszúak pl. madaré, madaraké, tsonté, tsontoké, főé, főké, lábé, lábaké, iné, inaké, kézé, kezeké, tsiné, tsinoké, darué, darvaké, hordóé, hordóké, hamué, hamvaké.

2., Kivétetnek az **i. u. ü** végzetű, és **ért** előtti hangzók pl. penzeért, váltságaért, kapuért, kapué, kapuval, püspökié, püspökiért, tsengettyüé, tsengettyüért, tsengettyüre (*)

§. 151.

Ul, ul végtagokat, ha határozók rövid hanguaknak vélem Petz, Gyulával, ki (2*) az **ul. ul** határozó képzőket rövideknek tartja számtalanul, magyarul, szegényül:

A magyar Tudós Társaság idézett helyes írás 20 lapján így ír: német**ül**, deák**ul**, rossz**zul**; azonban 38-k lapon az **ul. ü**llel végződő határozókat röviden, s váltva hosszan is írhatóknak állítja így: rossz**szúl**, és rossz**szul**.

De talán minden szóhatározó **ul. ul** végtagja helyesebben vétethetnék rövid hangunak; azon okból is, hogy ez által a mértékes verselés könnyítése mellett az ígék a szóhatározóktól — hol végzeteikben egyeznek, tüzetesebben megkülönböztethetnének pl. bolond**ul** tette, ez rövid,

(*) Tudós Társaság 17 lap.

(2*) Petz magyar nyelvtan 171 lap.

majd megbolondúl bele, az íge itt hosszú, — bátortalanul állott a tsatában; — elbátortalanul a sok rossz hír miatt, — formátlanul rajzolták-le — az éhség miatt képe elformátlanul, — kedvetlenül szóla — elkedvetlenül a rossz bánás miatt. —

A határozókra példák: rosszul, méltatlanul, gonoszul, kevélyül, szerbül, németül, ráadásul.

152. §.

Az **it**-be végződő igeik végtagja mindig hosszú, mely tagnak hosszú mértéke az ige hajlításaiban is megmarad, és vonásos **i** vel irandó pl. virít, virítok, virítassz, virítunk, virító, virítani; — sántít, simít, számít, ritkít, sürjít, vonít, taszít, gyakorít, állít, alapít, épít, aljasít, veszít, lázít, görbít, visít, fiasít, gombolyít, rövidít, homlít, tsítít, könnyít, nehezít, pirosít, kábít, sebesít, szépít, rútít, tsúfít.

153. §.

Midőn **az**, **ez**, elhagyva a **z**-ét rövidül, akkor hiányjelt szoktak felibe rakni, mint a m. Tudós Társaság is mondott íratában meghagyta, — de mivel ezen **a** és **e** betűnek semmi más értelme a szó határozáson kívül nints; mert mikor indulatot jelent, akkor **h** val **ah** iratik, mikor pedig **e** kérdést jelel, akkor kérdő jeggyel áll, s kiesmerszik a kérdés, és e szerint mindig tudva van, hogy az nem egyéb, mint a megrövidített **az** ez: úgy vélem semmi zavart, vagy két értelműséget nem okozna az irodalomban, ha a hiányjel elhagyatnék is. Ezt így is követik némely újabb íróink, s grammatikusaink, mint Petz, és Debreczeni grammatika.

154. §.

De ezen szóban **ugyanaz**, **ugyanéz** a **z** betű a mással hangzó előtt is rendszerént kimondatik, így: a ki szeret, **ugyanaz** jót is tesz veled. — Elment a kertbe, és **ugyanéz** körül nézte a várat is. — Az oka a lesz, mert ott a kimondásban a névmássa után egy kis szünet látszik közibe tsúszni.

155. §.

Mint a Tudós Társaság **stb**-ét helyesen ír, úgy a **p: o:** helyett is pl. alkalmasabban irathatnék, ha bár egy tsekély pontotska megkiméléseért is.

156. §.

A kérdő **e** jelnek leírása, és kimondásában különbözök a vélemények. A m. Tudós Társaság azt rövid hangzatunak, és az előtte álló szótól kötő jel által elválasztandónak ajánlja. — A kötő-jel arra való lenne, hogy az ígék félmultja egyes 3-k személyétől a kérdett szó megkülönböztessék pl. szerete-amabat, ettől szerete? amatne. — Rövid **e** nek azért mondatik, hogy az **é** határozó ragtól különbsége legyen, pl. lactis tejé, ettől tej e? an'sit lac? megkülönböztessék.

157. §.

Sztantsits Mihály ezen szabályt ellenzi mondván, hogy a kérdő **e** a kiejtésben a ragasztéki **é** től elnem különíthető, s meg nem különböztethetik a kötő jel által; mert

ezt a hallgató úgy — mint az olvasó — nem láthatván, bizonytalanságban hagyatik. Hogy teljék a kérdő **e** a ragasztéki **e**-től megkülönböztessék, szükségesnek véli a kérdő **e** felibe tompa hangjegyet tenni, a mikor aztán az előtte álló szóval bátran öszveirathatik, így: vetté? vetteké? De az nem áll, hogy itt a dolog a kérdő jel által eligazíttatnék, mennyiben az csak a mondat végén sok szavak közbe jötte után rakatik-fel pl. van e neked sok könyved? sok pénzt viszesze a vásárra?

158. §.

A Tudós Társaság véleményét a kérdő **e** rövid volta irányában osztom, így lehetvén csak az **e** hosszú ragasztéktól azt megkülönböztetni. Összeírni pedig azt az előtte álló szóval hibás állításnak tartom azon okból, mert úgy az olvasó e kettőt szerete, a kérdő szeret-e? től bajosan különböztetheti, csak a mondat végén látszó, kérdő jel után esmerhetvén ki az olvasó a különbséget. És mivel az eddigi szokás szerint a kérdő jel mindig a mondat végére függesztetett, addig az olvasó a kérdés jelenlétét nem sejdithetvén, a kellő kérdési hangnyomattal a hallgatót figyelmeztetni, és a kérdést kihangoztatni, elmulasztja, mi által a tiszta értelmezésben némi zavar, vagy kétely szokott közbejönni.

159. §.

Alig ha nem jobb lenne a kötjel, kihagyásával a kérdő **e**-t külön választva írni, és a kérdés jelenlétét mindjárt a mondat kezdetén kitüntetni vagy — ha jelen áll? —

a kérdő mellé a kérdő jelt rögtön föltenni; — vágy ha ez (mint sokszor tönténik) hallgatagúl kimarad — egy a kérdés kifejezésre alkalmasnak itélt szó után ugyanazon kérdés jelét beszúrni czélirányosabbnak vélném, mint azt a mondat végére elhalasztani, és figyelmezőt a mondat valódi értelmezése fölött kétségbe, olykor zavarodásba is hagyni.

160. §.

Ugyan ez állhatna talán az indulat-jelentő jegyek fölrakásának sorozata irányában is.

161. §.

Az ígékre nézve megjegyeztetik még, hogy azok némely hajlításaiban az **e** betűnek **ö**-vel föltserélése óhajtandó volna. Mert a nélkül a mély hangnak jelenidejei többes 2-k személyével, mi pedig okvetlenül megkülönböztetést szükségel, e szerint amatis szerettök, amaverunt pedig szerettek alakban helyesebben irathatnék.

162. §.

A főnevek többes első ejtegetése kérdésbe hozható, miként kellene helyesebben írni s mondani, mert most azoknak **a** és **o** betűkkel írása különbözőképen és határozatlanul történik. Erre nézve némelyek azt javasolnák, hogy az **a. o. u** magánhangzók, és azokhoz szító **i** vegyenek **a** betűt a többesben, így pl. do**ba**k, ba**ba**k, ka**la**tsa**ka**, sa**ta**tsa**ka**, átsa**ka**, grá**di**tsa**ka**, Rácz**a**k, lánc**a**k, szága**ka**, nagy**a**k, agy**a**k, kamata**ka**, kondora**ka**, fertály**a**k, korma**ka**, fark**a**k,

kará**ma**k, sark**a**k, gálíe**z**a**k**, paplan**a**k, pap**a**k, kar**a**k, ká**ra**k, por**a**k, rakás**a**k, tanát**s**a**k**, bársony**a**k, szúrony**a**k, do**há**ny**a**k, bot**a**k, nyom**a**k, vastag**a**k, pá**ra**k, aras**z**a**k**, kama**sz**a**k**, komót**a**k, az**a**k, koboz**a**k, panas**z**a**k**, pitypalaty**a**k, paréj**a**k, szá**ma**k. —

De úgy látszik, hogy a midőn a tétovázó nyelvszokást egy hurra, s bizonyosabb rendre akarnók rendnélkül tsi-gázni; akkor a széphangzást (euphoniát), mely pedig a ra-gokban is nagyon figyelmet érdemlő — szem elől elveszte-nők. (*) Ugy tapasztaljuk közelebbről vizsgálódva, hogy a-ma ragokban a nyelvszokás némi megszokott rendet hozott-be, mért pl. **o** betű helyébe **a** betűt alig rendezett, pl. nem mondatik így: dob**a**k, kondor**a**k, szatocs**a**k, korm**a**k; por**a**k, bársony**a**k, bot**a**k; nyom**a**k, gonosz**a**k, koboz**a**k. — Ellen-ben **a** után **o** betűt helyhetve, széphangzással egyezőnek ta-lálta pl. bab**o**k, szatóts**o**k, áts**o**k, piac**o**k, lánc**o**k, szag**o**k, pap**o**k, kar**o**k, kár**o**k, tanát**o**k, vastag**o**k, aras**o**k, pá**ro**k, kamas**o**k, az**o**k stb. — így ha sorra vesszük, úgy tapasztoljuk, hogy a kérdéses többesek ragjai **a. o. u** betűkkel szinte észélyes változtatással tseréltetnek föl, s nem épen

(*) A Debrecz. grammat. 71 — 74 l. hosszasan vitatkozván e pont-ról, azt elhatározni nem bírja, de ezt az újabb nyelvészet úgy döntötte el újabb írómknál, hogy az **ak, ok** többest annak ragasztékos többességétől **ukra** változtatja pl. láb**a**k, raggal láb**u**k, váll**a**k, raggal váll**u**k, vagy váll**o**k, szá**ra**k-szár**u**k, vagy szá**ro**k. — Az illet pl. öröm**u**k, raggal öröm**u**k, köröm**u**k-köröm**u**k, het**e**k-het**u**k, vagy het**u**k, szelek-szel**u**k vagy sze-l**u**k; por**o**k-por**u**k-írja.

véletlenül; a honnan abban javalat szerü és könnyüded változtatás vaktában nem tétethetik.

163. §.

Hasonló észlelet alá vonható azon állítás is, miszerént az **e. ö. ü. u** s hozzájuk szító **i.** a többesben **e.** betűt fölvenni javaltatik, ebből némi képtelenség láttatnék fölmerülni, mert így pl. az **u**-ba végződő **kapu** többese **kapuek**, **szapu**-**szapuek**, **sutu**, **sutuek**, **szivattyu**, **szivattyuek**, **fürgettyü**, **fürgettyüek** lenne. Valamint az **ö**-be, s **ü**-be végződők sem vesznek föl **e** betűt, megmaradván az **ö** hangzójuk pl. **léptsö**-**léptsök**, **kénesö**-**kénesök**, **szerzők**, **vetők**, **lejtők**, **heverők**, **keverők**, **gonosztevők**, **vésők**, **fürgettyűk**, **tsengettyűk**, **kösöntyűk**.

164. §.

An. on. en. ön szótagokat a szók végén minden határozók- és részesülőkben némelyek kettőztetett **nn**-nel írják. — Beregszászy pedig ezt két képen írja (*) elébb így: **lassann**, **módonn**, **okosann**, **böltseenn**, **elméseenn**, **serényenn**, **ritkánn**, **gyakrann**, **tizenegygyenn**: és még is ő ugyanott a mellék névből fomált határozókat egy **n**-nel irándóknak állítja, mint: **haszontalan**, **méltatlan**, **ártatlan**, **kénytelen**, **végzetetlen**, **véletlen**, **hirtelen**, de ellenben az újabb írók, és a m. Tudós Társaság is (2*) azt egy **n**-nel kívánják iratni. Nem lehet tagadni, hogy halk beszédben, és

(*) Beregszászy Versuch lap 59. 148. 154. dt. 76. l.

(2*) Tudós Társaság helyes írás lap. 20. 38.

mikor az **n**-et mássalhangzó követi, az egyik **n** alig is hallható. Itt tehát az a rend lenne talán követendő, hogy a határozókban és részesülőkben egy **n**-et kellene írni így: bátran, szépen, hasznosan, írásban, gyakran, említetvén, kérvén, fogván, rántván; — de azonban hol rajtalételt jelentő **ann**, **enn**, **onn**, **önn** fordul elő, ott két **nn** írása helyeseltethetnék pl. a gépen**nn** állott, — vizen**nn** úszott — szánon**nn** ült — szeker**enn** futtatott, benn lakott, fenn járt a zonn állott (*)

165. §.

Két magánhangzó közt sokszor oly hézag marad, mely fattyu, vagy igazi **j** által (jod furtivum positivum) szokott kipótoltatni. Ez a hézag pedig ott esik-meg, hol az **e** és **i** a szomszéd magánhangzókhoz nem simulnak pl. táblájé, hazaji, mi-j-ólta, fia-j-im. Az ilyen **j** már — mint rendszerént a szó valóságára nem tartozó, de a tisztán s halkkal tett beszédből ki is maradó — az írásból kiszokott hagyatni

166. §.

Ezen **j** ki nem maradhat az ilyenektől pl. ejéndék, ijándok, mennyiben az a részesülő félmult idejének **v**-jéből származni látszik (evén, iván). Mely **v**. mutatkozik is ezekben: rovandó, fővendő, jövendő, szövendő, — és ezen magánhangzó ha napkeleti módra íratnék, tsak ugyan **v** betűt venné föl.

(*) Ezen **nn** így **n** nem írathatik, mint a Debrecz. gramm. ajánlja, nyereség benne nem lévén (lásd 11. lapon)

167. §.

A hányszor ezen **j** a két magánhangzó között a harmadik személy ragasztékában tisztán hangzik; mindannyiszor ki kell azt még a többesben is írni, pl. fá**ja**, kév**je**, fá**im**, fá**id**, fá**i**; így lehet a főnevet a melléknévtől megkülönböztetni pl. erdő**m** fá**i**, fá**leperj** — ifjú**ság**, tani**tó****ji**, tani**tói** tiszt — gazdá**ji** számadások, — gazda**i** intézet; kamara pénzver**ő****ji**, pénzver**ői** szabály.

168. §.

Valamint az igében a 2-k személy rendes raga a **j** gyakran kimarad, és a tör'sök végbetűjéhez alkalmazkodik, mint keres-**j** helyett keres**s**, vadá**ssz**, zuz**z**; továbbá ront-**j** köt-**j**, lát-**j**, ad-**j**, tegye. d helyett ront**s**, kö**ss**, kö**sd**, lá**ss**, lá**sd**, ad**d**, ted**d**; az **ik**-esekben pedig tets**zék**, láts**zék**, helyett tess**ék**, láss**ék**; — a mint ismét **t** helyett ezekben szalas**s-t**, tanit**s**, fes-**t**, — szalas**ssz**, tani**ts**, fess**;** **sz** helyett ebben his**z** vis**z** **gy** vétetik föl imigy, hi**gy**, vi**gy**, vi**gy**ünk (*): úgy vélem azon hasonlóság fonalán ezen **t**. betű a parantsoló mód 2-k személyéből a szép hangzás, folyóbb, és könnyebb kimondás kedvéért is bátran kihagyathatik, ily képen: fordis**d**, tasis**d**, homli-**s-d**, számis**d**, káromis**d**.

169. §.

Azon határozók, melyek a főnévvel, vagy igével elől olvadnak össze minden kötjel nélkül kaptsoltatnak egy-

(*) Tudós Társaság helyes írás 29. 30 lapon.

be pl. kiment, megvert, ellásd, megtanúlt, elvált, bele-
olvadt: ellenben ha azok utól állanak, elválasztva ugyan,
de kötjel nélkül irandók pl. mienj ki, verd meg, lásd el, ta-
nuld meg, válj külön, olvaszd bele. Ezt újabb íróink szinte
egyetértőleg így írják.

170. §.

Nem követendő Beregszászy (*) írás módja abban,
hol ő a hason nemű összetett betűket kettőztetve adja, mint
fütsts, gyütsts, gyütsts, meszsze, fennt, legfenttebb, leg-
meszszebb. — A Tudós Társaság rendi szerént (2*) ez
helyesebben így iratik: messze, vissza, királlyal: mulas-
szon. Ezt követve nem látszik szükségesnek az egynemű
betűk kettőztetése ott, hol szószármaztatás rendén 3. s 4.
mássalhangzó betűk összejönnek pl. többször, feslettség,
kapotstsal, galambbal, kevesbbé, Mert valamint a feljeb-
bi példákban egy betű kiugratik, sőt a Tudós Társaság 18.
lapja után a két hasonló mássalhangzón végződő nevek **val**
vel ragból a **v** betűt kiugrathatják, mint tseppel, mellel,
'suppal, kosztal, gonddal: eképen ama mássalhangzókból is
kihagyathatik az egyik egyforma betű, s így irathatik töb-
ször, kevésbé, kapotsal, galambal, dombal. — (3*) És va-
lóban a szokásos kimondás is ily esetekben egyszerű han-

(*) Differtatio de natura liugvae magy. Beregszászy lap 36. 42.

(2*) Tudós Társ. lap 10.

(3*) De ez bővebb eldöntést igényel, mert ellenkezőre mutat az,
hogy pl. lábbal, szánnal, vajjal — hibásan áll így lábál,
száнал, vajjal.

got szokott a fülnek vissza adni. — Mi féle betű kiugratások, főleg az ígék régmúltjában mindennapiak, mint fentebb is említve van pl. mon**d**tam, küld**t**em, véd**t**ék, farag**t**am, szab**t**am, ad**t**am, keres**t**em, kapar**t**am, foly**t**, volt, meleged**t**em, hideged**t**em, didereg**t**em, haragud**t**am, esküd**t**em, nyugod**t**am, alkud**t**am.

Jegyzet Azonban a hol két értelem fordulhat elő, ott a múlt idő 3-k. személyében kettős **tt** megtartható pl. vár**tt**, expectavit; vár**t**, arcem, megbán**tt**a indoluit, bán**ta** laedebat, — szán**tt** doluit, szán**t** traham, és arat, megköszönt**te** gratias egit, köszönt**e** salutabat. Ez ily válságos rendkívüli kivételeknek példái gondosan kiszemelendők, és főleg a nyelv tanulóknak elő terjesztendők lennének. — Ily esetben néha kötjel is szükséges pl. menj-be, intres, meny-be in coelum, fene cancer, fen-e? acuit ne?

171. §.

Nem helyesen látszik Beregszászy (*) állítani, hogy a közép ígék tselekvőkké változtokban a **d**. betűt **z**-vé változtatják; mert ezek **aszt** és **eszt** ragot vesznek föl, és Vörösmarthyként inkább az **esz** ragból vehetik származtatásukat, Ilyenek olvad**d**-olva-**szt**, mara-d-mara-**szt**; — nem olvaz**t**, vagy maraz**t**, ijesz**t**, koppas**t**, fogyas**t**, támas**t**, téves**t**, ragas**t**, sülyes**t**, fulas**t**, senyves**t**, fonnyas**t**, repes**t**, lohas**t**, terjes**t**, áras**t**, termes**t**, válas**t**, szakas**t** (2*)

(*) Beregszászy Versuch lap 109.

(2*) Petz magyar nyelvtan lap 170.

172. §.

Ezen rendhagyó és hiányos ígék: **lesz**, **tesz**, **vesz**, **visz**, **hisz**, kettős **sszet** a gyökökbe nem kívánnak, de nem a jelen és jövő idők 2-k személyében sem, hol **leszesz**, **kérendesz**, **leendesz** irandó (*) **Beregszász** ez ellen sokat vétett (2*), ki így ír; **kérendeszsz**, **lejendeszsz**, **várandaszsz**, **növendeszsz**. Ki azonban a **nő** íge hajlításában ön szabályától eltérve a Jelenidőkbeli 2-k személyt így: **nősz** írja, nem **nőszsz**. — Továbbá ugyanő a jelen és jövő időkben saját mintájában a 2-k személy **vágysz**, **vágándaszsz**, **hiszsz**, adja, holott **vágol**, **vágándol** is van, mi elhallgatható tőle nem vala. Ezen példák szerint **gondol**, **nyugszol**, **alszol**, **játszol**, **fekszel**, **haragszol**, **tselekszel**.

(*) Tudós Társaság lap 35 és Petz lap 136 és 152.

(2*) **Beregszász Versuch einer magyar. Sprachlehre** lap 125 129.

132. 134. 138. 141.

HARMADIK SZAKASZ

FÜGGELÉK I.

A. Némely elavúlt, s felujdonítható magyar eredeti szavak sorozata (*)

1. Alság, dolus csalárdság, (lap 77. 82. 88.)
2. Álnalkodnak. insidiantur, lest vetnek (43.)
3. Álnalkodván alkalmas napot, kiszemlélvén, kilesvén (8)
4. Bemenvéjek ingressi (1.)
5. Bizvaiok. Confidentes (15.)
6. Csajva. bruchus. cserebogár.
7. Megdiadalmazni magát. Se vindicare (14. 34.) megboszúlni.
8. Kierede. egressa est. ausgebrochen (1)
9. Eresztvény. lucus, nemus, liget, berek (8. 24. 126.)
10. Fek. situs. táj. ezfek. észak (7. 12.)
11. Ét. manducatio evés (75.)
12. Egyembe. Simul. Unanimiter.ma egyetemben (2. 8.)
13. Egymenden. Unusquisque mindenki (20)
14. Faragvány. Simulacrum. Sculptile. bálvány (58 123.)

(*) Ezen szavak a Bétsi Codexből szedettek ki. Lásd Régi magyar nyelv Emlékek I kötetét 230—280. lapig Buda 1838.

15. Megfeg Corripiet ma megfed. (125)
16. Megfésletni követ, dissolvere, fejteni (80 129)
17. Fitna, praeputium.
18. Folyók, Cursores, veredarii, kurok (28. 33).
19. Forbátlat vicissitudo, viszontagság. (11)
20. Megforbátlat retributio, megtérítés, tromfolás. (97)
21. Forbátlati Compensare, kipótolni, visszadni (57. 107.)
22. Foszlat praedatio, praeda (16. 22. 34.)
23. Gyakrola pererebuit, hirül esett (2)
24. Gyakorlák házáat, frequentabant domum suam (84)
25. Háborolat Conturbatio zavarodat. (37)
26. Hatalmazik praevalet, felülmúlja (81. 99. 134.)
27. Heit. Stultus bolond, heitság (97) bolondság.
28. Hiedelmezet. refocillatio 12. meghiedelmezék magokat
Se refecerunt. (11).
29. Hígek. fülbe való in aures (16)
30. Hirtelenkedet furor, impetus. (8. 14. 21. 25.)
31. Hol aurora, holval levén facto mane, reggel (4)
32. Igazolat. justificatio, justitia (50. 75. 98)
33. Kénkén sponte, kényként. (13)
34. Kizlelet. Suggestio. Conatus svasio (42. 35. 122)
35. Kizleli ötet Svadebat ei, javalá neki (45)
36. Kösöntyü. monile, drága ékszer (92)
37. Monnal quasi mintha (3. 9. 40. 134)
38. Monnaik. uterque, mind a kettő, mindketten.
39. Monnon. Ambo. kettő, ketten (1. 84) monno kezettel,
mind két kezettel. (4)

40. Monnokról. de utroque mind kettőről (37)
41. Ragadat, rapina, pradca. fozlat (8. 9. 14)
42. Rezzeszt Concitat (81) rezzesztetek provocastis (53)
43. Rütet extasis. Nem beszél elmének rütetében non lo-
quitur in extasi (128)
44. Sietelm festinatio (61) sietelmezvén properans (81)
45. Zerkenni Concumbere (84) zerkegyél mi velünk as-
sentire nobis (85) simúlj hozzánk.
46. Szorgalmazat Cura (26)
47. Megtökéleni Consummare, bevégezni, véghez vinni
(17) megtökéljem perficiam (19)
48. Töretet Corruptio elrontat (121) Töretetes Corruptibilis
elrontható (46)
49. Utólja, mint hátulja, utóljokat megölöm novissimum
eorum interficiam. (A napoknak utóliban in no-
vissimo dierum eorum (115. 124)
50. Valal, possessio (13) vallani habéré (77). Urat vallok
habeo dominum (1. 2) vallasz habes (78)
51. Vatale lagena, kulats.
52. Vigaszt sanat, meggyógyít.
53. Alázott vala subjugaverat. engesztelte, hódita (6. 8)
54. Intselkedetes alsággal, dolus (77. 82. 88)

B., Kinisy Pál özvegye 1513-ki imádsá-
gos kötetéből kijegyzet elavult szavak Régi
magyar nyelvelmékek II kötete 4. 10 lapjain.

1. Emik, szopik, „ó bóldog emlék, kiket emék atyjának
böltssége“ (5 lap)

2. Emletni, szoptatni „tulajdon tenned emlőddel emletel“ (5)
3. Hagypás, arczúl csapás, hagyapni pofonvágni, másutt köpés sputum (5)
4. Joglatni, méltatni „joglass énnékem méltatlan, és bünnös szolgáló leányodnak“ (6)
5. Közel proximus, felebarát „Istennek és közelőmnek szeretetét“ (6)
6. Sziveént azáz szive szerint, a bétsi codexben vérént (7)
7. Város szerte, mint ország szerte (85)

C., A Tátrosi másolatban 1437 — 1441 tájiból Jászay Pál és Döbrentey Gábor által kisedett némely elavult szavak (Lásd Régi m. nyelvemlékek III kötetben 267 — 336 lapokon.)

1. Derhenyő. Serenum. derhenyő leszen mért verhenyő a meny (49)
2. Ellen Contrarius a szél ellen vala. Erat Contrarius ventus (46)
3. Em (röviden eszem) emtél, suxisti 154. szoptál, vagy is ettél, emők, lactantes szoptatók (60). 1577 nints mit emnyk (emnük) 1606. Illésházy: „adjanak emnik (enniek). Így a temetési beszédben“ ki napon emdul (emdöl, emdel, ejndel)

14. Fuvátag, procella, szélvész, szélnek nagy fuvátága
procella venti (144)
5. Gyermeckded, infans, csecsemő, gyermekdedség infan-
tia (126)
6. Gyöngörít, involvit göngyölít (238)
7. Hagyomány, repudium (régen megválás) ma traditio.
8. Hasonl, assimilát, és simulat. Kihez hasonljam, kik ön
magukat igazaknak hasonlanák (37. 141. 177)
9. Hasonlatik assimilatur. ne akarjatok azokhoz hasonlat-
notok (26. 37. 57. 29)
10. Possidet **hat**. Se eskedjél te fédre, mert nem **hatsz**
egy fürtöt fejérré tenned, avagy feketéjé (24) —
ákom — bákomp betűk. — Mit sem adott rá.
11. Hatalmazik, praevalet, invalescit. És ők hatalmaznak
vala. At illi invalescebant (50. 184)
12. Hompolyg, volvitur, volutatur. — Homp volumen, hom-
polni, felhompolni, felhányni (102. 51)
13. Iga jugum. Öt iga lovat, 5. zug pferde. Járom, joch
megkülönböztetendő (163) innen igás ló.
14. Igazúl justificatur. igazoltatol justificaberis (40. 141 171)
15. Igazulat, justificatio (122)
16. Ivöltet vagy üvöltet clamor (191)
17. Káromlat, blasphemia, káromkodás (40. 47)
18. Kérdezet, kérdőzet, quaestio. kérdés helyett (195)
19. **Ket** röviden két helyett (51. 53) így **szek, kes, het**
kez, nev, szel (6. 4. 110. 117. 125. 141)
20. Keves, röviden, nem kevés, modicus (31)
21. Kohnya, Bétsi Codexben konyha, ettől koh, kov.

22. Közlet spatium köz, nagy köz van közöttünk 168.
23. Kurtábbít, rövidít. breuiat (67) kurtábbodik.
24. Látat, visio, visus, visitatio. te meglátatodnak (most látogatásodnak) idejét. tempus visitationis tuae (51. 132. 175)
25. Le és alá különböztetik, aláhajtván ön magát, inclinans se deorsum, es esmeg lehajtván ön magát, et iterum se inclinans, a deorsum nélkül (209) a napkedeg kezdett vala lehajlani. dies autem caeperat inclinare (147)
26. Lejtő descensus lejtteni descendere (175)
27. Lehet licet, bár helyett, valamit kérendesz, **lehet** én országomnak felét (94)
28. Lelet, langvor, leletezik, leletezet, aegrotatio (83 140 30)
29. Lét, napja, dies natalis. Ő léte napján, die natalis sui (94)
30. Megé, megől retro. én megém, retro me (99) elmenének hát megé, abierunt retrorsum (233) ki hát megé néz, respiciens retro (150. 170. 142)
31. Menekedet, excusatio (mentség) 228.
32. Menyez, desponsat házaskodik. Ő neki menyezet nehézkés feleségével. desponsata sibi praegnante uxore (126. 17. 123) menyekszik (közép ige) menyekzet, nuptiae, menyekző. (61. 159)
33. Múl praeterit. elmúltatok Istennek minden Itéletit, praeteritis omne iudicium dei, és látván ötet, elmúla, viso eo praeteriit, pertransiit (152) mikor hallaná a gyülekezetnek eleve múltát, audiret turbam praetereuntem (173)

34. Művelkedet factum opus (20. 36. 195)
35. Naggyal inkább multo magis (173)
36. Or fur tolvaj (215) orságot ne tégy, ne lopj (172)
37. Ötlik funditur, előtletik effunditur.
38. Rez-ed, movetur Rezzeszt concitat rezzeszték a gyüle-
kezetet. Concitaverunt turbam (118. 152)
59. Serzik offendit. Ha ki nappal jár, nem serzik meg si-
quis ambulaverit in die, non offendit (217)
40. Szérez, megszerez. Constituit, componit, ordinat mert
es én hatalm alatt szerzetett ember vagyok, nam
et ego homo sum sub potestate constitutus (29)
mert mind ő javin szerzi őtet quoniam super o-
mnia bona constituet eum (69) sokak akarák szer-
zeniek ez állatoknak mondékit, multi conati sunt
ordinare narrationem rerum (122. 157. 159).
Megszerezd az almát, pótolj meg. — Megszerez-
ni Comparare.
41. Elszúnyt, vagy elhúnyt, néhai NN. úr [350]
42. Szüksöslík, indiget. Nem szükséslík, non indiget [223] e-
zek nélkül szükséslötök, his indigetis [158]
43. Tartat, observatio. nem jó Istennnek országa tartattal,
non venit Regnum Dei cum observatione [szem-
meltartva] 170.
44. Többít adaugét, többíjjed-meg adauge [169]
45. Megujjulat regeneratio [56]
46. Váltani, megváltani. eliberare, reluere, zálogból jószá-
got. Változik, a Töröktől 600 fton változott ki.
47. Vásárhely forum piacz. Vásárhelyt inforo [111]

48. Vehm, vehem, vehme. pullus asi ae. egy szamár veh-
mét, pullum asinae [175] meglelék a vehmet ál-
latta, invenerunt stantem pullum [dt.] és ő ruha-
jokat a vehemre hányván, et jacentes vestimenta
sua supra pullum [175. csitkó]
49. Verő-veríték sudor, és löt ő vereje, miképpen vérnek
cseppenete. et factus est sudor ejus, sicut guttae
sangvinis [183] verő-fény] verőit sudat. innen
veríték.
50. Veszedelmezik periclitatur. veszedelmeznek vala peri-
clitabantur [144]
51. Vigazik, sanatur. vigaszt, sanat [29. 32]
52. Villamodik, illucescit, hajnallik [170. 209]
53. Birólkodik, bíróskodik, bíróskodtának idejében [129]

II. Elavúlt szókötések.

1. Hajdan sok gyök- valamint származtatott-szók rövid hangúaknak irattak, melyek ma hosszú hangúak pl. szél, ventus, vész, periculum, procella, vér sanguis, rez, rész pars, én ego, ért pro propter, értünk, érettünk, es pluvia, juramentum, érteni, értelem értenének, nel apud, nélkül, nélkül sine, értz aes, mindezek rövid hanggal irattak. Az estől [juramentum] eskü, esküdt, esketni [R. nyelvemlék I k. 263 lap] esset pluviam [57. 103 lap]
2. Ketté szakada felől mend el aljáiglan, á summo usque deorsum, es jövenek mind el hozzaiglan et venerunt usque ad ipsum [120. 133] III kötet.
3. A városból el kimene, abiit foras extra civitatem [60] követi vala ötet mend el be, secutus est eum usque intro. el kivettetett, inittetur foras [150] III k
4. És midőn hallaná a gyülekezetnek eleve multát. Et eum audiret turbam praetereuntem III k. [173]
5. Eleve futván praecurrens [173] Eleve menni transire [31] III k.
6. Tenger elve trans fretum [49] Jordán elve, trans jordanum [55] Jordánon túl III k.
7. Beszéllettem legyek, locutus sim [233] Ő beszéllette, illo loquente 32. 51. beszélvéjek loquentes 51 III k. nem tudom mit láttam legyek [Dániel I kötet]
8. A kérdő é? hosszan íratik a Tatrosi másolatban, és azon

szó után, melyre a kérdés irányoztatott, a mi fentebb itt is javasoltatik e szerint: Tudjátok e? mert a pogányoknak 58 nemde? két verebek adatnak egy fél pénzen é nonne? duo passeris asse veneunt. Nemde? a jeles bűnös művelkedetbeliek es teszek azt é nonne? et publicani hoc faciunt 25 esmerted a parantsolatokat é? praecepta nostri? 105.

9. Fog és vol, vagy val habet értelmű, emez a vólni ¹¹ től. De tū látjatok ingyen poenitentiat sem fogtatok, hogy osztan hinnétek neki. Vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea ut crederetis ei [61] III k. — E német kiejtést lat sich zu rechtfertigen, ez teszi-ki — ki fogja magát menteni.

Val habet [24] ördögöt val. daemonium habet. világot vallotok, lucem habetis 222. nem valnak, non habent 193. menekedetet nem valnak, excusationem non habent [228] nem valvád menyekező ruhát, non habens vestem nuptialem [52] valálokat valló habens possessiones 105.

Vall fatetur, és val habet közt nints különbség. tanoságot valnak, testimonium perhibent [201. 216] vallok tenéked confiteor tibi 151 vallotok tanoságot, perhibetis testimonium [195]

Jegyzet Azt vallom néked, azaz tanusitom. Megvallotta a dolgot. Confessus est, megvallotta a kárt, habuit damnum. Ezek ma is szokásban vannak.

10. Önmön, ipsemet. Önmagát elveszesse, és önön magának veszedelmet tegyen. Se ipsum perdat, et Sui detrimentum faciat 148. önön belé fordulván in se reversus (165) — fényesél meg engem tennél nálad clarifica me apud te met ipsum (231) tünön töletek a vobis ipsis (160) tünön magatoknak vobismet ipsis (60) III k. münön magunk halljuk (198)
11. Ra, secundum, ne akarjatok ítélnetek orcára, nolite judicare secundum faciem (207) ne akarjad állajtanod mű nemzetünket Istentől meghagyatottnak.
12. Se, ne, neque. Hogy ne látnának valaha szemökkel, se fülökkel hallanának, se szüvökkel értenének 42. nem irtak régen ismételve a **se** után **ne**-t, mint ma. — Ez visszaálitható lenne az írásba.
13. Sem, neque. A hol csak egy tagadás van, ott **nem** a **sem** után nem tétetett hajdan. Mert **nem** hogy valaha ő szavát hallottátok, de **sem** láttátok ő személyét, neque vocem ejus unquam audivistis, neque speciem ejus vidistis 201. —
Úgy hogy **sem** a házba **sem** az ajtóhoz **nem** férnének. Ez két tagadás (84 l. III k.) Így van senki, semmi, sem egy, soha vagy sonha. —
14. Bétsi Codexben Baruthban így áll: — kihozta a mi atyáinkat — **adnia** mi nekünk a tejjel folyó földet, azaz **adván** vagy **adandó**.
15. dt. És löttünk alá és nem fel. — Röviden, megalázódunk.

16. dt. A lélek mely lehorgadva (megalázkodva) jár.
17. dt. Megárnyékosoltanak erdők.
18. dt. Lelék Dánielt imádkozatta, és unszollatta ő Istenét
(imádkozva)
19. II kötet 1560-ból 168 lapon Izik volt.
1561 — 172 l. ew sem akaria volt.
1569 — 204 l. azért megyen volt oda.
1562 — 174 l. ew fellséghe megh parancholta volt
1563 — 177 l. agyon wtette volt.
Jegyzet. Ezen egy időkorí ige hajtás kü-
lönbözík, s ellenkezik,
20. II köt. 1565-ről 184 lap. Jutton jú az Swendi Uram
levele (jöttön jő)
dt. hova hamarább lehet vittén vigik az ilist (vit-
ten vigyék az élest)
1577—248 l. barmokat ragadozton ragadozzák.
252 l. járton járjon ez levél.
dt. jöttön jőjjenek.
1571—393 l. a királyi birodalom szálton szál
(tsökken)
21. Újabb nemzeti könyvtárból Pest 1851 II fűzet.
Zriny Miklós hasonmás leveleiben, **algia**, **együtt**,
hogy, bizoni.
Cserey Mihály historiájából
112 lap 28 sor, a császárnál elköté (megakasztá)
dolgát.
109 l. 1 s. a fejedelmet arra doblák (ösztönzék)
hogy ne kiméljè a pénzt.

120 l. 2 s. Tedd le magad (mérsékelj)

27 s. térül- fordul

122 l. 23 s. gyalog esik.

432 l. 43 s. biztata, hogy meggyógyul, de nekem
tsak-vágyíta (sugalla) a szívem, hogy meghal.

VI-ik füzet 209 l. 39 s. éppen rá mennek vala, hogy meg-
szententziázzák (kálnokit), ha Horvát Miklós
ellen ne mondjon.

210 l. 14 s. én is 100 tallérig lők kezes érette.

225 l. 18 s. magunk lőnk okai.

230 l. 1 s. ha negyed napig oda ne érkezze a
fő vezér (a várat) meg is veszik vala.

232 l. 36 s. hogy lett volna, ha Isten azt a szün-
telen való essőt ne botsássa a törökre.

268 l. 10 s. ki is változni vala, ha annyi sok ká-
rokat ne valljak.

278 l. 21 s. úgy vünek (vívének) be Segesvárra.

282 l. 24 s. maradvájokat (maradékjokat)

360 l. 29 s. de kénytelen lők (levék) vele.

395 l. 4 s. ki hányigálák rájok.

22. Koronka Antal. Imádságos könyv Kolozsvár 1844.

281 l. unalmas volna a ditsőség, ha kimaradjon
az öröm az életből.

— senkije, ki őt a világhoz vonzaná.

III. A magyar országbeli iskolák, és magyar nyelv iránti adalék.

1. Kálmán király törvényei magyar nyelven íratván, azok Szerafin Esztergomi Érsek rendeletire Álbrik által deákra fordítottak (Lásd Kálmán Törvényének 16 §-át).

2. Szent István az országban több Iskolákat alapított ilyenek 1. a pannonhalmi, melyet maga a kegyes király is gyakran meglátogatott (*) 2-or Csanádon, 3-or Veszprémbe, hol törvény is taníttatott. (2*) 4. Esztergomba [3*] 5. Pétsett. 6. Nagy Váradon 7. Nyitrán. 8. Váczon [4*] 9. Bakonbélbe Feszler szerint, és 10. Tapóltzán Smit szerint.

3. A Sajónáli ütközet után az Oskolák elpusztulván, majd később 1325-be Esztergomban, és 1347-ben N. Váradon új Oskola állíttatott [5*]. Nagy Lajos pedig Pétsett akademiát [Studium generale név alatt] alkotott, melyben 4000. tanuló is létezett [6*]. Ismét 1388-ban 'Sigmond a budait, hol Ver-

(*) S. Gerardi Eppli Csanád Scripta et acta. Pray dissert hist critica I. 130. (2*) Katona hist crit praef T. 8.

(3*) Hartwic Vita S. Steph. cap. 1. (4*) Vallaszki Confp. Reip. litter, in Hungaria I. 73.

(5*) Péterfy, S. Concil. part 1. lap 178. Pray (6*) Szerdahelyi Chronogr. Hnng. 269 l.

böczy elsőben tanult [*]; továbbá 1-ső Mátyás Po'sonyba 1467-ben állított. Volt ez idétt még Oskola Székes Fejérváron, Veszprémben, és a Szepesi prepostság mellett; volt két Tudós Társaság, Budán Vitéz János elnöklete alatt, és Erdélyben Gyula Fejérváron Geréb László püspöké; a ki a könyvsajtót Mátyás alatt az országba behozta, később két évvel a Franciaországnál, de 9. évvel előbb, mint Bétsbe létezett. Heltay Gáspár szerint Mátyás király a könyvek másolására évenként 33 ezer aranyat költött. Könyvtárában pedig 50. ezer könyv volt, mind gazdag kötésekben, ezeknek maradványai megváltására Pázmán Péter a töröknek 30 ezer ftot sikeretlenül ajánlott [2*]. Galeotus Cap 1. írja „Mátyás királynál ebédközben mindig tudományos vitás vagyion, avagy versek énekeltetnek magyar nyelven lant mellett.

4. Jeles diplomat adott ki 1-ső Ferdinánd király, a magyar nemzet és nyelv fentartásáról [3*] 1527. Jul. 18-ról.

5. A XVI-k századból a Régi m. nyelvemlékek II és III kötete szinte 400 magyar nyelv maradványt említ.

(*) Nemz. plutark. I köt. 115 l.

(2*) Kazy Hist. hung. Tyrnaviae p. 2-L. 2. lap 272.

(3*) Lásd Régi magyar nyelv Emlékek III kötet Buda 1842 lap 141.

6. A Reformatio a magyar nyelv tökéletesítésének nagy előmenetére szolgált; tisztán irván azon már akkoriban u:m: 1539-be Erdőssy János, Gróf Balassa Bálint 1550-be Tinidy Sebestény és Rimai János, Pesti Gábor.

7. Ezen idő tájban, mennyire pártolták magyar ország Rendei az Oskolákat, tanuságúl szolgálnak azon sok törvény, czikkek, melyek a törvény könyvben láthatók. Következők 1548: 5. 6. 10. 12.—1550: 12. 13. 16. 19 —1552; 7. 1553: 7.—1554: 7.—1556: 25.—1563: 31.

8. Innen következett, hogy a székely nemzet törvényeit 1555-ben — valamint Erdély ország is következő 1556 évben magyar nyelven alkották.

9. Legrégibb nyomtatás 1484 évről az, mely Bartalis Antal jegényei Lelkésznél találtatik, ilyen irat módorban.

O deucheoseeges Zent jobb kéz.

Meleet magyar ohaitua neez.

Drágha ghenche neepeunknec.

Nag' eoreome Ziuunknec [Pápay m. Litter. esmérete Veszprém 1808 lap 364.]

IV. M i n t a.

A magyar írás javallott változtatására.

Íg felele Hunadi János a haldoklo- nyugodtan Kapistran-
omak „Sent Atam kében vagok, én a nag ŐrŌk
útra. Egész életem tñak késület volt azon jó ba-
rát elfogadására, ki engem mindenható fejedel-
mem trónjához vezérlel. Hűsegesen bñlgálam
ezt az élet minden vñsontagságai, minden ziva-
tarai kŌzt, be Űgekeztem tñtem azon he let, me-
let ream bíza; reménlem kegesen fogadandja el-
fáradt es kñsñlgált bajnokát, es nyugodalmat
nyutand neki az ŐrŌk béke helén, hova lelke
sovárogyva kívánczik.

Azutan fiaí László es Mátás fele fordult,
fo ltatvan: Haldoklo Atjatok tetter es példaja
• legenek bñvertekben gŰmñlt Őzñk. Maradjatok
meg es haladjatok elñre. bñlárdul a betñűlet es
érdem nem egészen tñvñstelen, de minden esetre
legbiztosabb Ősvenen, me len elñttetek menni
fñldi életem legfñbb feladata volt. Isten félelme
es haza bñretet az, mñt maradando ŐrŌksegŰl
bñállítok ratok; a tñbbi mñt tñlem nyerendetek,
mñnd tñak bñerentñe mulando ajándeka“ [*]

[*] Lásd Hunadiak kora 2 kŌtet lap 78 es lap 143.

Rövidek öntve nem levén, nagy Ő es Ű azért áll helyettök.

Igy folytatja a pápának Hunyadi előadását „En már élttem hatvanadik évet túl haladtam; ezen idő alatt szinte folytonosan küzdöm a tőrökkel; nemzetem a sok háborúban, veséjben, nyomorúságban kifáradva, keserűségbe elmerülve, és mindent szenvedve, mit vad ellenség tehet, nem tudta egebet megmenteni, mint fegyverit, és szabadságához ragaszkodó érzelmét. Eddig bármit késebbek voltunk szenvedni, mint a szolgaságot, a hitnek örömet feláldoztuk életünket, vagyonunkat. Akar megőzöttetünk, akár gőzünk, mindig nyomban követ, vagy új erővel fogja fel fegyvereinket a nyugtot nem esmerő ellenség, mely ugatásik nagyobb gőlöléssel, mint erővel harcol ellenünk. Most ujabbban előttünk áll az stb.

BUDAPESTI SZEMLE 2 FÜZETÉBŐL

lap 257.

Ha a kigőzölgest igen szerényen csak fél hűvelnyire tefszük is napjában, az ez által megőült só utoljára a Vörös tengernek egész medret megtölthetne sóval. Minthogy pedig ez 3000. év óta nem történt meg, sőt ezen tenger sótartalma keves századrésszel haladja meg a többi tengerekét, világos hogy vízet valahonnan viszá kell

kapnia. Es meg is kapja ezt a Babel-mandebí foroson át, hol két ellenkező folyam halad át egyik a másik felett. Az also a Vörös tenger megsűrűött, es alafállott túlsós vizet ki az Indiai Oceánba, a felső pedig innen kevésbe sós vizet viű a Vörös tengerbe. Az utobbnak természetesen felsőni folyamnak kell lenni; mivel e tenger felső rétege, ha szinte itt is föl gőzölges, esők s a mindenféle szabad tenger víz által kárpótlást nyer, s a térítők köztü helyzetével fogva jobban felhevűlven ez által is szüntugy mint az elébb mondottokóknal fogva, könnyebb—Hasonló visűba van a Földközi tenger az Atlanti Oceánnal. A Gibráltari forosnal oű erős rohammal föl be a tenger, hog a hajóknak oűkor hetekig is kell várakozni, míg nagon kedvező féllal kihaladhatnak a nevezett foroson át az Atlanti tengerre. S minthog ezen szűntelen való szaporodas es a Földközi tenger kigőzölgese dacara, melet a rea hulló keves eső helyre pótolni nem bír, még sem lesű évről évre sósabb, a befele irányzott felsűnés fölammal ellenkező fölammnak kell létezni, s létezeséről vannak egenes es közbrevetetlen tapasztalati adatok is. Nem áll ellent az, hog a Gibráltari foros maga szüntug át van gátolva, es a víz méűsege csak minteg 160—220 Ől, holott keves távolsagra tőle keletre a Földközi tengerben már 900. Őűnek lelek a méűseget. A szárazon igaz hog nem föl hegne a víz, mert csak saját suűűlással fogva esik: de eg megbomlott suűűegenű vizűűmegben az ősvén alsó része igen kűűelmesen haladhat hágonak, vag meredek falnak is felfele, a mint a tőbbi viz-

tÖmeg nyomása sŰrgeti. Mert a hidrosztatika fő es ősi tÖrvénye az, hog a fõldek kok saját elemÖkben nem nehézlnek stb.

Zrinyi a költőből Jó'sika Miklós I R. 222 lap.

Ki vágik inkább pénzre mint a gazdag?! a szegen lelke Űdvremenget miért áldozna vagonert, melynek kénelmeit nem ismeri; s szomja nem tartja Ö-rÖk áhítasban. —

Életeszélytanból BARTÓK GÁBOR Pest 1855 lap 90 112 114.

Ha valaki maga előtt nagnak látják: az Öregek a jÖvő napokhoz útasítják azt, mely minden bizony-nal eltÖrptendik, és fÖleméftendik Tak a the-oretikus politikus embereknek sükség kÖrülte-kinteni, midőn valamiről beszélnek, mert neki-ek a gakorlat tÖbbnyire ellentmond; — fÖlleg váraikat a szél gyakran légbe sÖpri szét.

A magyarok mind a tisztességes, mind az élettudományokra, mind akármei idegen még a legnehezebb nyel-vek tÖkéletes betanulására s hibátlanul beszéle-sere alkalmasok. E mellett a magyarok élénk ke-deiŰek; mikor tudnunk, kedeliÖk nyilatkozhatnak. Lelkesek mind a szerentés, mind a szerentetlen

körülmenek közt. Hősek, a harcban rettenthetlenek.

Legőzött ellenet a magyar soha nem gúnolja. Vigasztalja inkább és bátorítja; még sebeit kötözi, jobb jóvővel biztatja; — s ha fépen kéri: szabadon bocsátja; — fegyvert oldalan hagyja, bintjét letérde; — karjára fűzi — vele sétál — vele ebédel; hog' ellenéből képezett barátjának, a fogságot viselhetőve s édesse tehesse.

Marcus Tullius Cicero a kötelességekről Szalay

László Pest 1857. lap 65.

Első kötelességünk a halhatatlan Istenek iránt van, a második a haza iránt, a harmadik a barátok iránt, aztán fokunkint a többiek iránt.

ismét 54 lap.

A szó kiejtésére a hang szógal s ennél kettőre kell ügyelni; hog' tiszta és kellemes legyen. Mindket tulajdonképen ugyan a természet adománya, de az egyiket növelni fogja a gyakorlat, a másikat azok utánzása; kik szabatosan sólnak és könnyeséggel. Nem volt semmi ok a Katallusokban tudományszerű dologra nézve kitűnő ízlelő feltenni: hirtők abban állott, hog' a latin nyelvet ők becéhk

legjobban, kiejtesök tenger volt, a betűket sem tulsagosan ki nem nyomva, sem el nem nyomva, hogy sem érthetetlenekké, sem pöffeszkedőkké ne váljanak. Hangjok erőködes nélküli sem bádjadt, sem harsogo.

ismét 133 lap.

Mivel pedig a jog forrása a természet, látni való hogy a természet senkinek sem enged, masnak tudatlanságot kizárkmanolnia. Nint is nagyobb átka az emberi életnek, mint az értelmiség feneben fellépő gonoszság. Innen bármaznak azon szám-talan esetek- mikben a haszon vitában látszik állani az erköltsiseggel. Mert vajmi kevesen fog-nak találkozni, kik ha teljes bűntetlenségre, el-rejtezésre bámot tarthatnak, képesek óvakodni az igazságtalanságtól. (*)

(*) Itt az Ő és ő betű jegy, elfogyása miatt két pontos és ékes ö és ó tétetik.

Vörösmarty (*) Mihály Zalán futása Első Enekéből.

Régi dühöseg Űnk, hol késel az éji homályban?
 Századok Űltenek el, s te alattok mélyen enéző
 Fénnyel járós eged Űl. Rajtad s Űr Ű fellegek, es a
 Bús feledékenyseg kőborútlan alukja lebegnek.
 Hol vagon a ki merev ajakát hadi dalnak erektven,
 A riado vak mélyseget fölverje kavaval,
 S késő százak után, méltán láttassa vezérlő
 Párducos Árpádot, s hadrontó népe hatalmát?
 Hol vagon? ah ezereken némán fordulnak el: álom
 Öldösi féverket, s velők alszik az ősi dühöseg.
 A tehetetlen kor jött el, puhasagra serényebb
 Gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apaktól.
 Engem is, a nyugalom napján, ily év hozza fényre
 Már késő unokat, ki elébb a lánka mulando
 Sépsegen függtem gondatlan gyermek kemmel,
 S rajta vetett örömem dalait panaszosra terélven,
 Hasztalanul eget és földet kérlelve betöltek.
 Még is az ifjúság háborgo napjai mulván,
 Biztos erőt érzek: kebelemben nagra kelendő
 Képzletek villannak meg, diadalmas Űgekről,

(*) Lásd a Nemzeti könyvtárba. Vörösmarty M. minden munkáit Pest.
 1847. évi 244. hol ezen lapon 209 pontozat, s ékezet találta-
 tik, itt pedig csak 99 vagy jelen írásban.

*S a deli Álmossal, s Álmossal bűbájos fiarol
 Párdusos Árpádról... Oh! hon meghallad e engem
 S nagra törő tehetős fiand hallgatnak e sómra?
 Megjön az éj, somorun feketednek az ormok, az élet
 Elhagyják s a fél föld lesz nyoszolaja; de engem
 Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő
 Lelkem előtt lobogos kopnak es kardok acéli
 Segdelek a levegőt: villog dörög a hadi körnek.*

Magyar Szónokok és Status Férfiak.

KIADJA CSÉNGERI ANTAL PESTEN 1851.

*Deák Ferenc Országos követ beszédeből, a külön hitfelekeze-
 tek Oskolai alapítványai s Oskola állíthatas tárgyá-
 ban lap 39. Arról van kérdés...hog..legen e joga
 eges hitfelekezetnek a maga költségén iskolát állíta-
 ni, s vallyon azon hitfelekezetbeli többségnek legen e?
 joga a magán- alapítványokat e célra fordítani s a-
 zok közöské tételeit meggátolni. Ez iránt nézetem az
 egyszerűen, hog ezt meggátolni, s az alapítványokat
 még akkor is, ha a Status által alapított iskolák
 közösek, lefoglalni nint a Statusnak jogában. Ha-
 talmaskodo lépest tehet a Status, erőszakot követhet
 el, de bizonyosan jogtalanságot is fog elkövetni....
 A protestánsok es 6 hitűiek minden alapítványa ma-
 gán alapítvány, mihez a Status nem járult semmi-
 vel; ha ezeknek a Status megakarna tiltani, hog
 magán hitfelekezeti iskolát állíthassanak, miután a*

magukról gondoskodást egészen a házukba vetette, ez által elvenne az alapítványokat; nem tisztelne a tulajdont; a mely törvényhozás pedig a tulajdont nem tiszteli, az önként gákorol stb. 40 lap. E külsőformákat megsérteni a népre nézve annyira, mint azzal vallásos érzelmeit sérteni. Ezeket pedig megsérteni akkor, midőn a Status célja nem kívánja, csak azért, mert bizonyos theoriák febnék festik a tárgyat: azt hiszem véték a nemzet s annak biztossága ellen.

Költsey Ferencz Akadémiai első szónoklatából Kazinczy Ferencz felett

lap 294.

Homályban él es munkál az éro, s egorú által kutyaseggekkel bajlónak tartatik, mert idejét idegen havak magára tételevel, régrek keresgélesevel, s több ily paránsaggal vesztegeti. De a vezető okot legtöbbré csak a következes világositja fel; s tisztán csak a maradék fogja láthatni: miként ért az egész nemzet só által ideát, idea által tettet, s tett által jótévő egetemi változasokat; miként lettek házados elötéletek semmive; miként enéstek el egymasután ház meg ház lélek boronguto formak; s mindezek után miként lön lehetségesse sok szép es jó, minnek forrasai, hoszu időki zárvá leven, földast nem lehettek“

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN NYILATKOZATA

lap 350.

A magyar népnek nincsen tekelegbb hivatása, mint képviselni — Európában egyedül heterogen sarmadek — asiai böltejeben rejtöz, eddig-elé sehol ki nem fejelett, sehol érettegre nem virult sajátságát; sajátságát egy törzökfajnak, mely jóllehet mindent ledöntö dagályként már több ízben gátsba borita földgolyónk legkiképzettebb réseit, s fel fel bösztölésiben mint Isten ostroma mindenütt vérrel járt, bizonyosan angyali kőlönöst, s erejével fogva, bizonyosan angyali jót, es nemest rejt magában, mint az ember nemnek akarmely lelkes es erős találja.

Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságát mint ereket megörizni, es sepleőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erekeit, s így egekben új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végecéljához, az emberiség földteremtéséhez vezetni: — ez a föladat.

Hivatusunk nem tekelegbb, mint a világot egy új nemzettel gazdagítani meg, mit azonban csak kitüzött terv berent érhetnek el.

S minden jelenetek jövendő fejt mutatnak,

minek meggyóslására egedŰl fontolgatas, mas nemzetek kifejle-
desenek esmérete, s nemzetŰnkelŰ egbehasonlitas, es semmi-
vel több profétai tulajdon nem kell, mint előre megmonda-
ni, hog a kiseded makkbol, ha nem romlott, idövel termö tölg-
fa lesz, tyak senki el ne gázolja.

Utóje g y z e t

Bár meg vagyok győződve a magyar írás könnyítésének szükséges volta felől, s arról is, hogy jelen javalom némi kívánatos egyszerűítést tartalmazva, az a megelőzőtt szabályok s figyelmeztetések nyomán — általam is óhajtott szaktudósok vizsgálataira méltányolható lenne: mindazáltal jónak láttam a mintázaton kívül jelen írásomban azon javallott írás modort egyelőre nem követni, mely által annak netaláni elfogadását, s gyakorlatát megelőzőleg az olvasás nehezítettett volna.

Meg fog engedni a kegyes olvasó az idegen nyelvű idézetek eredeti fölmutatásaért is. Az írás tömböt azok magyarázatával szélesíteni kerülém, tudva, hogy az eféle filologiai írás nemét olvasók a felidézett nyelvekben igen járatosak fogtak lenni.

Vannak ebben böngészetek; de vannak — legalább tudomásomra — eredeti vonások is; melyek ha az ősz eredeti, egyszerű, de bölts szerkezetű kellemdűs magyar nyelvnek illő helyére, s rangra méltatásában közvetítőül szolgálnak, — czélomat értem. — És vessük össze bár minden

érdek tekintet nélkül akármelyik műveltebb Európai nyelvvel fordítási párvonalban, nem hiszem, hogy őszinte bíró ezen még nem egészen megtökélt műveltségű magyar nyelvnek rövid erőteljességét el ne ösmerje, s a bármelyikkeli méltó versenyezhetési előnyt tőle megvonja.

Ez az a nemzeti ereklje, s szentek szentje, melyet az ezer éves idő foga el nem mor'solhatott, mely bár idegen, s ellenséges elemek közepette is szűzies őseredeti méltóságánál fogva férjfiásan daczolva — szabadulást kivívni győzött. — A kiből tehát még lelki erő, s hazafias férfi szellem honol: eme nemzeti koronát minden viharok ellen — bár azok rohanva elsepréssel fenyegetsenek (*), megvédeni, emelni, s földítsöiteni esmerjék hazafi szent kötelességöknek.

(*) Qua data porta ruunt, et terras turbine perfiant. Virgil Aeneid L. 1.

Lapon sorban	h i b a	igy javítsd.
16l. 2-k sorb.	hogy Hunok	hogy a Hunok
dt. 13 s. —	írásboz	íráshoz
22l. utósó s.	gyűjjön, kő, manó	gyűjjön kő ma nó
25l. 13 s. —	vadásia	vadázia
40l. 24 s. —	hozatt	hozott
45l. 22 s. —	freqaeentativum	frequentativum
— 23 s. —	factitium	factitivum
48l. 25 s. —	körén	körém
51l. 21 s. —	elismrésre	elismerésre
67l. 19 s. —	olvastatra	olvastatva
— 21 s. —	megjegyzendő	megjegyzendő;
72l. 21 s. —	igy ē (rövid)	így é (rövid)
73l. 22 s. —	Ysaak	Ýsaak
75l. 1 s. —	Tsehnél n.	Tsehnél ñ
76l. 7 s. —	helyesbeli	helyeseli
— 10 s. —	javalatott	javalatot
79l. 16 s. —	teccik, orcacat, ar-	teccik, orćacat, ar-
— 17 s. —	col, tagac meg, zol-	ćol, tagaĆ meg, zol-
— 18 s. —	hac, eccaka, tizteit-	haĆ, eĆĆaka, tiz-
	hac	teithać
80l. 5 s. —	Selmechyés mynch	Selmechy és mynch
91l. 15 s. —	egyas	egyes

Year	Month	Day	Event
1870	Jan	1	Birth of John
1870	Jan	2	Birth of Mary
1870	Jan	3	Birth of John
1870	Jan	4	Birth of Mary
1870	Jan	5	Birth of John
1870	Jan	6	Birth of Mary
1870	Jan	7	Birth of John
1870	Jan	8	Birth of Mary
1870	Jan	9	Birth of John
1870	Jan	10	Birth of Mary
1870	Jan	11	Birth of John
1870	Jan	12	Birth of Mary
1870	Jan	13	Birth of John
1870	Jan	14	Birth of Mary
1870	Jan	15	Birth of John
1870	Jan	16	Birth of Mary
1870	Jan	17	Birth of John
1870	Jan	18	Birth of Mary
1870	Jan	19	Birth of John
1870	Jan	20	Birth of Mary
1870	Jan	21	Birth of John
1870	Jan	22	Birth of Mary
1870	Jan	23	Birth of John
1870	Jan	24	Birth of Mary
1870	Jan	25	Birth of John
1870	Jan	26	Birth of Mary
1870	Jan	27	Birth of John
1870	Jan	28	Birth of Mary
1870	Jan	29	Birth of John
1870	Jan	30	Birth of Mary
1870	Jan	31	Birth of John

130/098

8

